

Mykolas Kleopas Oginskis

ATSIMINIMAI

APIE LENKIJĄ IR LENKUS
NUO 1788 IKI 1815 METŲ PABAIGOS

III TOMAS



TURINYS ARBA TRUMPA SKYRIŲ APŽVALGA

III t o m a s

DEVINTA KNYGA

IŽANGA
209–214

I SKYRIUS

215–222 / Išvykstu iš Paryžiaus. – Viskas pranašauja greitą santykių su Rusija nutrūkimą. – Napoleono elgesys su Sankt Peterburgo dvaro ambasadoriumi kunigaikščiu Kurakinu. – Drezdenas. – Mano viešnagės šiame mieste ypatumai. – Kolontajus. – Feliksas Potockis. – Ponas Burguenas. – Keliauju per Varšuvos kunigaikštystę. – Atvykstu į Vilnių. – Keletas pastabų apie būsimą Rusijos ir Prancūzijos santykių nutrūkimą. – Spėliojimai apie karo pasekmes. – Mano mintys apie imperatorių Aleksandrą. – Neramumai, kuriuos patiriu iki atvykimo į Sankt Peterburgą. – Apmąstau savo elgesį tuo metu.

II SKYRIUS

223–228 / Atvykstu į Sankt Peterburgą. – Prisisatau imperatoriui. –

Asmeninė audiencija. – Paaiškinu, kodėl skubėjau sugrįžti į Sankt Peterburgą. – Smulkmenos apie užsitęsusių pokalbį su imperatoriumi. – Diskusijos apie padėtį Europoje ir galimybę kilti karui tarp Rusijos ir Prancūzijos. – Pristatau Lenkijos atkūrimo planą ir, kaip tarpinę priemonę – rusams priklausančios Lenkijos sukūrimą. – Imperatoriaus pasitikėjimas. – Jo elgesys su manimi. – Kunigaikštis Ksaveras Liubeckis. – Kunigaikštis Kazimieras Liubomirskis. – Sankt Peterburgo visuomenės požiūris. – Kaip dvare vertintas Vičencos kunigaikštis, Prancūzijos ambasadorius.

III SKYRIUS

229–238 / 1811 m. gegužės 15-osios pranešimas Jo Didenybei imperatoriui apie padėtį Europoje ir būtinumą atkurti Lenkiją. – Skaitau pranešimą kabinete.

IV SKYRIUS

139–243 / Imperatoriaus pastabos apie pranešimą. – Jis labai patenkintas tuo, ką išgirdo. – Paprašo nuorašo. – Vičencos kunigaikštį pakeisti Prancūzijos ambasadoje Sankt Peterburge atvyksta generolas Loristonas. – Imperatorius ima kitaip su manimi elgtis. – Pats imperatorius papasakoja, kodėl taip elgėsi. – Imperatorius su manimi vėl elgiasi kaip anksčiau. – Išvykstu keilioms savaitėms. – Pokalbis prieš išvykstant. – Grįžęs į Sankt Peterburgą, siunčiu laišką Jo Didenybei. – Prie laiško pridėtas planas.

V SKYRIUS

244–248 / Vilniaus gubernijos maršalkos kreipimasis Lietuvos gyventojų vardu. – Atiduodu kreipimąsi imperatoriui. – Imperatoriaus ranka rašytas raštelis. – Prie raštelio pridėtas imperatoriaus laiškas. – Generolas Armfeldas ir baronas fon Rozenkampfas įpareigojami parašyti Lietuvos Konstituciją. – Grafas fon Vitė ir kunigaikštis Kazimieras Liubomirskis gauna įsakymą sukurti planą, kaip steigti Lietuvos kariuomenę. – Laiškas imperatoriui su pridėtu Kreipimusi. – Imperatoriaus ranka rašytas raštelis. – Įsakymas Kutuzovui baigti taikos derybas su turkais. – Įvykiai iki taikos derybų.

VI SKYRIUS

249–257 / 1812 m. gruodžio 1 d. imperatoriui įteiktas kreipimasis.

VII SKYRIUS

258–262 / Kreipimosi įspūdis. – Imperatorius ketina sudaryti lenkų komitetą, kuris organizuotų prie Rusijos prijungtų lenkiškų provincijų valdymą. – Jis pageidauja, kad nurodyčiau tuos tautiečius, kurie galėtų imtis šio darbo. – Konstitucijos projektas, parengtas Armfeldo ir Rozenkampfo, jam netinka. – Jis paveda tą darbą man. – Pataria nepamiršti žemdirbių interesų. – Kunigaikščio Liubeckio laiškas. – Imperatorius išvyksta iš Sankt Peterburgo į Vilnių. – Gaunu įsakymą keliauti jam iš paskos. – Sveikata sukliudo man išvykti.

VIII SKYRIUS

263–275 / Įvykiai iki 1812 metų kampanijos. – Nauji Prancūzijos užkariavimai nuo 1810 metų. – Prancūzijos ir Prūsijos sutartis. – Prancūzijos ir Austrijos sutartis. – Napoleonas išvyksta iš Sen Klu į Drezdeną. – Imperatorius Aleksandras Vilniuje. – Pono de Narbono misija. – Napoleonas išvyksta iš Drezdeno vadovauti kariuomenei.

DEŠIMTA KNYGA

I SKYRIUS

279–289 / Keliauju paskui imperatorių į Vilnių. – Priešo kariuomenė prie Nemuno krantų. – Pokylis Zakrete. – Mane kviečia į imperatoriaus kabinetą. – Ilgas pokalbis. – Iš imperatoriaus išgirstu, kad prancūzai persikėlė per Nemuną. – Paprašau leidimo kurį laiką pabūti Lietuvoje. – Imperatorius išvyksta iš Vilniaus. – Jam išvykus, mieste prasideda visuotinis sujudimas. – Napoleono įsakymas kariuomenei keliantis per Nemuną. – Jo padarytas įspūdis Lietuvos gyventojams. – Greitas prancūzų kariuomenės žygiavimas. – Minskas. – Maršalas Davu. – Kunigaikštis Bagrationas. – Pas imperatorių siunčiamas kurjeris. – Gaunu įsakymą apsistoti Vitebske. – Į miestą atvyksta rusų kariuomenė, vadovaujama Barklajaus. – Prancūzų kariuomenės judėjimas. – Birželio 25–26 dienos įvykiai.

II SKYRIUS

290–295 / Išvykstu iš Vitebsko į Sankt Peterburgą. – Šios kelionės ypatumai. – Atvykstu į Sankt Peterburgą tą pačią dieną, kai imperatorius grįžta

iš Maskvos. – Pasikeitusi visuomenės nuomonė sostinėje. – Smolensko miestas užimamas prancūzų. – Generolas Barklajus traukiasi Maskvos link. – Įvairiausios nuomonės ir spėliojimai dėl kariuomenių manevrų. – Sutartis tarp Anglijos ir Švedijos. – Anglijos ir Rusijos sutartis. – Rusijos uostai atveriami anglų pirkliais. – Velikije Lukų sutartis. – Aleksandro susitikimas su Švedijos karališkuoju princu. – Sudaręs taikos sutartį su Turkija, Kutuzovas sugrįžta į Sankt Peterburgą. – Jis paskiriamas Rusijos didžiosios kariuomenės vyriausiuoju vadu. – Jis atvyksta į kariuomenės štabą.

III SKYRIUS

296–299 / Įspūdis, kurį padaro Kutuzovo paskyrimas kariuomenės vadu. – Borodino kautynės. – Kutuzovas atsisako plano kautis prie Maskvos vartų. – Prancūzų kariuomenė užima miestą. – Maskvos gaisras. – Įspūdis Sankt Peterburge. – Generolo Vitgenšteino sėkmė prie Dauguvos. – Admirolas Čičagovas. – Prancūzų kariuomenės būklė Maskvoje. – Tarutino stovykla. – Generolas Loristonas siunčiamas į Kutuzovo generalinį štabą. – Pokalbio rezultatai.

IV SKYRIUS

300–309 / Žinios, kurias gavome Sankt Peterburge apie tai, kas vyko keliantis per Nemuną. – Varšuvoje susirenka Seimas. – Pas Saksonijos karalių siunčiama delegacija. – Delegacija pas Napoleoną. – Napoleono atsakymas. – Atsakymo įspūdis lenkams. – Pirmosios Napoleono karinės operacijos persikėlus per Nemuną. – Jo įsakymas atvykus į Vilnių. – Lietuvos administracinis skirstymas prancūzams užėmus Vilnių.

V SKYRIUS

310–320 / Imperatorius man įsako pateikti jam kreipimosi į lenkus projektą. – Jis man tvirtai pareiškia, kad jo valia yra atkurti Lenkiją, kai susiklostys palankios aplinkybės. – Spalio 7 (19) d. laiškas imperatoriui. – Laiško kunigaikščiui maršalui Kutuzovui projektas. – Kreipimosi į lenkų tautą projektas.

VI SKYRIUS

321–325 / Spalio 18 (30) d. laiškas imperatoriui. – Gaunu įsakymą atvykti pas Jo Didenybę. – Ilgiau nei dvi valandas trunkanti audiencija. – Imperatorius pasakoja daug smulkmenų apie vykstančią kampaniją. – Aiškina

apie padarytas klaidas. – Dėsto motyvus, kurie jam kliudo pasiskelbti Lenkijos karaliumi, kol prancūzai neišvyti iš šalies. – Pakartoja ketinimą atkurti Lenkiją, kai Napoleonas bus įvarytas į kampą ir nebegalės padaryti lenkams blogo. – Prancūzai traukiasi iš Maskvos. – Iš Vitebsko atgabenami keli valstybiniai nusikaltėliai. – Dėl jų rašau laišką Jo Didenybei.

VII SKYRIUS

326–330 / Gaunu įsakymą atvykti pas imperijos sekretorių Jo Ekselenciją poną Šiškovą ir išklausti amnestijos akto. – Pono Šiškovo nuomonė. – Mano siūlymai. – Teisinu savo tautiečių elgesį. – Laiškas ta tema Jo Didenybei imperatoriui. – Antrasis pokalbis su ponu Šiškovu. – Jis man perskaito imperatoriaus pasirašytą amnestijos aktą. – Išvykimo iš Sankt Peterburgo į Vilnių išvakarėse mane kviečia imperatorius. – Paskutiniai jo žodžiai prieš jam išvykstant iš sostinės.

PRIEDAI PRIE DEŠIMTOSIOS KNYGOS

331–350 / Pastabos apie Lietuvą ir lietuvius; Ištrauka iš grafo de Segiuro „Napoleono istorijos“; Rusijos pagalbinių kariuomenių operacijų planas.



MYKOLO KLEOPO
OGINSKIO
ATSIMINIMAI

Devinta knyga



IŽANGA

Skaitytojai jau įvertino du pirmuosius mano „Atsiminimų“ tomus ir priėmė ne tik atlaidžiai, bet netgi palankiau, nei galėjau tikėtis.

Visų laikraščių, rašiusių apie juos, atsiliepimai buvo labai palankūs kūriniui ir autoriui, redaktoriai troško atskleisti pirmųjų dviejų tomų reikšmę ir nepašyktėjo pagyrų tiesai, nešališkumui ir nuosaikumui, nes šių dalykų visada paisiau. Tik tokio pritarimo tikėjausi ir maniau esąs to vertas.

Keletas žurnalistų priekaištavo, jog pernelyg karštai gyriau imperatorių Aleksandrą, tačiau jie buvo skaitę ne visus mano „Atsiminimus“, nes antrosios dalies leidimas vėlavo: ilga ir varginanti liga trukdė ją užbaigti; tikiu, jog, perskaitę iki galo, jie viską supras.

Jie supras mano atsidavimo imperatoriui Aleksandru priežastis, supras ir tai, kodėl ėmiau juo pasitikėti. Jie tikrai patikės: mano ketinimai nuoširdūs; aš nekeičiau savo principų ir nesiblaščiau.

Jie supras, jog ir Kosciuška – sąžiningas, garbingas žmogus, draugas, laisvės gynėjas, pavyzdys doriems lenkams (ant jo niekada negalėtų kristi joks įtarimo šešėlis, nes visą gyvenimą buvo atsidavęs tėvynei). Jis žavėjosi Aleksandru, pasitikėjo Aleksandru ir buvo ištikimas Aleksandru. Nors mus skyrė trys šimtai lėjų, abu mąstėme panašiai, tais pačiais žodžiais kalbėjome ir rašėme apie valdovą¹. Jiems pasidarys aišku, jog Kosciuška nebematė galimybės Lenkijai likti laisvai ir nepriklausomai, jis tik troško, kad Lenkijos karūna papuoštų Aleksandro galvą, o visi lenkai galėtų gyventi jo imperijoje. Iš Kosciuškos laiškų lenkai supras, kaip jis pasitikėjo imperatoriaus gerumu, kilnumu ir *didžiadvasiškumu*, va-

¹ Žiūrėti IV tomo III skyrių (originalo p. 174) ir priedus prie dvyliktos knygos IV skyriaus (originalo p. 211).

dino jį *didžiuoju monarchu, didžiuoju karvedžiu ir net žmonijos globėju.*

Nors ir atsisakėme bet kokių planų dėl Lenkijos, nors ketiname viską palikti *status quo* ir laukti, kol Apvaizdos dėka įvyks stebuklas ir vieną dieną šalis galės pakilti iš pelenų, vis dėlto netikime, jog po 1812 metų kampanijos Lenkijai atsirado vienintelė galimybė suvienyti tautą, atgauti vardą ir senąsias sienas, džiaugtis išmintinga Konstitucija ir paklusti tokiam valdovui, kaip Aleksandras. Tai suprasime iš mano užrašų.

Trys vienas po kito sekę Lenkijos padalijimai išbraukė nelaimingą šalį iš Europos valstybių tarpo ir ištrynė ją iš visų naujų žemėlapių; lenkų vardas liko tik saujelei drąsuolių, kurie kovėsi tolimose šalyse ir vylėsi iškovoti tėvynei laisvę.

Tiesa, visuose Žemės kampeliuose buvo smerkiamas Lenkijos padalijimas; geros valios žmonės sujaudino visos Europos akyse įvykdytas smurtas, kuriam pasipriešino tik viena drąsi, nors susiskaldžiusi, todėl pernelyg silpna, kad galėtų savo teises ir šalies integralumą apginti, tauta. Europos šalių, kurios nedalyvavo šiame padalijime, vyriausybės taip pat pasmerkė dalybininkų elgesį, bet dėl kitų priežasčių: pavydėjo, jog pastarieji išplėtė teritorijas, bijojo, jog jie sustiprės, įtarė, jog sugrius politinių jėgų pusiausvyrą... Tačiau ar atsirado nors viena valstybė, kuri būtų ką nors konkrečiau padariusi, kad būtų išvengta padalijimo ir sukliudyta Lenkijos sunaikinimui?.. Ar nebūtų buvę išmintingiau ir paprasčiau paremti drąsią tautą, narsiai kovojusią už teisę išlikti, o ne sukti galvas, kaip atkurti jos laisvę ir nepriklausomybę, kai jos pačios jau nebebuvo.

Generolas Bonapartas 1796 metais, per pirmąją Italijos kampaniją, dalijo lenkams patarimus, drąsino ir ragino juos veikti, žadėjo atvesti kariuomenę ir juos išlaisvinti¹. Bet ką Bonapartas, tapęs imperatoriumi, vadovaudamas milžiniškai kariuomenei, atsakė deputatams, atsiųstiems iš Varšuvos 1812 metais? „Jei aš būčiau valdęs per pirmąjį, antrąjį ar trečiąjį Lenkijos padalijimus, būčiau pasiūlęs savo tautoms imtis ginklų ir ginti Lenkiją...“, „Šiandien aš turiu derinti daugelio interesus ir atlikti daug pareigų...“, „Aš užtikrinau Austrijos imperatoriui jo valdų integralumą ir negaliu leisti jokių intrigų ar veiksmų, kuriais būtų kėsinama į jam atitekusių Lenkijos provincijų taikų gyvenimą.“

Net jei atsižvelgsime į tai, jog pasitraukusių iš šalies lenkų pastangos buvo nevaisingos ir liko tik viltis, kad Napoleono žygis į Rusiją baigsis sėkme, jei manysime, jog Napoleonui tas žygis galėjo ir pavykti, jis greičiausiai nebūtų

¹ Žiūrėti šių „Atsiminimų“ II tomo šeštos knygos X skyrių (originalo p. 229).

atkūręs Lenkijos, ir neabejokime: Napoleonas niekada nebūtų atkūręs didelės, galingos ir nepriklausomos Lenkijos; jei pagaliau būtume nuspėję, jog Napoleono ekspedicija į Rusiją žlugs (taip ir atsitiko), o Lenkija neišsivaduos iš vergovės, suprastume, jog buvo vienintelė protinga išeitis – siekti, kad dvylika milijonų lenkų susivienytų po gero, sąžiningo ir visų mylimo valdovo skeptru. Nebuvo garantijos, jog toks noras išsipildys, bet aplinkybės leido to tikėtis ir reikėjo laukti, kol tai įvyks.

Tie lenkai, kuriuos užgrūdino nelaimės mokykla ir ilgų patirties metų pamokos, neteko jokios vilties vėl tapti laisvais ir nepriklausomais; taigi tie lenkai, su liūdesiu prisiminę valstybėje klestėjusią anarchiją ir vaidus, kurių aukomis jie tapo, būtų buvę patenkinti, jei būtų susivieniję Aleksandro valdomi, vėl tapę tauta, galėję džiaugtis šalies papročius ir tradicijas atitinkančia Konstitucija, jei būtų matę, kad protingi žmonės vadovauja teisingumui, o valdžios įstaigose sėdi savi žmonės. Kokie lenkai būtų buvę dėkingi tėvynės atgavintojui, suteikusiam visas šias malones! Kokie puikūs santykiai ir ryšiai juos būtų susieję su rusų tauta! Abi tautos būtų suvieniję bendri interesai ir abi būtų supratusios, jog brolybės jausmas turi pakeisti anksčiau vyravusią neapykantą, skaldžiusią abi tautas!

Kai kurie drįso manyti, jog imperatorius Aleksandras norėjo atskirti nuo Rusijos imperijos jo valdžioje esančias Lenkijos provincijas, ketino išsižadėti ankstesnių užkariavimų ir įkurti atskirą laisvą ir nepriklausomą Lenkijos valstybę. Tokios mintys yra visiškai absurdiškos, o taip manantieji buvo ne tik kvaili, bet dar klastingi ir pikti.

Argi valdovas, kuriam rūpėjo tik valdinių interesai ir gerovė, kurio jėga, galybė ir sosto spindesys priklausė nuo keturiasdešimties milijonų rusų, galėjo norėti atkurti Lenkiją ir taip pakenkti Rusijai? Jis ne tik ketino dar labiau išgarsinti savo šlovingą viešpatavimą ir sustiprinti imperijos galybę tiek, kad jokia koalicija jos neįveiktų, – jo politiniai ketinimai siekė dar toliau. Gražindamas lenkams tėvynę ir savus įstatymus, norėjo juos nuraminti po visų suiručių ir pasirodyti jiems savas, kartu bandė suartinti abi tos pačios slavų kilmės tautas, priversti jas pamiršti praeitį ir sukurti tobulą sąjungą, kad būtinybė palaikyti vieniems kitus taptų pareiga.

Kodėl lenkai turėjo nepritarti geranoriškiems ketinimams ir atsakyti susieti savo likimą su rusais, juk jie dabar jau negalėjo kenkti lenkams ir turėjo dalytis su jais bendru likimu?

Lenkiją ne visada valdė Piastų dinastijos valdovai. Vengrijos karalius,

prancūziško kraujo kunigaikštis, Transilvanijos kunigaikštis, Švedijos karalius, Saksonijos elektoriai... Argi jie visi nesėdėjo Lenkijos soste ir ar įvairiais laikotarpiais nesudarė vienam valdovui paklūstančios tautos?

Imperatorius Aleksandras ketino atkurti Lenkiją, vadovaudamasis mano ką tik išvardytais principais; šios tiesos nepaslėpsi. Tai suprasite toliau skaitydami mano kūrinį. Beje, tai gali paliudyti tie, kurie tuo metu buvo greta imperatoriaus, tie, kuriais imperatorius pasitikėjo; pagaliau dvejonių neliks, jei perskaitysite 1814 metų gegužės 3 dienos imperatoriaus atsakymą Kosciūškai¹. Bet kodėl turime ieškoti tiek daug įrodymų? Pakanka žvilgtelėti į Vienos kongreso nutarimų papildymus, paskelbtus visuomenei, ir iš jų sužinosime, kad kilniems imperatoriaus ketinimams lenkų tautos atžvilgiu buvo daroma daugybė kliūčių, o beveik visų valstybių atstovai atkakliai priešinosi, nenorėdami matyti atkurtos Lenkijos po Aleksandro skeptru.

Visi šie ketinimai aiškiai liudija, kad tik baimė, jog Rusija sustiprės ir įgis daugiau galios, išprovokavo visuotinį pasipriešinimą. Bet ar nors vienas dvaras ketino pasirūpinti lenkų likimu ir, tiesą sakant, atsilyginti už rodytą abejingumą?.. Argi ne labiau norėta dar kartą suskaldyti lenkų tėvynę, taip atsilyginti kai kurioms valstybėms ir neleisti, kad Lenkijos gyventojai susivienytų, turėdami valdovą, kurį pageidavo matyti savo karaliumi, kurį mylėjo ir kuris troško jiems laimės? Gal tai ir atitiko daugelio vyriausybių, bet tikrai ne lenkų norus².

Apvaizdos sprendimai nežinomi. Net patys galingiausieji vyrai negalėtų pasigirti, jog sugebėjo pasipriešinti susiklosčiusioms aplinkybėms. Labiausiai visus sukretė Napoleono žlugimas. Fortūnos numylėtinis, užkariautojas, visada žygiavęs pergales keliu, kadaise drebinęs Europą ir diktavęs valią beveik visiems žemyno valdovams!.. Pakako kelių mėnesių negandų ir teko atsisakyti ketinimo tapti milijonų žmonių valdovu, jis prarado sostą ir žlugo

¹ Žiūrėti IV tomo dvyliktos knygos III skyrių (originalo p. 176).

² Pusiau oficialus straipsnis, išspausdintas Londono laikraščiuose 1814 metų lapkričio 12 dieną. „Atrodo, jog, sudarant Paryžiaus sutartį, Rusija ir Prūsija kūrė planą inkorporuoti visą Lenkiją, kaip savarankišką karalystę, valdomą vicekaraliaus, į Rusijos sudėtį. Įgyvendinant šį planą, atsirado didelių kliūčių. Labiausiai jam pasipriešino prancūzų diplomatinio meno meistrai (diplomatinis korpusas). Veltui Rusija ir Prūsija reikalavo į Paryžiaus sutartį įtraukti slaptą punktą, įpareigojantį Prancūziją pripažinti būsimą užkariautą, ar kitų šalių padalijimą. Ponas de Taleiranas reikalavo, kad sąjungininkų (kalbama apie visus sąjungininkus, o ne apie vieną ar kitą valstybę) nutarimus Prancūzija pripažins tik tada, jei jie bus priimti dalyvaujant visiems Kongreso nariams. Su šiuo principu sutiko Austrija, Ispanija, Anglija, todėl Lenkijos klausimu teko vėl pradėti naujas diskusijas.

Galų gale suprasta, jog nereikia suvienyti visos karalystės, valdomos rusų vicekaraliaus. Tai suprato net Prūsijos karalius, artimas imperatoriaus Aleksandro draugas. Jis nepatikėjo, jog Sakso-

jo valdoma milžiniška valstybė. Tai atsitiko tada, kai atsivertė likimo knygos puslapis ir apstulbęs pasaulis sužinojo, kad baigėsi numatytas šlovės ir sėkmės periodas.

Jei imperatorius Aleksandras neįvykdė to, ko troško, ir to, ką žadėjo, negalima teigti, jog lenkai nėra dėkingi už jiems padarytą gerą. Viename iš savo laiškų¹ Kosciuška rašė: „Iki mirties būsiu dėkingas šiam valdovui, atgavinusiam lenkų vardą, nors ir labai nedidelėje teritorijoje.“

Jei kada nors aplinkybės ir politinės kombinacijos susiklostytų (beje, mirtingieji to negali nei numatyti, nei atspėti) taip, kad Lenkija vėl taptų tokia, kokia buvo, net ir tada lenkai negalėtų pamiršti Aleksandro!.. Jie visada garbina vardą to, kuris žemėlapyje vėl nubraižė jų šalį, jau dvidešimt metų išbrauktą iš Europos valstybių tarpo, to, kuris sugrąžino namo tūkstančius emigrantų, klaidžiojusių ir išsibarsčiusių įvairiose šalyse, to, kuris surinko drąsuolių, ilgai maitintų tuščiomis viltimis, kariuomenės likučius ir leido tarnauti savo šaliai, pagaliau to, kuris leido kiekvienam lenkui grįžti į tėvynę, susitikti su šeima, draugais ir tėvynainiais.

Kad suvoktum ir įvertintum tas malones, turi būti lenkas ar bent matęs, kaip tavo tėvynę plėšo į gabalus ir naikina, kaip po svečias šalis pasklinda net menkiausius ryšius su gimtine praradę tėvynainiai, kaip paskui, geradari rankos padedami, jie grįžta į gimtąją šalį, vėl atranda tėvynę ir prieglobstį po daugybės negandų, juos vėl globoja įstatymai, kurių vykdymą prižiūri teisėta vyriausybė.

Negaliu baigti šio straipsnio kitokiais žodžiais – mano jausmus geriausiai atspindėtų dar kartą pacituota Kosciuškos laiško imperatoriui Aleksandriui ištrauka²: „Mano sielą ir ramybę trikdo tik vienas nerimas. Aš, Sir, gimiau

nijos ir žemių tarp Maso ir Mozelio prisijungimas sumažins pavojus, kuriuos jo monarchijai sukeltų Lenkijos inkorporavimas. Ponas de Taleiranas kitoms valstybėms taip pat stengėsi įrodyti, kad toks milžiniškas Rusijos išsiplėtimas nederamas, ir buvo priverstas pasiūlyti atiduoti Prūsijos karaliui visą Varšuvos kunigaikštystę, ar bent jau iki Vyslos, ir visoms valstybėms tai pasirodė protinga, nes šis sprendimas, nelaimėi, pasirodė geresnis, nei Lenkijos atkūrimas siekiant ramybės Europoje.

Jei imperatorius Aleksandras šiuo klausimu nenusileis vieningiems kitų valstybių reikalavimams, reikia bijoti, kad Kongresas netrukus baigs darbą, taip ir nepasiekęs galutinio susitarimo. Jei Rusijos imperatorius panorėtų nepaklusti visų kitų valstybių pageidavimams, tai galėtų kliautis ne tik savo kariuomene, bet ir visa Lenkija, kuri labiau nori būti rusiška, nei padalinta. Saksonijos ir daugelio kitų Vokietijos žemių likimas visiškai priklauso nuo to, kokie bus priimti nutarimai dėl Lenkijos, nes Prūsijos monarchiją norima padidinti iki dvylikos milijonų pavaldinių; jei jų nebus rasta Lenkijoje, jų teks ieškoti Vokietijoje.“

¹ Žiūrėti IV tomo dvyliktos knygos IV skyriaus priedą (originalo p. 214).

² Žiūrėti IV tomo priedą prie dvyliktos knygos IV skyriaus (originalo p. 211–212).

lietuvis, ir man liko gyventi nedaug metų, tačiau ateities skraistė dar tebedengia mano gimtosios žemės ir daugelio kitų mano tėvynės provincijų likimą... Turiu vienintelį troškimą – noriu gulti į kapą, tvirtai tikėdamas, jog visi jūsų valdiniai lenkai garbins jūsų gerus darbus.“

Mano tėvynainiams šie „Atsiminimai“ bus jų verta priesaika, paskutinė, kurią galiu pasiūlyti. Aprašiau paskutinius atmintinus Lenkijos įvykius, kurie gali būti tikra ir naudinga pamoka, taip pat vertinga medžiaga istorijai. Kruopščiai surinkau pavardes visų tikrų lenkų, nepaisydamas jų politinių pažiūrų, lenkų, kurie savo sugebėjimais, drąsa, atsidavimu savo šalies reikalamis ir užsispyrimu tikrai nusipelnė tėvynės dėkingumo.



I SKYRIUS

1811 metų sausio 22 dieną išvykau iš Paryžiaus į Sankt Peterburgą. Šeima turėjo atvažiuoti pas mane pavasarį. Keletą savaitių prieš išvykimą girdėjau vien kalbas apie pasiruošimą karui. Tautiečiai, vienas kitam pritardami, tikino mane, kad Napoleonas tik ir laukia patogios progos paskelbti karą Rusijai, nes ketina atkurti Lenkiją. Nemažai rusų, tuo metu gyvenusių Paryžiuje, manė taip pat, tačiau iki pat mano išvykimo Napoleono elgesys neišdavė jo slaptų ketinimų. Jis ir jo dvariškiai buvo tokie pat dėmesingi Rusijos ambasadoriui, o visiems Rusijos valdiniam buvo rodoma dar daugiau pagarbos ir dėmesio.

Sunku buvo atspėti, kada baigsis taika tarp dviejų garsiausių Europos tautų. Iš anksto bijojau to kruvino karo, kurio veiksmų teatru turėjo tapti plačios Lenkijos lygumos. Supratau, jog tautiečiai taps aklo pasitikėjimo Napoleonu aukomis, nes jie netiki, kad Rusija pakankamai galinga jam pasipriešinti. Turėjau nemažai argumentų, kad jų lūkesčiai neišsipildys ir jie taps aukomis, negavę jokio atpildo už kilnias didžiadvases pastangas, paaukotas tėvynei... Bet argi galėjau juos smerkti, jei pats nuoširdžiai pritariau jų troškimui matyti atkurtą Lenkiją? Nesutarėme tik dėl priemonių tikslui pasiekti.

Iš Paryžiaus greitai patraukiau per Mecą, Maincą, Erfurtą, Drezdeną; tos kelionės įspūdziai – plėšikų knibzdantys didieji Vokietijos keliai ir baisi nelaimė, ištikusį Eizenacho miestą, į kurį atvykau, praėjus trisdešimt šešioms valandoms po to, kai sprogo keletas parako pakrautų furgonų ir sprogimas sugriovė pačius gražiausius namus bei po griuvėsiais palaidojo daugiau nei šešiasdešimt žmonių. Krūvos pelenų, dar rūkstantys namų griuvėsiai, ką tik iš jų ištraukti negyvėliai, moterų ir vaikų raudos, sielvartas tų, kurie sugebėjo likti gyvi, o dabar vaitojo dėl daugybės nelaimingųjų likimo. Toks vaizdas ilgam liko mano atmintyje.

Į Drezdeną atvykau sausio 27 dieną ir tučtuojau aplankiau Rusijos pasiuntinį poną Kanikovą. Jis priėmė mane labai draugiškai ir pakvietė pavakarieniauti jo namuose kartu su diplomatais. Prancūzijos pasiuntinys Burguenas pakvietė kitą dieną pavakarieniauti su jo šeima; kadangi suskubo kviesti, supratau, jog nenori, kad atsisakyčiau, nes, be abejo, ketina mane paklausinėti apie jį dominančius dalykus. Prisiminė, kad mes matėmės Paryžiuje 1797 metais, kai buvau emigracijoje. Atrodė nustebęs, jog grįžau į Rusiją ir tapau senatoriumi Sankt Peterburge. Kai po vakarienės likome vieni du, pasukbėjo patikinti, kad Vokietijoje sklendantys gandai, jog Prancūzija ir Rusija netrukus nutrauks santykius, yra visiškai klaidingi. Karštai kalbėjo apie lenkus, prisiminė jų nuopelnus Napoleonui, pastarojo domėjimąsi lenkų reikalais ir visiškai neslėpė, kad vėliau ar anksčiau Lenkija turės būti atkurta, nes Napoleonas planuoja šios šalies politinį atgaivinimą.

Ponia B..., vakarieniavusi pas Prancūzijos pasiuntinį, pasiūlė užsukti vakare pas ją išgerti arbatos. Įėjęs į saloną, pastebėjau keletą seniai nematytų asmenų, kurie, vienas po kito, kaip seni pažįstami, ėmė klausinėti mane apie Paryžių, Napoleoną, karo veiksmų eigą ir ypač apie Prancūzijoje neseniai matytus lenkus. Kitą dieną tie patys žmonės susispietė aplink mane pokylyje pas pasiuntinį grafą de Sanftą. Ten mane nusivedė ponas Kanikovas. Buvo aišku, kad iš Paryžiaus gautas įsakymas mane stebėti, kalbinti ir įsidėmėti, ką išgirs. Ypač tuo įsitikinau, pastebėjęs, kaip į smuklę, kurioje apsistojuo, keletą kartų per dieną užsuka tipeliai, Drezdene žinomi kaip prancūzų šnipai. Nors buvau labai atsargus ir stengiausi kalbėti mažai bei nesakyti nieko, kas galėtų supykinti Napoleoną, vėliau sužinojau, kad jam buvo pranešta apie neva mano kalbas ir dėl jų užsienio reikalų ministras parašė oficialų skundą Rusijos pasiuntiniui kunigaikščiui Kurakinui.

Tas kaltinimas buvo tikrai nepagrįstas, nes negalėjau būti toks neatsargus, kad visiems pasakočiau, ką manau; vienintelis dalykas, kuris galėjo nepatikti Napoleonui bei jo draugams, tai mano kalbos apie imperatorių Aleksandrą, kuriam jaučiau prierašumą ir kuriuo žavėjausi.

Drezdene sužinojau, kad čia jau kuris laikas apsistojęs Kolontajus, kurį labai kamuoja podagra, tačiau, nors ir sirgdamas, jis be poilsio rašo. Kai sužinojo, kad, keliaudamas į Sankt Peterburgą, užsukau į Drezdeną, panoro mane pamatyti ir pridūrė: „Be galo apgailestauju, kad Oginskis, turintis tiek turto, pilnas energijos ir patriotizmo, netiki, jog Lenkija bus atkurta tarpininkaujant Prancūzijai. Jei susitikčiau su juo, pasistengčiau įtikinti, jog iš Rusijos nėra ko

tikėtis, o Napoleonas visada galės elgtis taip, kaip norės. Karas neišvengiamas, Rusija bus nugalėta, Lenkija atkurta, o visa Europa paklus Napoleonui. Suprantu, kad Oginskis galėjo prisirišti prie Aleksandro, nes tai geras ir garbingas valdovas, bet Oginskis taps savo prieraišumo auka ir t. t.¹

Kai man papasakojo, ką Kolontajus kalbėjo apie mane, prisiminiau, kad Feliksas Potockis, buvusio Lenkijos ambasadoriaus Konstantinopolyje sūnus, man išvykstant iš Paryžiaus ir sėdant į karietą, paprašė perduoti paketą Prancūzijos pasiuntiniui Burgueniui. Neturėjau laiko jo apžiūrėti, todėl dabar, išsitraukęs iš krepšio, pamačiau ir man adresuotą laiškėlį:

„Prašau jūsų, mano mielas grafe, įteikti šį paketą ponui baronui de Burgueniui, kai užsuksite į Drezdeną. Kiek žinau, jūs nuteiktas prieš mane, bet dėl to nesistebiu, nes turiu daug priešų, ypač tarp mūsų tautiečių. Mane kaltina, jog esu viskuo nepatenkintas, nors aš nepatenkintas tik pačiu savimi. Jūs pažinojote mane, kai buvau vaikas, tad suprantate, kad labiau už viską myliu laisvę ir tėvynę. Kol gyvas, nekeisiu savo pažiūrų ir įsitikinimų. Mano gyvenimo aplinkybės pasikeitė... Sudie, mielas grafe! Nežinau, ar kada nors susitiksimė! Karas neišvengiamas; mums žada atkurti Lenkiją, bet ko tik mums nežadėjo! Sakoma, jog lenkai turi pasikliauti tik viltimis! Mus myluoja, kai esame reikalingi. Draugiški linkėjimai. Paryžius, 1811 metų sausio 15.“

Perskaitęs laišką, pasiklausęs Kolontajaus pamąstymų ir pasikalbėjęs su ponu Burgueniu, vis labiau įsitikinau, kad Paryžiuje kilusios kalbos, jog konfliktas su Rusija neišvengiamas, yra teisingos. Tas kalbas patvirtino pakelėje matytos gurguolės, gabenančios į Varšuvos kunigaikštystę patrankas ir šautuvus. Aplenkiau gurguoles keliaudamas iš Drezdeno į Vroclavą. Šiame mieste užtrukau keletą valandų, buvęs didysis karūnos maršalka Račinskis smulkiai papasakojo apie padėtį Prūsijoje, apie jos neaiškią poziciją ir galimybę ten per trumpą laiką suburti nemenką kariuomenę, jeigu jos prireiks.

Pervaziavau Varšuvos kunigaikštystę, neužsukęs į pačią Varšuvą. Šalis atrodė nuskurdusi ir varginga. Ostrolenkoje susitikau su generolais Roznieckiu ir Čecieskiu bei keliais kitais karininkais, kuriuos seniai pažinojau. Kariškiai buvo gerai nusiteikę ir karštai geidė karo, tačiau civiliai tarnautojai ir

¹ Kolontajus tada per daktarą Lustą perdavė man lenkišką jo neseniai išspausdintą brošiūrą, pavadintą: „Mintys apie tą Lenkijos dalį, kuri po Tilžės sutarties buvo pavadinta Varšuvos kunigaikštyste“.

kaimų gyventojai, kuriuos mačiau įvairiose kunigaikštystės vietose, visiškai priešingai – vaitojo nuo mokesčių naštos ir savivalės bei troško taikos.

Pagaliau vasario pradžioje atvykau į Vilnių. Pirmas rūpestis buvo raštu išdėstyti savo mintis apie dabartinę padėtį Europoje, pabandyti pasinaudoti susiklosčiusiomis aplinkybėmis ir padėti tėvynei bei tautiečiams. Turėjau laiko apmąstymams nuo tos minutės, kai iškeliavau iš Paryžiaus.

Labai smulkiai išdėščiau savo mintis šiuo klausimu dviejuose pranešimuose, juos vėliau įteikiau imperatoriui Aleksandrui, taip pat išdrįsau imperatoriui parašyti keletą laiškų (apie juos dar kalbėsiu šiame tome), o dabar apsiribosiu keliais teiginiais ir trumpai perteiksiu mintis, kurios įkvėpė mane sukurti veiksmų planą.

1. Tvirtai tikėjau, kad vienintelis Napoleono troškimas yra tapti vienvaldžiu valdovu, ir jis tik laukia palankios progos nutraukti santykius su Rusija.

2. Nė kiek neabejojau, jog jis panaudos lenkus kaip galingą jėgą ir skydą prieš Rusiją, tačiau tikrai neketina atkurti Lenkijos.

3. Buvau tikras, kad net jei ir atkurtų Lenkiją, tai ši šalis nebūtų *laisva, stipri ir nepriklausoma*, nes tai visiškai nesiderina nei su Napoleono principais, nei su iki tol kurta tvarka Europoje.

4. Neatmečiau minties, kad, jei Napoleonas atsiimtų iš Rusijos senąsias lenkų provincijas, tai Lenkijos karalių paskirtų pats ir pastarasis būtų visiškai nuo jo priklausomas. Taip pat maniau, kad lenkai, užuot atgavę savo įstatymus, privilegijas ir teisėtą vyriausybę, gautų tik naujokų šaukimą, kontribucijas, prancūzų įstatymus, visiškai prarastų tautinį identitetą ir jiems tektų nuolat kariauti su Rusija.

5. Net nešovė į galvą mintis, kad šiuo metu Lenkija galėtų pakilti ir savo jėgomis sukurti *galingą ir nepriklausomą* valstybę. Po Europoje įvykusių pokyčių to tikėtis neleido jau pati Lenkijos geografinė padėtis. Bet Lenkija galėjo vėl pasirodyti politinėje scenoje kaip šalis, priklausoma nuo Prancūzijos ar Rusijos. Maniau, jog daug geriau būtų matyti ją atgimstančią imperatoriaus Aleksandro globoje.

Nepateikiau visų motyvų, privertusių mane taip apibūdinti padėtį; pasitenkinau pastaba, kad, jei Prancūzija atgaivintų Lenkiją dar iki Rusijos imperijos sunaikinimo (tai priklauso neįgyvendinamų dalykų kategorijai), tai kelios šalies kartos neišvengiamai gyventų karo veiksmų teatre.

Viską apmąstęs nutariau, jog karas tarp Rusijos ir Prancūzijos vėliau ar

anksčiau neišvengiamas, o tada vėl iškils Lenkijos klausimas, tad kiekvieno tikro lenko pareiga yra prisidėti prie šalies atgaivinimo ar bent jau siekti pagerinti jos gyventojų padėtį. Negalima praleisti tokios palankios progos, nes ji gali būti paskutinė, tad reikia veikti taip, kaip liepia patriotiškumas ir garbė, bet būti atsargiems.

Žinojau, jog, į sostą sėdus imperatoriui Aleksandrui, jau kalbėta apie Lenkijos atkūrimą. Šis valdovas, nuo vaikystės vertinęs garbę ir padorumą, niekada negalėjo pritarti Lenkijos padalijimui, nes tai savavališkas, neteisingas ir politiškai klaidingas aktas. Girdėjau, kaip Aleksandro mokytojas ponas de La Arpas kalbėjo, jog jo mokinys, geras ir jautrus jau nuo pat jaunumės, visada domėjosi Lenkijos ir lenkų likimu, labai užjautė daugybę nelaimingų aukų, pagaliau, nors ir nedrįso garsiai reikšti savo jausmų, sielos gilumoje nepritarė ministrams, kurių patarimai nulėmė Lenkijos sunaikinimą.

Neabejojau, kad jis negalėjo nukreipti katastrofos, nes buvo per jaunas, kad jį išklausytų, tačiau dabar, kai laiko rankose skeptrą, tik kol kas nenusprendė atkurti Lenkijos dėl tam tikrų priežasčių, kurias sužinojau vėliau, vadinasi, galima laukti, kad vieną dieną, kai tik pasitaikys palanki proga, jis įgyvendins palankius Lenkijai ketinimus. Tądien maniau, jog tokia proga atėjo, ir nutariau ją išnaudoti.

Nusprendęs keliauti į Sankt Peterburgą ir atverti širdį imperatoriui, suvokiau, kad uždavinys, kurio ketinu imtis, yra sunkus. Niekada nebuvo toks artimas Aleksandrui, kad gerai pažinčiau jo būdą, nežinojau, kiek jis manimi pasitiki. Dar mažiau žinojau, kaip jis priims tai, ką ketinau siūlyti dėl Lenkijos. Tačiau negalėjau gaišti laiko, reikėjo arba kalbėti tuojau pat, arba, galbūt, nutilti visiems laikams. Buvau įsitikinęs, kad tai, ką ketinau jam papasakoti, kad planas, kurį ketinau jam pateikti, taip pat pasitarnaus imperatoriaus šlovei ir garbei, imperijos gerovei ir lenkų laimei. Taigi pareigos suvokimas nuvijo net menkiausias dvejonas, galėjusias paskatinti atsisakyti ketinimo.

Tiesa, apsisprendimas keliauti į Sankt Peterburgą turėjo ir kitokių motyvų. Kadangi šiuos „Atsiminimus“ rašiau tik savo vaikams, nes jie privalo žinoti viską, ką aš jaučiau ir galvojau įvairiais gyvenimo momentais, negalėjau jiems to nepapasakoti.

Jau šešiolika metų Lenkijos nebebuvo, o aš, netekęs tėvynės, tvirtai nutariau atsisakyti net pačios didžiausios karjeros. Tikrai žinojau, kad mano karjera po to, kai buvau paskirtas senatoriumi Sankt Peterburge, jokios paguodos nesuteiks.

Tėvynėje vienu ar kitu metu buvau paskirtas beveik į visus buvusius svarbesnius administracinius postus, dirbau su giminaičiais, draugais ir tautiečiais, žinojau jų principus, įpročius ir nuotaikas, kurie sutapo su manaisiais. Dabar turėjau atsidurti kitoje šalyje, išmokti kitos kalbos, būti niekuo ir nieko neveikti arba po truputį tapti nepasitikėjimo ir pavydo objektu.

Niekada nebuvo dvariškis, vertinau tik nuopelnus ir sugebėjimus, net nelaimėje nemokėjau meilintis favoritams, nesistengiau įtikinti ministrams jiems pataikaudamas ir sukinėdamasis aplink. Taigi nebuvo sutvertas gyventi dvare, tačiau privalėjau tai daryti po to, kai buvau paskirtas į naują postą. Mačiau tokią alternatyvą: arba imperatorius bus man palankus ir dėl to aplinkiniai ims pavydėti bei plakti liežuviais, arba dvare būsiu sutiktas abejingai ir tokiu atveju būsiu visiškai niekas. Didikai žiūrės į mane iš aukšto, pavaldiniai ieškos kliaučių, kenks kiekvieną kartą, kai pasitaikys proga.

Mano ramybės niekada netrikdė puoselėjamos ambicijos, taigi negalėjau tikėtis paguodos, ieškodamas apdovanojimų, laipsnių ar kitokių malonių, kurių būčiau galėjęs gauti. Ar galėjo visi šie nepatikimi pranašumai kompensuoti nepriklausomybę, kurią turėjau aukoti, atstoti laimingas akimirkas, kurias vienatvėje išgyvenau Zalesėje ar prie Arno ir Brentos krantų?

Taip mąstydamas ir neturėdamas jokių iliuzijų dėl savo būsimos padėties Sankt Peterburge, tenkinausi tik viltimi, kad galėsiu pasitarnauti savo šaliai ir būsiu naudingas tautiečiams, todėl iš anksto nesibjaurėjau tuo, kas manęs laukė.

Tačiau tai dar ne viskas. Žinojau, kad daugelis tautiečių manęs nesupras, vieni kaltins dėl ambicijų, kiti manys, jog esu ištikimas Rusijai, tikėdamasis naudos, o daugelis vis dėlto nuspręs, kad mano elgesys nenuoseklus, ir nesupras, kodėl vienas karščiausių Lenkijos patriotų, kovojęs su rusais 1794 metais, keletą metų rizikavęs Konstantinopolyje, Italijoje, Vokietijoje ir Prancūzijoje, globotas prancūzų vyriausybės, ir dirbęs tam, kad atkurtų Lenkiją ir išplėstų ją iš trijų pasidalijusių valstybių rankų, staiga pakeitė nuomonę ir pageidauja matyti lenkus, valdomus Aleksandro, ir nenori atsikratyti Rusijos jungo, tarnaudamas Napoleonui.

Nekreipiau dėmesio į kaltinimus dėl ambicijų ar naudos ieškojimo, nes jie netiko žmogui, kuris niekada nekeitė įsitikinimų, bet negalėjau būti abejingas dėl kaltinimų nenuoseklumu, nes mano amžiuje nebegalima būti nenuosekliam, o aš suteikiau progą save apkalbėti giminaičiams, draugams ir tautiečiams, kuriuos labiausiai gerbiau!.. Tai mane slėgė, bet širdyje neturė-

jau sau ko prikišti, o sąžinė pateisino mano darbus ir jiems pritarė.

Visada buvau tikras lenkas ir garbė man, kad niekada nesuteršiau to vardo. Paėmiau į rankas ginklą 1794 metais ir už tai manęs negalima smerkti, nes koviausi už savo šalies integralumą ir nepriklausomybę. Tie, kurie šiandien drįsta smerkti mano prisirišimą prie imperatoriaus Aleksandro ir mano pasitikėjimą juo, nepatikės, kad vieną dieną, kalbėdamasis su šiuo valdovu jo kabinete, pasakiau, jog, jei būčiau tikras, kad Lenkija bus nepriklausoma nei nuo Prancūzijos, nei nuo Rusijos, mielai stočiau į Varšuvos kunigaikštystės lenkų kariuomenės gretas... Dar labiau nepatikės, kad imperatorius nepasmerkė nei mano atvirumo, nei įsitikinimų.

Ir po revoliucijos nesilioviau svajojęs apie Lenkijos atkūrimą, nes tikėjau, kad prancūzų revoliucija, sudrebinusi beveik visų žemyno šalių pamatus, padės lenkams, parems lenkų patriotus, kad jie savo šalį Europoje galėtų gražinti į deramą vietą. Lenkų energija, drąsa, patriotizmas ir liberalios idėjos prancūzams garantavo laisvės draugų, kur jie bebūtų, paramą. Visuomenės gelbėjimo komitetas, vėliau – Direktorija gal ir apgaudinėjo, bet labai skatino lenkų pastangas pažadais. Švedija ir Turkija žadino jų viltis, o kadangi žmonės tiki tuo, ko trokšta, atrodė neabejotina, jog tada, kai dvi valstybės, tikros Rusijos priešės, puls tą imperiją, o Prancūzijos Respublikos legionai smogs Austrijos ir Prūsijos kariuomenėms, lenkai, vedami tų pačių laisvės idėjų ir remiami sąjungininkų, prikels Lenkiją iš pelenų ir nusimes svetimųjų jungą.

Būtent tuo metu aš, mąstydamas, vildamasis ir kurdamas tokias pat iliuzijas, kaip ir visi tautiečiai, dirbau Venecijoje, Konstantinopolyje, Paryžiuje. Mano atsiminimai ir laišakai yra neginčijamas ištikimybės tėvynei ir ketinimų nuoširdumo įrodymas. Tuo metu mane globojo Prancūzijos vyriausybė, nes buvau vienintelis tikras lenkas, o ne rusas, austras ar prūsas. Galėjau blaškytis ir keisti nuomonę apie politinius įvykius, bet nesmerksiu savo elgesio, nes nepalaikiau nė vienos pusės ir tetroškau matyti Lenkiją laisvą ir nepriklausomą.

Susiklosčius palankioms aplinkybėms, ji tokia galėjo tapti ir išvengti Prancūzijos teroro baisybių, sugriovusių moralės, garbės ir protingos laisvės pamatus, nes Europos valdovams teko gintis nuo revoliucinio užkrato; buvo įmanoma ir netgi tikėtina, kad Lenkiją pasidalijusių trijų valstybių bendri interesai būtų pastūmėję anksčiau ar vėliau atkurti tą šalį tokią, kokia ji buvo. Ne dėl paties atkūrimo proceso, bet dėl būtinybės atstatyti barjerą, kurį

nugriovus tos trys valstybės atsidūrė viena greta kitos ir bet kada galėjo pradėti vaidytis.

Beje, jei dar buvo galima tikėtis *nepriklausomos* Lenkijos iki tol, kol Prancūzijoje pasirodė Bonapartas, bet kokiu viltis, kad šis sapnas išsipildys, dingo, kai į areną išėjo tas garsus, nelaimės žmonijai atnešęs žmogus.

Užkariautojas viską griauja ir nenori nieko kurti. Šis įsitikinimas kartu su daugeliu kitų motyvų, kuriuos rasite mano 1811 metų gegužės 15 dienos kreipimėsi į imperatorių Aleksandrą, neleido man abejoti, kurią pusę privailau rinktis; negalėdamas matyti Lenkijos tokios, kokios troškau, drįsau bent jau viltis, kad imperatoriaus Aleksandro globa garantuos lenkų vardo atgimimą. Jei mano norai išsipildytų, tai ir būtų pakankamas atlygis už tautiečių, kurie smerkė mano pasitikėjimą Aleksandru, įžeidinėjimus, nes pamatytiau juos atsikračiusius iliuzijų ir laimingus.



II SKYRIUS

Atvykau į Sankt Peterburgą numatęs pabūti čia nuo 1811 metų balandžio 9 iki 21 dienos. Kitą dieną parašiau grafui Tolstojui ir paprašiau nurodyti datą, kada galėčiau būti pristatytas Jų Didenybėms. Gavau įsakymą atvykti pas imperatorių vakarienės 13 dieną ir atsinešti tuos du paketus, kuriuos man įteikė Paryžiuje, kad perduočiau imperatorei ir imperatoriui. Pirmajame buvo naujos Paėro operos muzika, kitame – dvi pono de La Arpo¹ brošiūros ir laiškas.

Mane priėmė labai maloniai, per vakarienę imperatorius kalbėjo apie nereikšmingus dalykus ir nė neužsiminė apie Paryžių, Napoleoną ir mano kecionę. Po vakarienės pakvietė užėiti į savo kabinetą, kuriame užsibuvau labai ilgai. Prieš įeidamas nutariau būti su imperatoriumi toks pat atviras, kaip ir per pirmąjį susitikimą, neslėpti savo nuomonės ir jausmų. Tvirtai tikėjau, kad jei mano kalba nepatiks, būsiu atstumtas ir daugiau manęs niekada neklausinės, tačiau, jei išklausys, turėjau vilties, kad būsiu naudingas tautiečiams ir pelnysiu imperatoriaus pagarbą; taigi nutariau neslėpti savo nuomonės, kalbėti nuoširdžiai ir drąsiai.

Pradėjau nuo to, jog buvau perspėtas, kad imperatorius yra įtarus ir nepasitikintis, tačiau vis dėlto manau, nors ir rizikuoju jį supykinti, jog turiu atskleisti motyvus, dėl kurių ketinu atverti širdį. Pamačiau, kaip po pirmųjų žodžių Jo Didenybės veidas pagyvėjo, bet tuoj pat imperatorius vėl tapo įprastai mandagus, paprašė kalbėti atvirai, nesivaržyti ir patikino, jog išklausys labai susidomėjęs.

¹ Kai įteikiau imperatoriui jo kabinete pono de La Arpo laišką ir knygas, kurias jis man perdavė, imperatorius uždavė apie jį keletą klausimų. Norėjo išgirsti, kaip pastarasis laikosi, ar jam gera Paryžiuje, ar mudu matėmės. Paskui labai susijaudinęs pasakė: „Aš jam skolingas už viską!“

Keliais žodžiais papasakojau, ką pamačiau ir pastebėjau Paryžiuje per tuos aštuonis mėnesius, kurie prabėgo nuo to laiko, kai palikau imperatorių Sankt Peterburge. Priminiau, ko Napoleonas ėmėsi per tą laikotarpį ir ką padarė stiprindamas savo valstybę bei smarkiai plėsdamas Prancūzijos valdas, prie kurių ką tik prijungė Olandiją ir Vokietijos šiaurę, išsakaiu ir tai, kad Rusijoje vyrauja nerūpestingumas, kuris kenkia imperijos interesams: nebaigtas politiškaai beprasmis ir varginantis karas su Turkija, į rusų uostus atkaliai neįsileidžiami anglų laivai.

Apžvelgiau Napoleono elgesį po to, kai jis tapo prancūzų tautos galva: kalbėjau apie sudarytas koalicijas, nurodžiau keletą nukariautojo klaidų, nes ketinau įrodyti, jog tokių galybės aukštumų pastarasis pasiekė ne tiek dėl to, jog yra neklystantis, kiek dėl to, jog jam visą laiką sekėsi, be to, su juo kovota turint menkas pajėgas ir neišmintingai. Patikinau, jog nepraeis nė metai ir Napoleonas visa galybe smogs Rusijai, nes jau rimtai ruošiasi šiai ekspedicijai ir tikisi, kad lenkai labiau stengsis ir glaudžiau su juo bendradarbiaus. Surizikavau pasakyti, jog po to, kai Napoleonas sudarė sąjungą su Austrijos valdovu, Vienos dvaras tikrai nesipriešins jo ketinimams, o Prūsija per silpną užkirsti kelią galutinai ją sunaikinsiantiems įvykiams. Visos kitos Vokietijos valstybės paklūsta Napoleonui. Jis gali prie savo prancūzų ir italų kariuomenės prijungti nemažai svetimų kraštų kariuomenių ir netikėtai su stipriomis pajėgomis pulti Rusiją, tikėdamasis sutriuškinti imperiją – vienintelę kliūtį jam tapti pasaulio valdovu.

Imperatorius mane pertraukė: „Pritariu jūsų nuomonei dėl visko, ką pasakojote apie Napoleoną, išskyrus mintį, jog jis nori sutriuškinti Rusiją, nes Napoleonas privalo turėti pakankamai proto, kad suvoktų, jog toks planas neįgyvendinamas... Beje, gavau žinių iš Paryžiaus apie ruošimąsi ekspedicijai, tačiau tiksliai nenustatyta, prieš ką ji galėtų būti rengiama. Manau, kad Napoleonas labai nori paskelbti karą Rusijai, bet aš turbūt vienintelis pritariu šiai minčiai, nes Sankt Peterburge jūs nerbsite beveik nė vieno, kuris norėtų patikėti šiuo spėjimu. Todėl prašom kalbėti tik su manimi, pasitikėti tik manimi, o su tais, kurie klausinės apie jūsų gyvenimą Paryžiuje, išsisukti užuominomis.“

Imperatorius, kalbėdamas ta pačia tema, pastebėjo, kad jau kurį laiką yra pakeitęs savo nuomonę apie Napoleoną, ir tai pagrindė keliais faktais, kuriuos prisiminė; supratau, jog jis gerai pažįsta pastarojo būdą. „Bet, – pridūrė imperatorius, – nors jis ir padarė karinių klaidų, negali neigti, jog tai didis

karvedys. Būtų neatsargu jį nuteikti prieš mus ir provokuoti karą, kuris Rusijai tikrai būtų pražūtingas, nes kur rastume vadą, galintį susiremti su Napoleonu?.. Beje, kas gali nugincyti prancūzų generolų ir karininkų pranašumą, jų artilerijos tobulumą, karių, jau seniai įpratusių nugalėti vadovaujant tokiam igudusiam vadui, ryžtą, pasirengimą ir t. t.“

Vis kartodamas, kad nenori karo, nenori tapti agresoriumi, imperatorius pasakė, jog pasiruošė bet kokiam atvejui ir jau kuris laikas Rusija intensyviai ginkluojasi bei įrenginėja produktų sandėlius.

Kai aš išvardinau, kokių pretekstu Napoleonas gali bandyti nutraukti santykius su Rusija, ir užsiminiau apie Tilžės sutartį, imperatorius gyvai replikavo: „Ką, Tilžės sutartis? Argi Napoleonas ką tik jos nesulaužė, šitaip pasielgdamas su Oldenburgo kunigaikščiu?“

Po minutėlės imperatorius šypsodamasis labai maloniai priminė: „Jūs su manimi nekalbate apie Lenkiją?.. Bet aš įsitikinęs, kad ji vienintelis jūsų rūpestis, nesibaimindamas dėl Rusijos, kuri tikrai sugebės apsiginti, jūs bijote, kad jūsų tėvynė taps karo veiksmų teatru.“ „Prisipažįstu, Sir, – atsakiau, – todėl karštai norėčiau, kad Jūsų Imperatoriškosios Didenybės kariuomenė pradėtų žygį ir įsiveržtų į Prūsiją per Varšuvos kunigaikštystę. Tada prūsų kariuomenė, užuot sustiprinusi Napoleono kariuomenę, prisijungtų prie rusų ir galėtų kartu priešintis prancūzų invazijai. Tada, jei Jūsų Imperatoriškoji Didenybė pasiskelbtų Lenkijos karaliumi ir pažadėtų Varšuvos gyventojams prijungti prie kunigaikštystės Lietuvą, ji įgytų dvylika milijonų atsidavusių lenkų, pasirengusių bet kokioms aukoms dėl savo tėvynės atgaivintojo, bet, kadangi Jūsų Imperatoriškoji Didenybė tvirtai pasakė man, jog bjaurisi agresoriaus vaidmeniu ir neketina kariauti, tai turiu nutilti ir atsakyti minties, kad bus įgyvendinta mano graži svajonė.“

„Kodėl svajonė, – paklausė imperatorius, – argi taip negali atsitikti vieną dieną, nors aš ir išvengsiu karo?“ Paskui ėmė gvildenti Varšuvos kunigaikštystės problemas ir kalbėti apie lenkus apskritai. Pasakė, jog šiandien Napoleonas įelektrino lenkus iki egzaltacijos, nes pažadėjo jiems Lenkijos karalystę, ir dabar nepavyks atvesti lenkų į protą. Jis nežada nieko, ko negalėtų įgyvendinti, tad lenkai patikės, jog jis juos gerbia ir labai domisi jų likimu. „O šiandien, – tarė imperatorius, – privalau tenkintis tik noru, kad man priklausantys valdiniai lenkai būtų laimingi ir patenkinti. Jei jūs turite kokių nors planų šiuo klausimu ir aš galėčiau juos įgyvendinti, mielai jais pasidomėsiu.“

Tuo pat pasinaudojau proga ir pasiūliau administracinę priemonę – įkurti aštuonias Rusijos gubernijas, sudarytas iš kelių buvusios Lenkijos vaivadijų.

Žinojau, jog šis pasiūlymas – tikrai ne Lenkiją atkursiantis manifestas, bet daugiau norėti negalėjau. Drįsau tikėtis, jog, gavęs dalį, likutį gausiu tada, kai prasidės karas. Reikia laukti, nemažai laimėčiau, jei galėčiau išvaduoti tautiečius nuo dabartinių valdininkų įžeidinėjimų, palengvinti jų dalį, garantuoti teisingumą ir suteikti viltį, jog valstybė, remiama ir globojama Aleksandro, atgims.

Jei imperatorius nuspręstų sujungti aštuonias gubernijas, kadaise buvusias Lenkijos dalimi, ir pavadinti jas Lietuva, jei suteiktų gyventojams tai, ko prašiau, negalėčiau abejoti, jog Lenkija atgims, kai po neišvengiamo karo imperatorius prijungs Varšuvos kunigaikštystę prie savo valstybės.

Nekartosiu, ką kalbėjau apie būtinybę ir priemones kurti Lietuvą, nes smulkmenas rasite Pranešime, kurį įteikiau imperatoriui gegužės mėnesį. Tik pridursiu tai, ko nėra tame pranešime: didžiajai kunigaikštieni Jekaterinai pasiūliau vadovauti aštuonių Lietuvos gubernijų administracijai.

Imperatorius iš klausė itin maloniai, įdėmiai ir tarė: „Labai žaviuosi, jog mūsų mintys sutapo. Jau šeši mėnesiai dirbu prie plano, kurį jūs siūlote... Kai baigsiu, pranešiu jums apie rezultata, galite būti tikras, kad pakviesiu jus kiekvieną kartą, kai reikės aptarti klausimą, apie kurį dabar kalbame, ir jokio nutarimo nebus priimta jums nežinant.“

Tačiau imperatorius su kai kuo nesutiko, be abejo, ne tiek norėdamas mane įtikinti, kiek įrodinėdamas, kad domisi šia tema ir nori išnagrinėti ją visais aspektais. Beje, pridūrė, jog aštuonios gubernijos būtų pernelyg didelis administracinis vienetas, kad jį valdytų vienas žmogus. Paklausė, ar Voluinės, Podolės ir Kijevo gubernijos gyventojai noriai sutiktų vadintis lietuviais. Pasiteiravo, kokią tai duotų naudą imperijos finansams, karinių pajėgų didinimui, prekybai ir t. t.

Atrodė, jog neprieštarauja mano pasiūlymui patikėti aštuonių gubernijų valdymą didžiajai kunigaikštieni Jekaterinai, nes, prieš paminėdamas ją, pasakiau, kad imperatorius greičiausiai pasiūlys užimti tokį postą vienam iš savo trijų brolių, o jis atsakė, kad didieji kunigaikščiai Nikolajus ir Michailas dar per jauni, o didysis kunigaikštis Konstantinas trokšta tik kario karjeros.

Išleisdamas mane, imperatorius įsakė pateiktas žodines pastabas išdėstyti raštu. Paaiškino, kad nėra taip svarbu, kas tai bus: pranešimas ar apžvalga to, ką mačiau Paryžiuje, ką manau apie ateitį, bet ypač svarbu pateikti projektą

dėl patobulinimų, kuriuos reikėtų atlikti lenkiškose provincijose, priklausančiose Rusijai, ir garantavo, jog toks darbas manęs nekompromituos, nes visas žinias, kurias jam suteiksiu, saugos savo kabinete.

Po trijų valandų, kupinas vilties ir dėkingumo, palikau imperatorių. Nuo tos dienos mažiausiai du kartus per savaitę buvau kviečiamas vakarieniauti pas Jo Didenybę. Keldamasis nuo stalo, imperatorius beveik visada užkalbindavo mane ir klausinėdavo arba naujienų, kurias gaudavau iš Lietuvos, arba apie mano šeimą, kuri dar buvo Paryžiuje ir kurios parvykstant laukiau diena iš dienos. Išnaudojau palankią progą ir pranešiau imperatoriui, kad kunigaikštis Ksaveras Liubeckis, Gardino gubernijos maršalka ir deputatas, jau keletas mėnesių gyvena Sankt Peterburge, jam pavesta perduoti gubernijos gyventojų prašymus, bet jis negali įteikti Jo Didenybei tų dokumentų. Imperatorius nustebo. Jis buvo nepatenkintas dėl to, kad reikalas vilkinamas, todėl nurodė, kokių būdu norėtų būti supažindintas su šios delegacijos pageidavimais, bei pridūrė, jog pasirūpins šiuo reikalu kaip galima greičiau ir įsakys atsakyti greitai ir palankiai.

Maždaug tuo pat metu į Sankt Peterburgą atvyko kunigaikštis Kazimieras Liubomirskis, turtingas Voluinės dvarininkas. Numatydamas, jog Prancūzija ir Rusija susivaidys, o Lenkija iš to galėtų laimėti, jis norėjo pasinaudoti aplinkybėmis ir pasitarnauti tautiečiams. Protingas, išsilavinęs ir energingas jaunuolis labai džiaugėsi radęs tautietį, kuriuo gali pasitikėti ir kuris mano taip pat, kaip ir jis. Papasakojau jam apie savo planus, smulkiai nušviečiau pirmąją audienciją pas imperatorių, perskaičiau jam pranešimą, kurį netrukus turėjau įteikti; pranešimas jį sužavėjo.

Kunigaikštis Liubomirskis buvo pristatytas dvare, praėjus kelioms dienoms po jo atvykimo. Imperatorius paskyrė jį šambelionu, paklausinėjo apie gyventojų nuotaikas Voluinėje, susižavėjo jo požiūriu ir ėmė juo pasitikėti, net pavedė slaptą misiją Londone, kur kunigaikštis ketino vykti per Stokholmą kaip paprastas keliautojas.

Nors imperatorius atidžiai sekė Napoleono elgesį ir, kalbėdamas su manimi kabinete, neslėpė savo nuomonės šiuo klausimu, visi, buvę greta jo, net neįsivaizdavo, jog abu valdovai gali kada nors susivaidyti. *Visuose* sluoksniuose buvo giriamas prancūzų imperatorius, kalbama apie jo dvaro puošnumą, apie gundančias Paryžiaus grožybes ir taikos, stojusios po kruvinų karų, naudą. Visi manė, jog taika bus amžina.

Atrodė, kad imperatoriaus elgesys su Prancūzijos ambasadoriumi Kolen-

kūru pateisina žmonių nuomonę. Šiam ambasadoriui buvo rodoma pati didžiausia pagarba. Jis vienintelis iš užsienio pasiuntinių buvo dažnai kviečiamas vakarieniauti pas imperatorių, o per spektaklius Ermitaže sodinamas tarp imperatoriškosios šeimos narių. Ypatingas imperatoriaus dėmesys tapo pavyzdžiu įžymiausiems imperijos didikams, kurie uoliai asistavo pasiuntiniui.

Gegužės 14 dieną imperatorius per didįjį maršalką grafą Tolstojų paprašė perduoti jam darbą, kurį buvo man pavedęs, ir padaryti tai prašė mane patį rytojaus dieną, kai atvyksiu vakarienės. Gegužės 15 dieną, pakilęs nuo stalo, imperatorius pasikvietė mane į savo kabinetą, nes norėjo išklaudyti pranešimą, kurį čia pateikiu.



III SKYRIUS

Pranešimas, įteiktas visos Rusijos imperatoriui 1811 metų gegužės mėnesį Sankt Peterburge:

„Ar imperatorius Napoleonas kada nors ketino atkurti laisvą ir nepriklausomą Lenkiją, kuri taptų nuo Rusijos saugančiu barjeru?.. Visi, kurie buvo nešališki, kurie be išankstinio nusistatymo stebėjo valdovo būdą ir vertino jo darbus, ir politinius, ir karinius, lengvai atsakytų į šį klausimą.

Kad Napoleonas atkurtų nepriklausomą šalį, jis turėtų būti liberalus ir nuosaikus, nesavanaudiškas ir dosnus žmogus, bet tai nesuderinama su godumu nukariauti, poreikiu susilpninti, dalyti ir naikinti Europos valstybes. Jis nesirūpino tautų laime ir ramybe.

Kad būtų galima sukurti patikimą skydą nuo Rusijos, reikėtų nuraminti nerimstantį Napoleono protą, vaizduotę, dėl kurios jis buvo linkęs greitai kurti naujus užkariavimo planus, reikėtų, kad tas, kuris nesugeba pažaboti savo ambicijų, išmoktų liautis kariavęs.

Ar galima tikėtis, kad tas fortūnos numylėtinis, kuris mano, kad yra pasiųstas Dievo tvarkyti viso pasaulio reikalus, tas ryžtingas žmogus, sunaikinęs daugybę sostų, sudrebinęs dar egzistuojančių pamatus, iškėlęs keletą jų tik tam, kad liudytų jo didybę, tas, kuris matė viską, keitė savo planus taip pat greitai, kaip ir juos kūrė, tas, kuris niekada nesirūpino žmonių laime, vertino tik tokius, kurie geba savo rankomis padėti įgyvendinti jo planus, taigi klausiu, ar galima manyti, kad tas nepaprastas žmogus, kuris įaudrino lenkus ar bent priminė pasauliui apie liūdną jų padėtį, galėtų norėti atkurti jų tėvynę ir leisti laisvai ir nepriklausomai tvarkytis?

Napoleonas nėra apsvaigęs nuo Varšuvos kunigaikštystės gyventojų jam rodomo dėmesio, jis žino, kad, išskyrus kariškius, jo niekas nemėgsta, ypač

nemėgsta neturtingi dvarininkai ir valstiečiai, tačiau jų yra dauguma ir jie labiausiai engiami. Jis suvokia, jog viltys dėl Lenkijos atkūrimo yra vienintelis motyvas, dėl kurio jam karštai simpatizuoja didikai. Jei nemaitintų jų viltimis, prarastų jų draugystę ir pasitikėjimą. Taip pat reikia pripažinti, kad, suvokdamas tikrovę, Napoleonas nuolat skatino lenkų svajones apie atkurtą Lenkiją, tebedaro tai ir šiandien. Jis kruopščiai stengiasi, kad tas įspūdis neišblėstų.

Visais laikais prancūzai stengėsi paveikti Lenkijos reikalų sprendimą ir turėti svarų žodį. Negrįšime į senus laikus, visi žino, kad jie darė įtaką išrenkant Stanislovą Leščinskį, rėmė Baro konfederatus ir padėjo jiems, slapta bandė kenkti Rusijai. Šios valstybės vaidmuo Europos politiniame gyvenime buvo labai didelis, taigi Prancūzija buvo suinteresuota kenkti Rusijai ir kurstyti neramumus Lenkijoje. Tačiau klaidingai manoma, kad Prancūzijos revoliucinė vyriausybė paskatino Kosciuškos ir jo šalininkų sukilimą 1794 metais. Lenkų patriotai panaudojo šią versiją, norėdami pagausinti savo gretas ir įkvėpti šalininkams daugiau pasitikėjimo ir ryžto. Tačiau galiu garantuoti, remdamasis tuo, ką žinojau tuo metu, ką vėliau sužinojau Paryžiuje ir Konstantinopolyje, kad užsienis nepadarė jokios įtakos 1794 metų sukilimui, jį išprovokavo tik patriotinis pakilimas ir neviltis. Nekalbu apie prancūzų jakobinų įtaką lenkų jakobinams, nes tai neturi nieko bendra su sukilimu, kurio vienintelis tikslas buvo nusimesti svetimųjų jungą ir garantuoti Lenkijos nepriklausomybę. Noriu patvirtinti vieną man žinomą dalyką: Prancūzijos vyriausybė nei galėjo, nei norėjo padėti Kosciuškos žygiams.

Bet nuo to laiko reikalai pasikeitė. Po sukilimo emigravę lenkai kaip broliai ir draugai buvo priglausti arba Prancūzijos arba jos sąjungininkių. Visi prancūzų pasiuntiniai, nesvarbu kokioje šalyje, atvirai juos globojo, leido jiems nešioti tautines kokardas ir skelbė, kad jie lygūs su Prancūzijos piliečiais. Venecijoje įsikūrusi lenkų patriotų draugija susirašinėjo pirmiausia su Visuomenės gelbėjimo komitetu, paskui – su Direktorija, prie pastarosios buvo akredituota delegacija. Prancūzijos vyriausybės iniciatyva lenkų agentas buvo pasiūstas į Konstantinopolį, kur Prancūzijos pasiuntiniui buvo įsakyta tartis su juo dėl Lenkijos reikalų. Jo iniciatyva buvo suformuoti lenkų legionai Italijoje ir netgi galvota įsteigti Milane Lenkijos Konstitucinį seimą, bet tuo metu politinėje scenoje pasirodė Bonapartas.

Jis nemėgo lenkų, nes jau tada nekentė tų, kurie buvo nusiteikę tautiškai ir patriotiškai, bet pripažino jų narsą. Jis globojo lenkų legionus, kūrė juos

daugiausia iš lenkų karo belaisvių, atimtų iš austrų. Prancūzijoje buvo kalbama tik apie Lenkijos atkūrimą ir lenkai šokinėjo iš džiaugsmo... Bonapartui to pakako, kad leistų lenkams suprasti, jog jie neturėtų puoselėti kitokių vilčių, o vertėtų galvoti tik apie tai, ką jis teiks jiems leisti daryti. Fatališku sprendimu dalis legionų buvo pasiūsti į San Domingo salą, paskui likučiai buvo permesti į Italiją ir iš jų suformuota Etrurijos karaliaus gvardija. Tada daugiau nei trys šimtai lenkų karininkų atsistatydino. Jų nesulaikė niekas: nei grasinimai, nei persekiojimai, nei pinigai. Jie pareiškė, kad tarnavo tik turėdami viltį vieną dieną sugrįžti į tėvynę, bet, kadangi jų lūkesčiai nepasiteisino, tai prancūzų tarnyboje jų niekas nesulaikys. Toks poelgis Bonapartą nustebino, bet savo sprendimo jis nepakeitė. Bet netrukus paaiškėjo, kad lenkai jam reikalingi tik įgyvendinti savo planus: be lenkų Napoleonas negalėjo kovoti su Austrija, Prūsija ar Rusija. Tada per savo emisarus vėl ėmė maitinti juos viltimis. Pasirūpino, kad būtų atrinkti visi karo belaisviai, kuriuos karas atidavė į jo rankas, ir jais papildė Italijos ir Reino legionus. Jis slapta veikė Lenkijos provincijose, kurios priklausė trims skirtingiems valdovams. Viena po kitos sekusios pergalės gausino jo pasekėjų gretas.

Dar prieš Austerlico mūšį į Varšuvą buvo pasiūstas slaptas agentas, turėjęs palankiai nuteikti visuomenę Napoleono numatytoms permainoms. Bet tik po paskutinės kampanijos prieš Prūsiją ir Rusiją Napoleonas atvirai ėmė kalbėti apie savo sprendimą atkurti Lenkiją. Jis nesugebėjo suvilioti Kosciuškos ir priversti jį eiti kartu bei kreiptis į lenkų tautą, bet nesudvejojo ir pasinaudojo Dombrowskio bei Vybickio plunksnomis, kad jie įtikintų lenkus, jog Napoleonas ketina atkurti Lenkiją. Pats garsiai tai pareiškė Berlyne, Poznaneje ir Varšuvoje, tai gali patvirtinti tūkstančiai liudininkų. Tuo metu jis priėmė Galicijos pasiuntinius ir, matydamas, kad Lietuva nėra taip džiugiai nusiteikusi, kaip kitos buvusios Lenkijos provincijos, keletą kartų siuntė ten savo emisarus, įgaliotus agituoti gyventojus, kad šie domėtųsi žmonių nuotaikomis ir skleistų kalbas, kad jo tikslas – išplėsti Lenkijos sienas iki Volgos.

Tačiau pats atsidūrė tokioje padėtyje, kurios nesitikėjo iki Tilžės taikos sutarties sudarymo. Rusų kariuomenė parodė tokį pasipriešinimą, prie ko jis nebuvo pratęs.

Ir prieš, su kuriuo kovėsi, drąsa, ir klimato atšiaurumas, ir ilgalaikis nebuvimas Paryžiuje, ir baimė, kad į karą įstos Austrija, ir nerimą keliančios naujienos, kad Ispanijoje kyla revoliucija, – viskas vertė jį sudaryti taiką. Jis pasistengė kuo greičiau tai padaryti ir taip pelnyti Rusijos impera-

toriaus pasitikėjimą. Bet, keldamas pokylius Tilžeje ir vilkindamas derybas, savo galvoje kūrė didingus planus, kurie turėjo išplėsti, sustiprinti ir garantuoti jo galybę.

Tuo metu jis pasiryžo arba išvyti iš Romos katalikų bažnyčios galvą, arba priversti pritarti jo planams: atimti sostą iš Ispanijos karaliaus, galutinai nulėmti Vokietijos likimą ir pagaliau sulipdyti jam pavaldžią Lenkiją, kuri, gavusi kuklų Varšuvos kunigaikštystės pavadinimą, galėtų pasitarnauti lenkams kaip garantas, kad netrukus bus atkurta jų tėvynė. Paskutinis planas, įgyvendintas tuoj pat, vos tik sukurtas, buvo tikrai sėkmingas. Kuris Varšuvos kunigaikštystės gyventojas nepasiduos tokioms patrauklioms viltims, matydamas, kad nedidelis kraštas valdomas lyg svarbų vaidmenį atliekanti valstybė, turinti penkiasdešimties tūkstančių vyrų kariuomenę, senatą, įstatymų leidžiamąją valdžią, Valstybės tarybą, ministrus visose veiklos srityse ir Prancūzijos rezidentą? Kas galėjo būti abejingas, žinodamas, kaip Napoleonas elgiasi su lenkais, kokią ypatingą pagarbą rodo kai kuriems iš jų, kaip gerbia ir koks dosnus tiems kariškiams, iš kurių sudarė savo gvardiją, ir kaip kalba arba įpareigoja kalbėti kitus, maitindamas lenkus viltimis?..

Tiesa, po paskutinės kampanijos prieš Austriją vidaus reikalų ministras Montalive, sakydamas viešą kalbą, atvirai pareiškė, kad Napoleonas niekada negalvojo atkurti Lenkijos. „Bet tuo pačiu metu (galiu patvirtinti, nes buvau liudininkas) argi nebuvo į Varšuvą pasiųstas kurjeris, kuris turėjo nuraminti gyventojus iki to laiko, kol jie sužinos kalbos turinį, ir perspėti, jog tos kalbos tikslas buvo vienas – nuraminti Rusiją dėl Napoleono ketinimų Lenkijos atžvilgiu?“ Tiesa, tas sakinytis, kurį ką tik pacitavau, buvo uždraustas spausdinti Varšuvos laikraštyje, o maršalas Diurokas ir kiti Napoleono pasitikėjimą pelnę asmenys pasistengė kartoti Paryžiuje gyvenusiems lenkams, kad tai nebuvo koketavimas su Rusijos ambasadoriumi.

Beje, būtent faktai turi patvirtinti, kokių iš tikrųjų būta ketinimų. Kalbose Varšuvos seime (to niekas nepaneigs), laikraščiuose nuolat buvo dėkojama Napoleonui, kaip Lenkijos atkūrėjui ir žmogui, kuris nuolat rūpinasi lenkų tautos laime. Kūriniuose, kurie buvo spausdinami ir platinami Europoje, daug rašyta apie didingus Napoleono planus dėl Lenkijos, rašyta atvirai ir drąsiai, vadinasi, toks buvo prancūzų valdžios sprendimas ar bent tylus pritarimas. Nekartosiu, ką rašiau apie tai, kokią įspūdį turėjo padaryti Varšuvos kunigaikštystės įkūrimas, tik pridursiu, kad lenkų kariuomenės padidinimas iki šešiasdešimties tūkstančių vyrų, dar viena arklių, skirtų artilerijai,

rekvizicija, dviejų šimtų patrankų ir keturiasdešimties tūkstančių šautuvų atgabenimas, dvylikos milijonų paskola grynaisiais, kurią Varšuvos kunigaikštystės gyventojams suteikė Napoleonas, negalėjo neįelektrinti lenkų ir nesustiprinti jų vilčių.

Iš to, ką rašiau Pranešimo pradžioje, turėtų atrodyti, jog lenkai privalėjo liautis garbinti Napoleoną ir įsitikinti, kad jie jam reikalingi tik dėl to, kad jis galėtų bauginti Rusiją. Atrodytų, jog jų brolių, paskerstų ir paaukotų Italijoje, San Dominge ir Ispanijoje, vėlės turėjo nuolat priminti egzaltuoto patriotizmo aukas ir apgaulingais pažadais pelnytą pasitikėjimą... Tačiau autoriteto galia labai didelė, o Napoleonas jų protus veikė labai apsukriai, klastingai ir energingai, tad lenkai juo ypač kliošėsi, neabejojo, jog Lenkija bus atkurta, buvo įsitikinę, kad jie reikalingi kaip skydas prieš Rusiją. Tikėjimas suteikė jėgų kantriai kęsti slegiančią ranką, varginančius mokesčius ir jų surinkimą, naujokų šaukimą ir visas naujoves, nes toji ranka turėjo grąžinti lenkams tėvynę.

Visi, kurie mano, kad Varšuvos kunigaikštystės kariuomenė neištikima Napoleonui ir kad yra būdas priversti karius pakeisti savo nuomonę, klysta. Visi, kurie tiki, kad Varšuvos kunigaikštystėje vyraujantis nepasitenkinimas, sukeltas visuotinio skurdo ir valdžios savivaliavimo, gali užgožti gyventojų patriotizmą ir užgesinti jų viltis, taip pat klysta. Taigi, pirma, kol Napoleonas dalys klastingus pažadus ir kurstys lenkų patriotinius jausmus, o, antra, niekas nesiims veiksmų ir abejingai viską stebės, lenkų egzaltacija ir viltys kaitaliosis priklausomai nuo to, kokį įspūdį jiems padarys priešingos stovyklos.

Manau, šešiasdešimties tūkstančių vyrų kariuomenė nepajėgi pasipriešinti dviejų šimtų tūkstančių rusų kariuomenei¹, tačiau ne tos kariuomenės sutriuškinimas ir kunigaikštystės nukariavimas užtikrins Jūsų Imperatoriškajai Didenybei likusios lenkų tautos dalies paklusnumą, prieraišumą ir ištikimybę. Pirmiausia reikia preliminarių veiksmų, ir aš leisiu sau juos nurodyti.

Nesunku įjungti provincijas į galingą valstybę, bet prireiks daug metų, kad nukariautos šalies gyventojai priprastų prie pokyčių, pamirštų senąjį gyvenimą. Žinoma, nėra paprasta sumaišyti ir sulydyti dvi skirtingas tautas ir padaryti iš jų vieną. Imperatorius Napoleonas klydo savo dekretais inkorporavęs į imperiją Toskaną, Olandiją, Šveicarijos Valio kantoną ir Vokietijos

¹ Imperatorius man prieš kelias dienas sakė, kad ta šešiasdešimties tūkstančių vyrų Varšuvos kunigaikštystės kariuomenė negali jam kelti nerimo, nes ji negalėtų atsilaikyti prieš du šimtus tūkstančių rusų, kurie būtų pasiųsti prieš ją.

šiaurę, italai, olandai, šveicarai ir vokiečiai niekada nebus prancūzai. Vis dėlto jis mokėjo iš to gauti labai daug naudos ir panaudoti tinkamas priemones suartinti tautas, kurių kalba, papročiai, įstatymai ir įpročiai visiškai skirtingi. Vos sukūręs naują departamentą ir prijungęs jį prie Prancūzijos imperijos, jis iš karto ima nuodugniai domėtis visuomenės nuotaikomis, naujai nukariauto krašto resursais ir poreikiais, gyventojų būdu, ištikimais žmonėmis, kuriems reikia atsilyginti, ir tais, kurie bruzda ir nerimsta, ieško būdų neleisti kenkti jam. Kiekvienas naujas departamentas turi savo atstovus Įstatymų leidybos korpuse, savo senatorius ir teisėjus. Dauguma tarnautojų – vietiniai žmonės. Pamaloninami turtingieji ir magnatai – jie kviečiami į dvarą, turintiems ambicijų suteikiami titulai ir apdovanojimai, tiems, kuriems gyvenime nesisekė, nevykeliams parūpinama tarnyba ir gera pensija, globojami mokslininkai ir menininkai. Tokiu būdu Napoleonas, nepaisant imamų kontribucijų, mokesčių ir naujokų šaukimo (to visi nekenčia), visuose naujai nukariautuose kraštuose randa ištikimų žmonių, kurie budi ir yra asmeniškai suinteresuoti, kad šalyje būtų palaikoma tvarka ir ramybė.

Aš nutolau nuo temos, bet manau, jog būtina supažindinti su Napoleono metodu, kuriuo jis pasinaudojo, norėdamas visur turėti pasekėjų, suvedžioti, patraukti prie savęs ir priversti paklusti savo valiai. Toks metodas pasiteisindavo, todėl Napoleonas manė, kad jam nėra neįmanomų dalykų.

Panagrinėkime, ar tokiomis politinėmis sąlygomis būtų įmanoma užbėgti Napoleonui už akių ir atkurti Lenkiją, nes pastaroji jam reikalinga tik kaip pretekstas pulti Rusiją, ir ar būtų galima rimtai užsiimti tuo reikalu, išspręsti lenkų klausimą, susaistyti lenkus su Jūsų Imperatoriškąja Didenybe daug tvirtesniais jausmais, negu juos įkvėpė Prancūzijos imperatoriaus.

Jei dabar iškiltų gynybos ar puolimo klausimas su Prancūzija, būtų per vėlu numatyti priemones, kuriomis galima organizuoti aštuonių Rusijos provincijų, kitados priklausiusių Lenkijai, valdymą, ir iš jų sukurti galingą skydą prieš Napoleono priešiškus arba klastingus sumanymus. Lenkų likimą tektų spręsti ginklu.

Jei karas, rašiau toliau, taptų neišvengiamas, galbūt reikėtų, kad Jūsų Imperatoriškoji Didenybė pirmiausia pasiskelbtų Lenkijos karaliumi, nes tai būtų patikimiausia ir tinkamiausia priemonė pelnyti Varšuvos kunigaikštystės gyventojų palankumą. Paskui Jūs pats turėtumėte spręsti, kaip valdyti šią naują karalystę ir koks turėtų būti jos dydis. Tokiu atveju nedrįsčiau patarti, ką būtų galima padaryti lenkų klausimu ir nepakenkti imperijos interesams.

Bet šiandien, manau, dar laikas pasinaudoti aplinkybėmis, tikiu galįs įrodyti, kad jums, Sir, derėtų stengtis labiau susieti su savimi tos Lenkijos dalies, kuri inkorporuota į Rusijos sudėtį, gyventojus, kad jie pajustų skirtumą tarp jais besirūpinančios arba juos engiančios administracijos, nes Napoleonas gundo lenkų tautą gražiais pažadais ir Varšuvos kunigaikštystės gyventojai kenčia visas mano jau išvardytas bėdas. Be to, noriu pranešti, kad priemonės tikslui pasiekti labai paprastos, svarbu, kad jos sutaptų su tėviškais Jūsų Imperatoriškosios Didenybės ketinimais ir neprieštarautų Rusijos interesams.

Į Rusijos imperiją inkorporuota Lenkijos dalis kažkada buvo Lietuva (prieš pasirašant Lietuvos kunigaikštystės sąjungos sutartį su Lenkijos karalyste). Jos gyventojai visada buvo geri kariai, ryžtingi, atidžiai saugantys savo teises ir ištikimi valdovams; jie išsiskyrė drąsa ir Tėvynės meile. Lietuviai, didžiudamiesi savo kilme, nors ir sujungę savo provinciją su Lenkija, išsaugojo papročius, teisybę, valdžios įstaigas. Todėl per paskutinįjį padalijimą buvo du alternatyvūs seimai (Varšuvoje ir Gardine), dvi – Lenkijos ir Lietuvos – kariuomenės, Lietuva turėjo aukščiausiąjį teismą, bažnytinę valdžią, savo ministrus, valdininkus. Šalis labai saugojo savo prerogatyvas, todėl nors Valstybės vyrai įdėjo daug pastangų ir bandė įtikinėti, nes suprato, kad toks teisės pažeidimas valstybei nėra gerai, neprivertė lietuvių viso to atsisakyti.

Esu įsitikinęs, jei nuo to momento, kai lenkų žemės atiteko Rusijai, būtų buvusi suformuota provincija ir jai paliktas Lietuvos vardas bei išsaugotos senosios teisės, jei ji būtų buvusi paskelbta savarankiška valstybe, inkorporuota į Rusijos imperiją, svetimųjų įtaka vargiai būtų ten prasiskverbusi.

Beje, nepaisant natūralaus bjaurėjimosi tuo, kad nepriklausomybę tenka keisti į pareigą paklusti, nepaisant įvairiausių Lietuvos valdžios piktnaudžiavimų, pagaliau nepaisant visuotinio tos šalies skurdo, lietuviai visada buvo ištikimi Rusijos valdovams nuo tos akimirkos, kai pateko į jų globą. Jie tvirtai tiki Jūsų Imperatoriškosios Didenybės gera valia, kurią patyrė įvairiomis progomis, protingais darbais, jie drįso tikėtis iš jūsų teisingumo ir dosnumo.

Taigi, Sir, laikas išbandyti jų ištikimybę ir nustelbti įspūdį, kurį Napoleono kurstomos Lenkijos atkūrimo idėjos galėtų jiems padaryti. Dabar geras metas įtikinti juos, kad Jūsų Didenybė rūpinatės jų likimu ir esate pasirengęs atsilyginti už ištikimybę tomis priemonėmis, kurios yra jūsų galioje, Sir. Toks žingsnis visiems laikams susaistytų su jumis aštuonis milijonus gyventojų, kurie taptų atspara Rusijai tokioje vietoje, kur ji silpniausia. Tuo pat

metu toks žingsnis patrauktų prie jūsų Varšuvos kunigaikštystės lenkų širdis.

Organizuodamas provincijas pagal geografinį principą ir gyvenimo būdą, sustabdęs piktnaudžiavimus, kurių tikrai gausu administracijos veikloje, Jūsų Imperatoriškoji Didenybė pelnytumėte gyventojų palankumą ir pamatytumėte, kad vakarinės sienos daug tvirtesnės nei tada, kai krašte pilna kariuomenės ir stūkso tvirtovės.

Jei man teks laimė nusipelnyti, kad Jūsų Imperatoriškoji Didenybė perskaitys ir pritaras šiems „Atsiminimams“, jeigu mane pakvies išdėstyti smulkesnių minčių apie Lietuvos kūrimą, aš tikrai, negaišdamas laiko, imsiuosi būtinų darbų. Šiandien pasitenkinsiu keliais žodžiais pasakydamas, kokias teises galima suteikti lietuviams ir kokį tai turėtų ryšį tarp Lietuvos ir Varšuvos kunigaikštystės gyventojų, pagaliau, kokią iš to turėtų naudą rusų administracija.

1. Nėra žmogaus, kuris netroktų atgaivinti tėvynės, kur gimė, augo, ir tokio natūralaus jausmo negalima smerkti. Taigi nesunku spėti, kad lietuviai būtų pamaloninti vėl galėdami tarti savo šalies vardą ir naudotis tomis teisėmis, kurias Rusijoje išsaugojo kalmukams, kazokams, suomiams ir t. t.

2. Jei Lietuvos valdymas būtų patikėtas vienam, Jūsų Imperatoriškosios Didenybės paskirtam žmogui, su tokiais įgaliojimais, kuriuos malonėtumėte jam suteikti, reikalų tvarkymas taptų paprastesnis, pagreitėtų, gyventojai taptų drąsesni ir sumažėtų krašto administravimo išlaidos.

3. Toks vadovas, kokį įsivaizduoju, turėtų turėti rezidenciją ir lėšų reprezentacijai, nes tai suteiktų provincijai gerą įvaizdį, atneštų nemažai naudos miestui, tapusiam administraciniu centru, pagyvintų gyventojų bendravimą ir, kiek leistų galimybės, pagerintų finansinę situaciją.

4. Lietuvos Statutą diduomenė visada vertino kaip tobuliausią civilinių ir baudžiamųjų įstatymų sistemą; leisdama jiems laisvai teisti pagal Statuto punktus, su būtinomis pataisomis, Jūsų Imperatoriškoji Didenybė padarytų daugiausia, ką gali, ir nepadarytų lietuviams daugiau, nei padarė Suomijos gyventojams, kurie išsaugojo savo įstatymus ir teises procedūras.

5. Jei tokia privilegija būtų suteikta lietuviams, jie galėtų turėti senatą ar gal teismą, kurio sprendimų nebūtų galima apskųsti; tada į Sankt Peterburgą nebeplauktų skundai, sostinės Senatas turėtų mažiau darbo, o besiskundžiančioms pusėms nebereiktų toli keliauti, sumažėtų rūpesčių ir būtinų išlaidų.

6. Pagaliau lietuviai turėtų vyriausybę, savo teisėmis visiškai lygią su kitomis imperijos institucijomis, ji skelbtų mokesčius ir organizuotų jų rinki-

mą. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad lietuviams mano siūlomos privilegijos yra nelogiškos ir gali būti tapatinamos su patraukliais pasiūlymais atkurti Lenkiją, kuo giriasi Varšuvos kunigaikštystės gyventojai, bet šį klausimą galima panagrinėti ir kitaip. Lietuviai vienu plunksnos brūkštelėjimu atgauna savo vardą ir tėvynę, o Varšuvos kunigaikštystės gyventojai to tiktai tikisi ir gali išsikovoti krauju. Lietuviai, esantys didelės valstybės dalis, didžiuojasi būdami imperatoriaus Aleksandro valdiniai, nes prie jo nuoširdžiai prisirišę ir skolingi jam už tikras privilegijas, be to, keturių šimtų tūkstančių rusų kariuomenė nuolat pasirengusi juos ginti agresijos atveju. Varšuvos kunigaikštystės gyventojai, pavaldiniai karaliaus, paklūstančio Napoleono įsakymams, kai civilinė valdžia tvarkoma saksų karaliaus, o karinė Prancūzijos imperatoriaus, yra netikri dėl savo likimo ir žino, kad jų šalis bet kuriuo atveju taps karo lauko teatru, o jie bus didžiulės kariuomenės, sudarytos iš įvairių tautų, avangardas. Ta kariuomenė kovos ne tam, kad apgintų jų šalį, plėstų jos sienas, ji judės tik ten, kur ves Napoleono interesai ir jo gigantiški planai. Kad pagrįstume šį teiginį, pakanka pastebėti, jog šiandien Lietuvos sienos saugomos didelės kariuomenės, turinčios ją ginti karo atveju, nes ji yra integrali imperijos dalis, o kai per paskutinę 1809 metų kampaniją prieš Austriją iš Varšuvos pasitraukė prancūzai ir saksai, jie paliko miestui ginti keletą tūkstančių lenkų. Lietuviai turėtų tik vadovą, kuris atstovautų imperatoriui ir kuris tikrai didžiuotųsi gavęs šį postą, mėgautųsi privalumais, kuriuos teikia nesudėtingas, vieningas administravimas, užtikrinantis visų žmonių laimę ir ramybę. Varšuvos kunigaikštystės gyventojai, priešingai, iki šiol susiduria tik su kariniu despotizmu ir civiline anarchija. Lietuviai, išsaugoję savo Statutą, išsaugotų tėvų įstatymus, pritaikytus kraštui, tautos papročiams ir įpročiams. Varšuvos kunigaikštystės gyventojai, priešingai, savo teisyne išsaugo senųjų lenkų, prūsų ir prancūzų įstatymų mišinį pagal Napoleono kodeksą, o tai sudaro daug nepatogumų teisėjams ir besibylinėjantiems. Pagaliau lietuviai, turintys tą patį statusą kaip ir kiti Rusijos imperijos valdiniai, renkant mokesčius nepajus savivalės, kaip tai atsitinka Varšuvos kunigaikštystės gyventojams, nes žinoma, kad kai kuriose vaivadijose savininkai buvo verčiami savo noru atsisakyti turto ir tenkintis pensija, kurios dydis ne daugiau kaip pusė jų mokamų mokesčių. Pagaliau niekas nedrįstų manęs apkalinti dėl to, jog aukoju Rusijos interesus ir galvoju tik apie Lenkiją; belieka išdėstyti naudą, kurią imperija gautų atkurdamą Lietuvą.

1. Kai Napoleonas nebegalės manipuluoti galingu svertu – Lenkijos at-

kūrimu, visi jo šalininkai neišvengiamai dings toje Lenkijos dalyje, kuri inkorporuota į imperiją, nes karo atveju neberekės stebėti, saugotis ir bijoti vidaus priešų, kartais daug pavojingesnio nei tas, su kuriuo tenka kautis.

2. Lietuviai, iki šiol buvę netikri dėl savo likimo, kurią gali nulemti karas ar politiniai pokyčiai, mielai ir su dėkingumu priims aiškia, iš anksto žinomą dalį, taigi keli milijonai gyventojų, susijusių su imperija naujais saitais ir tikinčių, kad bus stiprūs ir išliks tik būdami jos dalimi, varžysis su Jūsų Imperatoriškosios Didenybės valdiniais, norėdami įrodyti savo atsidavimą ir suvokdami, kad tai, kas dėl jų laimės daroma, yra vertinga.

3. Iki šiol gal iš baimės, gal dėl išankstinio neigiamo nusistatymo ar dėl to, kad neturėjo progos tarnauti, daugelis gabių žmonių, kažkada pasitarnavusių tėvynei, laikėsi nuošaliai ir ketino ramiai leisti dienas, o ne siekti naujos karjeros. Šiandien, Sir, galiu iš anksto pasakyti, kad neatsiras nė vieno, kuris nesuskubs pasiūlyti paslaugų Jūsų Imperatoriškajai Didenybei ne tik civilinėje, bet ir karo tarnyboje.

4. Lietuviai yra veiklūs, ištikimi ir prisirišę prie savo valdovo. Jei panorės tapti tokiais pat valdiniais, kaip rusai, bei mokėti tokius pačius mokesčius, jie be galo aukosis ir mielai tarnaus Valstybei, kai tik paaiškės ir bus garantuotas jų likimas; jie narsiai gins imperijos sienas ir atiduos viską, ką turi, kai to pareikalaus Jūsų Imperatoriškoji Didenybė. Jie duos tiek žmonių, kiek jų reikės... Jų lojalus būdas, patriotizmas, prisirišimas prie jūsų imperatoriškojo asmens, Sir, yra ištikimybės garantas.

5. Žavėsis jumis ir bus dėkingi Jūsų Imperatoriškajai Didenybei ne tik lietuviai: tokį požiūrį perims Varšuvos kunigaikštystės gyventojai. Tik tada, kai galės palyginti, jie pajus valdžių skirtumą ir supras, kuo skiriasi Aleksandro ir Napoleono elgesys. Drįsčiau spėti, kad tada daug Varšuvos karininkų ir kareivių panorės pereiti į Jūsų Imperatoriškosios Didenybės tarnybą, bent jau tie, kurie jos atsisakė, būtinai pabandys sugrįžti. Tai ne dezertyrai, tai suklydę žmonės. Jie supras, kad viltis atkurti Lenkiją kartu su Napoleonu yra tik chimera. Būtent tada Varšuvos kunigaikštystės gyventojai labai nuoširdžiai panorės tokio likimo, kaip lietuviai... Bet nenoriu prieš laiką spėlioti, kas bus, tikiu, jog visiškai atlikau savo pareigą, atvirai išdėstęs Jūsų Imperatoriškajai Didenybei tai, ką man padiktavo širdis ir protas.“



IV SKYRIUS

Imperatorius atidžiai klausėsi, kol skaičiau Pranešimą, ir pertraukdavo tik kartais: „Teisingai, tikra tiesa... Tai istoriniai faktai.“ Kai ėmiau skaityti pastraipą apie tai, jog Napoleonas žadino lenkų viltis išplėsti jų šalies sienas iki Volgos, imperatorius nusišypsojo ir pasakė, kad tai noras parduoti nesumedžioto lokio kailį.

Kai baigiau skaityti, kuo meiliausiai paaiškino, kad labai patenkintas dėl to, ką išgirdo, ir pasinaudos mano mintimis, nes dauguma atitinka jo planą ir projektus. Paprašė manęs perskaityto Pranešimo originalo ir atsisveikino kartodamas: „Turėsime daug progų pasikalbėti šia tema.“

Dar kiek laiko gana dažnai mačiausi su imperatoriumi, vakarieniaudavau pas jį, bet jis su manimi nekalbėdavo apie Pranešimą, kuris, atrodo, buvo padaręs jam didelį įspūdį, o aš nediršau jam priminti.

Netrukus turėjo išvykti Vičencos kunigaikštis Kolenkūras, kurį Prancūzijos ambasadoje turėjo pakeisti generolas Loristonas. Tomis dienomis imperatorius manęs nebekvietė ir keletą savaitių jo nemačiau. Pagaliau vieną dieną susitikau jį krantinėje ir jis, kaip anksčiau, maloniai prakalbo: „Jūs, be abejo, stebitės, kad taip ilgai nesimačiau ir nesikalbėjau su jumis, bet, atvykus Loristonui, sužinojau, jog Paryžiuje labai vertinamas jūsų autoritetas, todėl buvau priverstas imtis šiokių tokių atsargumo priemonių. Beje, mes vėl dažnai matysimės ir pakalbėsime apie mūsų projektą.“

Nuo tos dienos vėl galėjau matytis su imperatoriumi taip pat dažnai, kaip ir anksčiau, bet iki rugsėjo pabaigos apie nieką rimtai nesikalbėjome. Tuo metu paprašiau leidimo išvykti keturioms savaitėms. Kai parašiau prašymą, imperatorius pasikvietė mane į savo kabinetą ir tarė: „Sužinojau, kad keliaujate į Lietuvą. Pasakykite tautiečiams, kad galvoju apie juos, kad rūpinuosi

jų likimu... norėčiau jį palengvinti... netrukus gali atsirasti proga jiems tai įrodyti... tikiu jų ištikimybę ir prašau visiškai manimi pasitikėti.“ Kadangi imperatorius kalbėdavo paprastai sklandžiai, o šįkart – kapodamas, dvejodamas ir sverdamas kiekvieną žodį, paskubėjau pasakyti: „Sir, tegul bus leista man garantuoti tautiečiams, kad Jūsų Imperatoriškoji Didenybė juos globoja ir yra jiems palanki, bet nežadinti nereikalingų vilčių. Jei kalbėsiu savo vardu, manimi nepatikės. Kalbėdamas Jūsų Didenybės vardu, privalau jiems sakyti tik tai, kas aišku ir teigiama... Taigi, manau, kad šiuo metu pati Jūsų Imperatoriškoji Didenybė nėra nusprendusi, kaip elgtis.“ Imperatorius greitai replikavo: „Kaip nenusprendęs? Bus viena iš dviejų: jei kils karas, sukursiu Lenkijos karalystę, kuri bus prijungta prie Rusijos imperijos, kaip Vengrija ir Čekija prie Austrijos, jei karo nebus, imsiuosi įgyvendinti *mūsų didįjį projektą* dėl Lietuvos.“

Kai po mėnesio sugrįžau į Sankt Peterburgą, imperatorius daug klausinėjo apie nuotaikas Lietuvoje. Šiek tiek pakalbėjo apie savo palankumą visiems lenkams ir įsakė per Didįjį maršalką grafą Tolstojų tiesiai jam perdavinėti visa, ką manysiu esant svarbu.

Dvi savaites mane prie lovos prikaustė liga; taip atsirado proga pirmą kartą pasinaudoti šiuo leidimu ir parašyti tokį laišką.

„Sir, negalavimas verčia mane keletą dienų likti namie, tad atsirado laisvo laiko užsiimti projektu, kurį Jūsų Imperatoriškoji Didenybė neseniai leido man jai pristatyti.

Esu pernelyg laimingas, kad mano mintys sutapo su Jo Imperatoriškosios Didenybės mintimis ir galiu jai pateikti metmenis didelio plano, kurį sugalvojo ji pati. Aš nė akimirkos nenustojau tikėti, jog imperijos interesai, Jūsų Imperatoriškosios Didenybės šlovė ir kelių milijonų žmonių laimė reikalauja, kad tas planas būtų įvykdytas.

Manau, kad, keičiant provincijos likimą, svarbu užtikrinti kiekvieno žmogaus laimę. Šiuo atveju pakanka vieno Jūsų Imperatoriškosios Didenybės žodžio. Kad būtų įgyvendintos tokio masto ir itin naudingos permainos, kad jos būtų vertos to, kuris jas įgyvendina, būtinas valdovo atsargumas, protas ir išmintis.

Reikia kruopščiai pasverti naujovių privalumus ir trūkumus, nuteikti viešąją nuomonę, numatyti kliūtis ir prietarus, kuriuos teks įveikti, pagaliau atsižvelgti į politinius motyvus ir projekto svarbą bei sudėtingumą

ir veikti ryžtingai, energingai. Tokie, Sir, veiksmai, sprendžiant valstybės reikalus, iki šios dienos buvo būdingi Jūsų Imperatoriškajai Didenybei.

Niekada nedirščiau vėl imtis kurti tokį planą, nors tik dirbdamas prie jo turėjau laimę visapusiškai pažinti Jūsų Imperatoriškąją Didenybę, bet esu giliai įsitikinęs, kad anksčiau ar vėliau jūs nuspręsite įgyvendinti šį projektą, nes taip liepia kilni jūsų širdis, noras tęsti didžius darbus ir būsimos naudos suvokimas.

Jei projektas būtų mano vieno, tektų ilgai aiškinti jo naudą, bet, kadangi mano nuopelnas yra tik toks, kad suvokiau ir apmaščiau idėjas, kurios sutapo su Jūsų Imperatoriškosios Didenybės mintimis, negaliu pridurti nieko svarbaus, ką ji būtų praleidusi.

Tačiau naujos mintys, už kurias taip pat esu skolingas Jūsų Imperatoriškajai Didenybei, paskatino mane pasiūlyti pakeitimų projekte, bet nekeisti jo esmės. Pertvarka Senate Sankt Peterburge ir kai kurios žinios, kurias gavau apie Suomijos administravimą, pakišo man mintį apie paprastesnį planą, kurį įgyvendinti būtų daug lengviau.

Nereikia ieškoti Lietuvos vadovo tarp imperatoriškosios šeimos narių. Šią vietą galėtų užimti bet kuris generalgubernatorius. Jokia Europos valstybė negalės prieštarauti dėl šalies viduje vykdomų pertvarkų, neturinčių jokių priešiško ketinimų.

Visi aštuonių Lietuvos gubernijų gyventojai bus patenkinti, o Jūsų Imperatoriškoji Didenybė, sukūrusi tvirtą skydą Rusijai iš vakarų pusės, nepadarė toms provincijoms daugiau, nei padarė Suomijai, iš šios imperijos dalies padvigubins karines pajėgas, kurias iki tol turėjo, galbūt gaus trečdaliu daugiau pajamų ir tikrai sutaupys milijonus, šiandien reikalingus valdininkams išlaikyti.

Sir, kadangi rašau tik Jūsų Imperatoriškajai Didenybei ir ji leido man patikėti jai visas savo mintis, prašau atleisti, kad vietoj motyvuoto Pranešimo dedu prie jūsų kojų *ukazo* projektą, nes tai greičiausias ir paprasčiausias būdas supažindinti, kaip, mano supratimu, būtų galima sukurti Lietuvą.

Nenurodžiau žmonių, kurie galėtų įeiti į komitetą, turintį aptarti organizavimo smulkmenas, nes man visiškai nesvarbu, kas jie bus, ir tai neturi nieko bendra su pagrindiniu tikslu.

Viskas, ką įsakys ir nuspręs Jūsų Imperatoriškoji Didenybė, visada bus išmintinga ir atitiks jos valdymo principus, bet tegul bus man leista pridurti, kad jei jos širdis nori ir jaus malonumą kasdien didinti laimingųjų skaičių, jai skirta džiaugtis nedaug kam prieinama, o dar rečiau kitų valdovų trokšta-

ma laime: vienu plunksnos brūkštelėjimu užtikrinti aštuonių milijonų gyventojų gyvybę ir laimę ir sustiprinti savo imperijos jėgą ir galią. Ne naujais užkariavimais, bet išmintinga organizuota sistema, ne teroru ir smurtu, bet gerais darbais.

Jūsų ir t. t.

Sankt Peterburgas, 1811 m. spalio 22 d.“

„UKAZO“ PROJEKTO, PRIDĖTO PRIE LAIŠKO, KOPIJA

„Mes, iš Dievo malonės ir t. t.

1811 metų birželio 25 dienos manifestu nurodę pagrindus, kaip turi būti organizuojamos ministerijos, ir atsižvelgę į visas galimybes organizuoti imperijos gubernijų valdymą, tarp jų ir vakarinių, norėdami pastarosioms sukurti paprastesnį ir krašto poreikius geriau atitinkantį administravimo modelį, pasitarę su Valstybės Taryba, įsakėme ir įsakome...

I. Nuo šiandien Gardino, Vilniaus, Minsko, Vitebsko, Mogiliavo, Kijevo, Podolės ir Voluinės gubernijos, taip pat Baltstogės ir Tarnapolio apskritys sudarys vieną provinciją, vadinamą Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste.

II. Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę administruos valdininkas – imperatoriaus vietininkas, valdantis Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę.

III. Imperatoriaus vietininkas bus tituluojamas šviesybe, jo išlaikymui bus skirta Karūnos dvarų. Jo rezidencija bus Vilniuje, šis miestas bus Didžiosios Kunigaikštystės administracinis centras.

IV. Prie mūsų ir mums tiesiogiai pavaldi veiks Lietuvos kanceliarija, kuriai vadovaus mūsų paskirtas Valstybės ministras. Ta kanceliarija bus mums pavaldi įstaiga ir tvarkys Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės viešuosius reikalus.

V. Didžiosios Kunigaikštystės vidaus reikalus tvarkys administracinė taryba, vadovaujama imperatoriaus vietininko; taryba turės keletą departamentų, kiekvienam vadovaus generalinis direktorius ir dirbs keli patarėjai. Visus tarybos narius skirsime mes.

VI. Viešojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės administravimo nuostatuose bus numatytas visų administravimo įstaigų organizavimas ir jų funkcijų nustatymas, jų pareigų nustatymas ir vadovavimas teisėtoms įstaigoms. Konkrečiai: Didžiosios Kunigaikštystės teritorinis padalijimas, mokesčių nustatymas, karūnos turto administravimas, kariuomenės šaukimo ir išlaikymo klausimai, policija, pašto stočių ir kelių išlaikymas, teisėtvarkos įstaigų administravimas, kulto reikalai, liaudies švietimas, parama žemės ūkiui ir pramonei.

VII. Šių nuostatų sukūrimas patikimas mūsų skiriamam komitetui. Į jį įtraukiami N... N... Komiteto darbą kontroliuosime mes. Jis privalės pateikti mums savo veiklos rezultatus kuo greičiau.

VIII. Lietuvos Statutas ir toliau bus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės civilinių įstatymų kodeksas, o lenkų kalba bus vartojama tvarkant visus Didžiosios Kunigaikštystės reikalus.

IX. Vilniuje posėdžiaujantis Vyriausiasis Tribunolas pats spręs visas civilines ir baudžiamąsias bylas. Mums paliekama teisė skirti mirties bausmę ar pasigailėti.

X. Tarnybą viešajame administravime galės gauti tik turintys būstą piliečiai ir Didžiosios Kunigaikštystės dvarininkai.

XI. Dabar ir ateityje liaudies švietimui iš mūsų ar piliečių dosnumo skiriamos lėšos visiems laikams atskiriamos nuo kitų visuomenės lėšų.“



V SKYRIUS

Turėjau dienoraštį, kuriame tiksliai, su visomis detalėmis žymėjau tai, ką kalbėdavau, arba ką išgirdavau iš imperatoriaus apie Lenkiją ir lenkus. Nesunku suprasti, kad turėjau susilaikyti ir nedaryti kopijos šiuose „Atsiminimuose“, bet, norėdamas papasakoti apie savo tolesnę veiklą ir tuo pat metu įrodyti nuolatinį imperatoriaus geranoriškumą skaitant mano rašinius, dėmesį, kurį jis skyrė mano tautiečių likimui, negalėjau susilaikyti neįdėjęs dar kelių laiškų, kuriuos rašiau imperatoriui skirtingu metu. Prie jų pridedu ir keletą gautų atsakymų.

1811 metų lapkričio 24 dieną per grafą Tolstojų pasiunčiau Jo Didenybei tokią žinutę:

„Sir, leidžiu sau padėti prie Jūsų Imperatoriškosios Didenybės sosto papėdės vertimą laiško, kurį man atsiuntė Vilniaus gubernijos bajorai 1811 m. lapkričio 7 dieną. Jų vardu, Sir, turėjau laimės praėjusiais metais pristatyti Jūsų Imperatoriškajai Didenybei prašymą, o šiandien siunčiu nuoširdžiausią padėką. Šį laišką, įgalioti visuotinio ir pavienių gubernijos bajorų susirinkimų, pasirašė ne tik gubernijos, bet ir visų pavietai maršalkos. Jis geriau nei aš pasakys Jūsų Didenybei, kokie jausmai įkvepia mūsų tautiečius. Esu labai laimingas, kad galiu jiems atstovauti, džiaugiuosi, jog matau, kad jie taip pat, kaip ir aš, prisirišę prie Jūsų Didenybės ir jai atsidavę; geri darbai, kuriuos, Sir, jiems teikėtės padaryti, buvo nuoširdžiai suprasti ir įvertinti.

Jūsų ir t. t.“

Jo Didenybės imperatoriaus ranka 1811 m. gruodžio 8 d. rašytas raštelis – atsakymas į laišką¹.

¹ Tas raštelis yra mano originalių laiškų Kolekcijoje Nr.1.

„Siunčiu jums, pone grafe, atsakymą į laišką, kurį man parašėte Vilniaus bajorų vardu. Užuoat rašius jį prancūziškai, manau, geriau būtų rašyti lenkiškai. Taigi prašau jūsų pasistengti jį išversti ir atsiųsti man, kad galėčiau pasirašyti. Labai greitai galėsiu parodyti darbą, kuris papildys jūsų atliktąjį. Jūsų.“

Prierašas prie raštelio:

„Pone senatoriau, grafe Oginski, aš visada labai vertinau jausmus, kurie įkvepia Lietuvos gyventojus, todėl labai mielai perskaičiau naują jų dėkingumo įrodymą.

Viskas, ką iki šiol dariau dėl jų, turi būti vertinama kaip įrodymas mano nuoseklių ir nuolatinių pastangų dėl jų laimės.

Man malonu, kad jūs esate jų tarpininkas, todėl noriu per jus perduoti garantijas.

Tesaugo Jus Dievas, Pone senatoriau, grafe Oginski.
Aleksandras.“

Laiškas Jo Didenybei imperatoriui, rašytas 1811 m. gruodžio 8 dieną, siunčiant prašomą vertimą:

„Sir, skubu siųsti Jūsų Imperatoriškajai Didenybei lenkišką laišką, kurio kopiją ji teikėsi man atsiųsti, vertimą.

Iš anksto dalinuosi jausmais su tautiečiais, kurie man tarpininkaujant sužinojo, jog Jūsų Imperatoriškoji Didenybė maloniai priėmė jų dėkingumo priesaiką ir parodė pasitenkinimą labai mielu jiems būdu.

Sprendžiu apie tai iš laimės, kurią jaučiu gaudamas įsakymą perduoti jiems šį brangų Jūsų Imperatoriškosios Didenybės palankumo įrodymą, ir vis labiau įsitikinu, kad vienintelis jūsų rūpesčių objektas yra mintys apie valdinių gerovę ir darbai, kuriais siekiama užtikrinti jų laimę.

Jūsų ir t. t.“

Kitą rytą imperatorius atsiuntė man lenkišką raštą, pasirašytą jo ranka¹.

Buvau labai sužavėtas tuo nauju imperatoriaus gerumo Lietuvos gyventojams įrodymu ir sujaudintas jo ranka rašyto raštelio paskutiniaisiais žodžiais, skirtais man: „Labai greitai galėsiu parodyti darbą, kuris papildys jūsų atliktąjį.“

Šie žodžiai aiškiai rodė, kad imperatorius nepamiršo mano projekto, bet nesupratau, apie kokį darbą jis kalba ir kam jį patikėjo. Tik po dviejų savai-

¹ Kopiją turiu savo originalių laiškų Kolekcijoje Nr. 2. Tai, be abejo, pirmasis ir vienintelis raštas lenkų kalba, pasirašytas Rusijos imperatoriaus.

čių sužinojau, kad imperatorius pavedė generolui Armfeldui ir baronui Rozenkampfui parengti Konstitucijos Lietuvos gyventojams projektą.

Dar prieš išsiųsdamas savo lapkričio 24 dienos laišką sužinojau, kad imperatorius įsakė grafui fon Vitei ir kunigaikščiui Kazimirui Liubomirskiui parengti planą, kaip organizuoti aštuonių lenkiškų gubernijų, prijungtų prie imperijos, kariuomenę. Įsakė tartis su manimi ir, pasikvietęs į savo kabinetą, paprašė neatsisakyti šio darbo. Išdrįsau pasakyti Jo Didenybei, kad niekada nedirbau tokio darbo. Netgi prisipažinau, kad apie tai neišmanau. Bet imperatorius primygtinai prašė ir įsakė bent jau žvilgtelėti į projektą, kurį turėjo jam pristatyti, ir pasakė, kad pavedė kunigaikščiui Liubomirskiui įteikti jį man į rankas, prieš atiduodant jam pačiam.

Lapkričio mėnesio pabaigoje imperatorius atsiuntė pas mane žmogų, kuriuo visiškai pasitikėjo. Jam buvo pavesta konsultuoti mane, kaip greičiau ir efektyviau padidinti Lietuvos kariuomenę ir pasinaudoti visais patarimais, kuriuos šiuo klausimu galėčiau suteikti, ypač kalbant apie didelės kavalerijos organizavimą. Jaučiausi labai pamalonintas tokio ypatingo pasitikėjimo, atvirai atsakiau, kad šiuo metu negaliu išsakyti savo minčių, bet pažadėjau išnagrinėti klausimą Pranešime, kurį nedelsdamas išsiųsiu Jo Didenybei.

Po trijų dienų, 1811 metų gruodžio 1-ąją, parašiau imperatoriui tokį laišką:

„Sir, rytoj, arba vėliausiai sekmadienį, turėsiu garbės įteikti Jūsų Imperatoriškajai Didenybei aštuonių lenkiškų gubernijų, inkorporuotų į imperiją, kariuomenės organizavimo planą. Šiuo klausimu užsiima kunigaikštis Liubomirskis.

O aš, Sir, lenkiuosi prie jūsų kojų ir prašau perskaityti Pranešimą, kurį leidžiu sau jums išsiųsti. Jūsų Imperatoriškoji Didenybė, be abejo, neras ten nieko, ko nebūtų pats giliai apmąstęs, bet gyvenime būna akimirkų, kai kitomis akimis imi matyti ir vertinti tai, kas atrodė visiškai aišku.

Būčiau pats laimingiausias, jei pridėdamas darbas būtų to vertas.

Kad ir ką Jūsų Imperatoriškoji Didenybė su juo darytų, bent jau tikiuosi, kad kiekvienas mano Pranešimo sakinyš skambės nuoširdžiai, kaip begalinis pasitikėjimas Jūsų Imperatoriškosios Didenybės palankumu ir didžiadvasišku.

Šiuos jausmus nuolat lydės uolumas, atsidavimas ir pagarba. Jūsų, Sir, ir t. t.“

Po kelių valandų aš gavau imperatoriaus ranka rašytą laiškėlį – atsakymą į laišką. Man buvo prirašyta daug malonybių, o pradžia tokia: „Ką

tik gavau jūsų Pranešimą, pone grafe, ir tuoju pat imsiuosi jį studijuoti.“

Prieš pateikdamas visą Pranešimą (jį buvau priverstas kurti paskubomis), privalau paaiškinti motyvus, kodėl pateikiau imperatoriui tik žiupsnelį apmąstymų, kodėl kol kas nekūriau gegužės mėnesį pasiūlyto plano.

Spalio ir lapkričio mėnesiais Sankt Peterburge labai pasikeitė visuomenės nuomonė. Išblėso žavėjimasis Napoleonu ir prancūzais. Prancūzijos ambasadorius Loristonas buvo labai gerbiamas, bet tai buvo jau ne Vičensos kunigaikštis, ir juo nebuvo taip pasitikima, kaip pirmtaku. Nežinojau, kokių naujienų imperatorius gauna iš savo ambasados Paryžiuje, bet nebuvo jokios abejonės, kad yra informuojamas apie viską, kas ten vyksta, ir žino apie didžiulius pasirengimus karui Prancūzijoje, Italijoje, Olandijoje ir tose Vokietijos žemėse, kurias Napoleonas galėjo priversti paklusti. Jis taip pat žinojo, kad tuo pačiu metu prancūzų imperatorius plėtė savo įtaką Berlyne ir Vienoje, norėdamas įsigyti sąjungininkų. Ragino aktyviai veikti savo pasiuntinius Konstantinopolyje, kad įtikintų Otomanų Portą nesudaryti taikos su Rusija.

Visuose laiškuose, kurie galėjo mane pasiekti iš Paryžiaus ir Varšuvos, perskaitydavau tą patį. Dvare tik keli užsispyrę didikai netikėjo priešiškais Napoleono ketinimais, o visi tie, kurie buvo greta imperatoriaus, ir visa Sankt Peterburgo visuomenė suprato, kad karas su Prancūzija neišvengiamas.

Nebebuvo paslaptis, kad imperatorius davė įsakymus generolui Goleniščevui-Kutuzovui baigti taikos derybas su turkais. Generolas Kutuzovas pakeitė buvusį vadą grafą Kamenskojų, tačiau turėjo per mažai kariuomenės, tad teko pereiti į gynybą. Turkai jį puolė birželio 22 dieną. Nors jis turkus ir įveikė, dėl visa ko nusprendė persikelti per Dunojų ir sugriauti Rusčiuko įtvirtinimus. Rusų atsitraukimas pakėlė ūpą otomanų kariuomenei; ji suskubo persikelti per Dunojų netoli miesto ir perkelti karo veiksmų teatrą į Valakiją¹.

Tą jį padarė rugpjūčio 26 dieną. Generolas Kutuzovas, norėdamas sustab-

¹ Išgirdęs šią naujieną Prancūzijos imperatorius džiūgavo. Kadangi taika tarp Rusijos ir Turkijos atrodė toli kaip niekada, jis nebematė reikalo slėpti savo planų. Iki tol diskusijos tarp Tiuilri ir Sankt Peterburgo būdavo konfidencialios ir likdavo šiek tiek vilties, kad abi šalys suartės. Nuomonės dėl to, kiek gali siekti priešiškus, išsiskyrė. Tą nežinią išblaškė Napoleonas, leisdamas sau prie diplomatų, susirinkusių Tiuilri rugpjūčio 3 dieną, apipilti Rusijos ambasadorių karčiais priekaištais ir klastingais kaltinimais, tad visi ten buvę užsienio pasiuntiniai suprato, jog prasidėjo imperijų tarpusavio vaidai. Nėra jokių abejonių, kad jis būtų nesvyruodamas pradėjęs karą, jei ne toks vėlyvas metų laikas. Baimė nualinti kariuomenę, verčiant ją žygiuoti per rudens purvyną, privertė jį atidėti savo planų įgyvendinimą iki pavasario. (Žr. Buturlinas, *1812 metų kampanija*, I tomas, p. 60–61).

dyti puolimą, patraukė prieš otomanų kariuomenę. Jis atskyrė vieną dalinį, vadovojamą generolo Markovo, ir įsakė persikelti per Dunojų aukščiau Rusčiuko bei pulti turkų rezervą, likusį dešiniajame upės krante. Operacijos rezultatas buvo toks, kokio tikėtasi: rezervas buvo visiškai sutriuškintas ir pasitraukė į Rusčiuko miestą. Otomanų kariuomenė, atkirsta nuo tiltų, likusi be jokio susisiekimo su dešiniuoju krantu, suprato esanti apsupta iš visų pusių. Keletą savaičių ji kentė blokadą, o paskui buvo priversta sudėti ginklus.

Dėl šios nelaimės Porta prarado bet kokią drąsą ir paprašė taikos. Gruodžio mėnesį Bukarešte prasidėjo kongresas. Napoleono planai, kad Turkija tęs karą, žlugo, todėl jis pasistengė bent jau vilkinti derybas, kad taikos sutartis būtų sudaryta kuo vėliau.

Žmonių smalsumas, kurstomas karo veiksmų, ir nekantrus noras sužinoti, kokį sprendimą priims imperatorius Aleksandras, padėjo atskleisti, kad vyksta slaptos derybos su Anglija ir Švedija.

Imperatorius dar nebuvo gavęs mano pranešimo, bet kartą man pasakė neabejojąs, jog Napoleonas sulaužys taiką ir net gali pulti Rusiją. Jis pats negali Napoleonui sukliudyti, kaip ir nebeįmanoma išvengti karo. Jis ruošis gintis, bet niekada nebus agresorius... Niekas jo neįkalbės sulaužyti sutarčių ir išprovokuoti karo, kuris visai Europai atneštų vien nelaimės. Jis gali būti pražūtingas Rusijai, jei tektų pradėti tą karą už imperijos ribų... „Blogai yra tai, – kalbėjo imperatorius, – kad nepakaks laiko įgyvendinti mūsų plano dėl Lietuvos... Dabar nekalbėsime apie administracines priemones ir aštuonių gubernijų kūrimą, reikia galvoti, kaip padidinti kariuomenę ir pasirengti gintis, todėl įpareigoju jus išdėstyti man savo mintis apie tai, kokių resursų galiu tikėtis iš jūsų tėvynainių – mano valdinių. Kalbu ne tik apie karius, bet ir apie tiekimą, kurio mums gali prireikti. Pasitikiu jūsų uolumu ir valdinių ištikimybe man.“

Tada supratau, kad visos mano viltys žlugo, bet pasitikėjimas imperatoriumi neišblėso ir pamaniau, jog dabar, labiau nei kada nors anksčiau, turiu ypatingai pasistengti įgyvendinti savo planą. Tai mane paskatino nusiųsti Pranešimą, kurį rasite kitame skyriuje.



VI SKYRIUS

PRANEŠIMAS IMPERATORIUI

„1811 metų gruodžio 1 diena

Sir, aš manau, kad atskiros Lietuvos kariuomenės sukūrimas, taip pat įvertinimas visų resursų, kuriuos būtų galima gauti iš Lenkijos provincijų, prijungtų prie Rusijos, nenutarus, koks bus jose gyvenančių žmonių likimas, negali atitikti Jūsų Imperatoriškosios Didenybės ketinimų ir to, ką padaryti reikalauja dabar susiklosčiusi padėtis.

Būčiau nevertas gerumo ir pasitikėjimo, kuriuos Jūs Didenybė man rodote, jei nors trumpam atskirčiau savo tautiečių gerovę nuo savo jausmų Jūsų Imperatoriškajai Didenybei, bet viena susiję su kitu, ir tol, kol aš sieksiu, kad pagerėtų mano tautiečių gyvenimas, o tai įvyks tik po struktūrinių reformų, nenustosiu kalbėjęs jums, Sir, apie naudą, kurią galite gauti iš mano pasiūlymo.

Kurti planus dėl Lietuvos kariuomenės organizavimo palieku žmonėms, geriau nei aš išmanantiems karo meną. Aš galėsiu tik pasidalyti su jais mintimis ir pareikšti pastabas, bet nenoriu jūsų, Sir, klaidinti ir kalbėti apie tai, ko neįmanoma įgyvendinti. Kad tinkamai realizuotume šį planą, naudingą Valstybei ir vertą Jūsų Imperatoriškosios Didenybės kilniaširdiškumo, pirmiausia reikia įkurti Vakarų gubernijas.

Šioje imperijos dalyje valstiečiai jau šiandien tiekia tiek pat rekrūtų, kiek ir kitos gubernijos. Tad naujų karių galima tikėtis tik iš bajorų ir įvairių luomų savanorių. Tebus leista man atvirai paklausti, kas iš jų šiandien savanoriškai ir neabejodamas stos į kariuomenę tam, kad pakeltų ginklą prieš lenkus (juk taip vadinami Varšuvos kunigaikštystės gyventojai)? Juos galima priversti tarnauti, bet neįmanoma valdyti jų jausmų, jie visada stos už tuos,

kurių vardą patys norėtų nešioti. Bet dėl tos pačios priežasties, Sir, ar gali atsirasti toks žmogus, kuris nepanorės su džiaugsmu tarnauti Jūsų Imperatoriškai Didenybei po to, kai sužinos jo gerus ketinimus ir išvelgs jame tėvynės atgaivintoją?

Nors Jūsų Imperatoriškoji Didenybė perskaitė ir išgirdo viską, kas tik jam buvo perduota apie lenkus, apie Lenkijos atkūrimo būtinumą ir naudą, apie pradinę sąlygą – Lietuvos kūrimą, ir, nors jo genijus mato viską, o širdis ragina daryti gerus darbus, nors jis įsigilina į viską ir trokšta ištaisyti neteisybę, vis dėlto drįstu dar kartą atkreipti Jūsų Imperatoriškosios Didenybės dėmesį į keletą pastebėjimų, kuriuos leidau sau pridėti prie Pranešimo, įteikto gegužės mėnesį.

Nuo aštuoniolikto amžiaus pabaigos Lenkijoje klestėjo anarchija, provokuojama kaimyninių valstybių, kildavo neramumai, tauta skaldėsi, vyko pilietiniai karai. Keletą kartų padalyta Lenkija baigė savo politinį egzistavimą tuo metu, kai prasidėjusi visuotinė krizė jau pranašavo sukrėtimus Europoje.

Nesuprantama, kaip lenkų tauta, kentėjusi nuo linkusios į prabangą ir gyrimąsi vyriausybės, nuo jos ydų, blogų įpročių, perimtų iš svetimšalių, sugebėjo išsaugoti energiją, patriotizmą ir drąsą įveikti bet kokius sunkumus. Šių savybių negalima neįvertinti ir jos tikrai atsveria lengvabūdiškumą ir nepastovumą, kuriais lenkus kaltina; juk šios ydos atsirado dėl valdančiųjų anarchijos.

Trijų valstybių pasidalyta Lenkija nebeužima vietos Europos žemėlapyje, bet lenkai nuolat saugo tautos dvasią.

Sutramdyti jėga, sukaustyti pareigos, nuolat svajojantys apie tėvynės atkūrimą, jie vis tiek lieka ištikimi valdovui.

Tie, kuriuos Jūsų Imperatoriškoji Didenybė pašaukė į civilinę tarnybą, tie, kurie pateko į kariuomenę, tikrai nedavė pagrindo jais skųstis, niekada neišdavė. Taip pat pasielgs visi, kuriuos Jūsų Imperatoriškoji Didenybė pašauks į kokią nors tarnybą. Tačiau nepasakysiu, kad jų asmeninė meilė jums, Sir, yra vienas stipriausių motyvų išsaugoti jų ištikimybę.

Patriotiškumo polėkis, dėl kurio lenkai dažnai krėtė kvailystes, kuriuo Napoleonas itin sumaniai pasinaudojo įaudrindamas Varšuvos kunigaikštystės gyventojus ir išspausdamas iš jų viską, ką tik įmanoma, juos įkvepia kiekvieną kartą, kai jie pajunta galimybę atkurti Lenkiją.

Žodžiai *tėvynė* ir *pilietiškas*, kuriuos Napoleono sukurta santvarka didžiojoje Europos dalyje stengiasi priversti užmiršti, tebėra brangūs jų širdžiai.

Buvusio gyvenimo prisiminimai neišdilo iš jų atminties ir ne paslaptis, kad lenkai, tapę Rusijos valdiniais, remiantis nukariautojo teise, niekada nenorėjo atsisakyti lenko vardo.

Asmeninė kiekvieno tautos nario gerovė, tiesą sakant, nėra susijusi su tautybe, pokyčiai Europoje sujaukė tautų likimus ir šalių pavadinimus taip, kad milijonams žmonių jau pasidarė sunku atskirti, kur jų tėvynė, ir pasirinkti tą, kuri jiems labiausiai tiktų. Tačiau ir šiandien žodis *tėvynė*, kažkada buvęs brangus žmonių dievaitis, dar neprarado patrauklumo tiems, kam nesvetima garbė ir dorybė. Šis žodis tebėra apsisprendimo ženklas visų nukariautų šalių gyventojams ir jokia žmogiškoji jėga per daugelį kartų nenutildys jo skambėjimo. Gal tai svarbu žmonėms... gal tai chimera... gal prestižas? Negaliu atsakyti, bet taip yra, ir valdovai visada turėtų į tai atsižvelgti.

Dabar panagrinėkime, ar buvusios Lenkijos gyventojai, pradę lenko vardą ir su tuo susitaikę, turi pakankamai priežasčių gailėtis buvusios tėvynės.

Patekę į Austrijos globą, lenkai susidūrė su svetima kalba, daug didesniais, negu anksčiau, mokesčiais, kitokiomis teisėtvarkos procedūromis, prarado senųjų papročių tęstinumą, jiems teko iškęsti begalę įvairiausių pažeminimų pačiose menkiausiose kasdienio gyvenimo smulkmenose.

Prūsijos lenkai staiga pamatė, kaip minia vokiečių tarnautojų užplūdo jų kraštą ir iš viešųjų įstaigų išstūmė vietinius. Sudėtingos reikalų tvarkymo procedūros, ilgi teismų procesai, būtinybė kalbėti tik vokiškai, valdininkų sukčiavimas ir plėšikavimas, – tokia tvarka bajorams pasirodė pasibjaurėtina. Tiesa, žemės ūkis ir manufaktūros išlošė, bet tai atsitiko tuo metu, kai bajorai buvo įžeidinėjami ir žeminami, o juk tai vienintelė klasė, kitados atstovavusi lenkų tautai.

Jei įvertinsime aptartus procesus ir gerai pasvarstysime, suprasime, kad lenkų, atitekusių Rusijai, dalia buvo daug geresnė. Artimos kalbos, panašus patyrimas ir skonis, panašūs papročiai ir poreikiai, – štai dėl ko lenkų dalia Rusijoje buvo ne tokia sunki. Mokesčiai nepadidėjo, bajorai išsaugojo privilegijas, teismų procedūros beveik nepasikeitė, leista laisvai rinkti valdininkus (išskyrus keletą, kuriuos skiria vyriausybė). Žodžiu, lenkai – rusų valdiniai, ypač bajorai, su kuriais, beje, buvo elgiamasi geriau nei kur nors kitur, turėjo daug motyvų geriau vertinti savo būvį nei Austrijos ar Prūsijos lenkai.

Bet kaip išdildyti senuosius prisiminimus? Kaip priversti pamiršti, kad kadaise Rusijos ambasadorius Lenkijoje buvo aukščiausia valdžia, kaip priversti

pamiršti konfederacijas ir po jų vykusių pilietinius karus, žmonių persekiojimą, kaimų niokojimą, daugybės šeimų nuskurdimą, o ypač lenkų tautai tekusį pažeminimą?

Protingi žmonės dėl visų tų nelaimių nekaltino rusų vyriausybės, jie piktinosi tik valdininkais, bet blogis dėl to nesumažėjo, neišblėso iš žmonių atminties, o kai Lenkija visiškai nustojo gyvavusi, kiek tarnautojų darė tai, ko norėjo vyriausybė? Kiek tarp jų atsirado tokių, kurie lenkus laikė maištininkais ir revoliucionieriais ir dėl to nesuteikdavo paslaugų, kurias gaudavo visi kiti imperijos valdiniai!

Atsitiko taip, kad, kurstydami tautos nepasitenkinimą, jie beveik visus nusipelnčius žmones, galinčius būti naudingais šaliai, atstūmė nuo tarnybos, o pasikvietė tuos, kurių ambicijos ir savanaudiškumas, sugebėjimas regzti intrigas padėjo susirasti vietą. Taip valdininkai, pirmuosius įvardydami kaip keliančius pavojų Valstybei, ir girdami antruosius, Sankt Peterburge suformavo blogą nuomonę apie lenkus. Jie pakurstė valdovų nepasitikėjimą lenkais ir nuspėpė tikras blogio, kurio kaltininkai dažniausiai patys buvo, šaknis. Pagaliau dėl šių priežasčių Rusijos imperijos vadovybei bandant gerais darbais gydyti žaizdas, nuo kurių krauju sruvo lenkų širdys, poveikis buvo kaip paliatyvo.

Jūsų Imperatoriškajai Didenybei buvo skirta rasti ir panaudoti veiksmingus vaistus nuo gausybės blogybių ir vargų, kuriuos lenkams teko iškęsti. Tuos vaistus jums nurodė širdis, o jūsų įsitikinimai, be abejo, sako, kad tie vaistai būtini.

Geradarystės, kurias Jūsų Imperatoriškoji Didenybė praėjusiais metais padarėte Gardino ir Vilniaus gubernijose, buvo greitai pagarsintos. Manau, kad tai visuotinės reformos, kurią jis pats suplanavo, šauklys. Veltui stengiamasi Jūsų Imperatoriškajai Didenybei parodyti lenkų tautą kaip nerimstančią, nekenčiančią Rusijos jungo ir sunkiai valdomą. Nuo to, kaip lenkai bus valdomi, priklausys, kas bus toliau. Taip pat klaidinga menkinti talentingų žmonių reputaciją, nes dažnai jų atviras ir sąžiningas charakteris apibūdinamas kaip maištingas, nepaklusnus. Šie žmonės tik žvelgiant iš sostinės, esančios už tūkstančio varstų, atrodo neramūs ir pavojingi, o iš tikrųjų tai tik sergantys žmonės, jų liga – noras būti lenkais. Jei Jūsų Imperatoriškoji Didenybė pašauks, jie bus tarp pirmųjų, pelnančių jam šlovę, jie bus patys ištikimiausi valdiniai.

Ar jūs tikite, Sir, kad Varšuvos kunigaikštystės gyventojai – jūsų valdiniai

lenkai, trokštantys Lenkijos atkūrimo, myli Napoleoną? Be abejo, ne – jie neturi už ką jo mylėti ir būti jam dėkingi, bet Napoleonas žadina viltis ir jie jį mato kaip tėvynės atgaivintoją. Atsukite, Sir, tuos pačius ginklus prieš jį patį ir pamatysite, kaip ims stiprėti jūsų asmens įkvepiama ištikimybė ir susižavėjimas.

Tvirtinu, kad neginčijama, jog:

1. Imperatorius Napoleonas, nepasotinamas karų ir nukariavimų, neilgai leis Rusijai džiaugtis taikos pranašumais;

2. Jis būtinai ieškos priešų užsienyje ir kurstys aistras šalies viduje;

3. Pati veiksmingiausia priemonė prieš Rusiją – Lenkijos atkūrimas. Neabejotina, kad reikia užbėgti Napoleonui už akių – pasipriešinimo jėga turi būti analogiška spaudimo jėgai.

Tikrai neabejoju, kad rusų kariuomenė sugebės pasipriešinti prancūzams, bet tebus leista man suabejoti, ar įmanoma griežčiausiomis priemonėmis išlaikyti ramybę pasienio gubernijose ir neleisti jose plisti svetimųjų įtakai.

Kuo daugiau bus patriotinio fanatizmo aukų, tuo labiau plis dvasinė egzaltacija. Bet tai ne viskas: kiek nekaltųjų gali būti apkaltinta, kai valstybės tarnautojai ims kreipti dėmesį į šmeižtą, platinamą dėl priešiškojo ir asmeninės neapykantos! Jūsų Imperatoriškosios Didenybės širdis ims kraujuoti iš skausmo. Valstybės saugumas iš to nieko nelaimės, o kenčiantieji ir nelaimingieji didins nusivylimą tų, kurie galėtų išvengti sekimo ir policijos persekiojimų. Taigi nepakanka turėti didelę kariuomenę, galinčią kautis su priešu, Napoleonui derėtų pasitelkti galingesnę jėgą, nes jis daugiausia vilčių deda į tuos aštuonis milijonus gyventojų, kuriuos vienas Jūsų Imperatoriškosios Didenybės žodis visiems laikams patrauktų prie Didenybės sosto. Taip būtų galima išsklaidyti Varšuvos kunigaikštystės gyventojų iliuzijas ir įkarštį, kurį jiems įkvepia Napoleonas, nukreipti jų akis į valdovą, kuris tikrai neturi ambicijų ar nukariavimo planų, kuris užtikrins valdinių lenkų gyvenimą ir laimę, turėdamas tik vieną tikslą – daryti gera ir garantuoti Valstybės ramybę ir saugumą.

Drįstu tikėtis, kad Jūsų Imperatoriškoji Didenybė tiki šios priemonės veiksmingumu ir kol kas nepradėjo įgyvendinti savo planų tik dėl to, kad abejoja, kokį būdą pasirinkti. Pripažįstu, kad tai padaryti sunku, o belaukiant, kaip klostysis įvykiai, sunkumų iškyla daugiau, negu tikėtasi.

Kai gegužės mėnesį leidau sau pasiūlyti Jūsų Imperatoriškajai Didenybei kurti Lietuvos Kunigaikštystę, vyliausi:

1. Kad politiniai įvykiai duos tam laiko;

2. Kad tai galima atlikti kaip šalies vidaus administracinę reformą, kuri neišprovokuos karo;

3. Drįstu pasakyti, kad tikėjau, jog Varšuvos kunigaikštystės ir Lietuvos sujungimas bus žingsnis į Lenkijos atkūrimą, nes numačiau, jog anksčiau ar vėliau tai turi įvykti.

Jei spėtume, kad viskas liks *in status quo*, pasikartoju, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įkūrimas būtų tinkamiausia priemonė, kurios būtų pakakę tuo metu, kai ją pasiūliau. Bet, Sir, jei, nepaisydamas Jūsų Imperatoriškosios Didenybės taikių ketinimų, Europos taikos priešas puoselės planus, kuriuos bus galima suardyti tik ginklu, jei jo tyliai įvairiuose Europos dvaruose rezgamos pinklės, nauji žingsniai Varšuvos kunigaikštystėje ir jo emisarai, pasklidę po Jūsų Imperatoriškosios Didenybės valstybę, atskleis slaptus ketinimus ir paaiškės, kad santykiai su Rusija nutrūks, vien Lietuvos Kunigaikštystės įkūrimo nepakaks ar tai bent jau neduos tokių rezultatų, kokių galima būtų tikėtis taikos ir ramybės sąlygomis. Tiesa, tai paliudytų Lietuvos gyventojams Jūsų Imperatoriškosios Didenybės gerus ketinimus, iš dalies sumažintų Napoleono įtaką lenkams, nustebintų Varšuvos kunigaikštystės gyventojus ir šiek tiek susilpnintų jų viltis, dedamas į Rusijos valdinius lenkus, bet nesukeltų visuotinio entuziazmo, jei tai būtų atlikta karo išvakarėse.

Tą akimirką, kai imperatorius Napoleonas pasirinks ir skirs Lenkijos karalių, užbėgdamas už akių Jūsų Imperatoriškajai Didenybei, išblės bet koks įspūdis, kurį galėtų sukelti Lietuvos įkūrimas.

Ta akimirka, Sir, neslėpsiu, bus krizės akimirka, nepaisant visų patikinimų, kuriuos Napoleonas malonėjo duoti Jūsų Imperatoriškajai Didenybei apie tai, kad jis neketina atkurti Lenkijos. Tvirtai tikiu, kad karo veiksmai prasidės paskyrus Lenkijos karalių, o gal net anksčiau.

Pranešime, kurį įteikiau gegužės mėnesį, leidau sau teigti, kad, jei dabar iškiltų reikalas pradėti puolamąjį ar gynybinį karą su Prancūzija, būtų per vėlu kalbėti apie būdus, kaip įkurti aštuonias Rusijos gubernijas, kitados buvusias Lenkijos dalimi, ir jų likimą tektų lemti šlovingoje kovoje. Jei karas, kaip sakiau, neišvengiamas, galbūt Jūsų Imperatoriškajai Didenybei reikėtų pačiam pasiskelbti Lenkijos karaliumi ir t. t.

Šiandien reikėtų prisiminti tai, apie ką kalbėjau prieš šešis mėnesius, ir ne todėl, kad manyčiau, jog karas neišvengiamas, bet todėl, kad reikia labai daug laiko Lietuvai įkurti, šalies naujai gyvenimo sanklodai nustatyti,

reformuojant jau egzistuojančią, todėl toks žingsnis šiandien gali būti tik dalinė priemonė.

Jei tikime, kad išsaugosime taiką, tai Lietuvos kūrimą reikia vertinti kaip vidaus reikalą ir iš šios provincijos galima reikalauti tiek, kiek valstybė reikalauja iš kitų gerai sutvarkytų ir administruojamų imperijos kampelių.

Jei tikėtume, kad karas bus, Lietuvos kūrimą reikėtų vertinti tik kaip politinę priemonę, kurios tikslas yra gauti iš krašto kiek įmanoma daugiau resursų ir deramai nuteikti gyventojus.

Taigi, jei Lietuvos Kunigaikštystė būtų kuriama politiniais tikslais, nereikia abejoti, kad Rusijai naudingiau Lietuvą būtų sujungti su Lenkija, o Jūsų Imperatoriškajai Didenybei pasiskelbti Lenkijos karaliumi.

Kad ir kokių privilegijų Jūsų Imperatoriškoji Didenybė teiktųsi suteikti lietuviams, kurdamas Lietuvą mano pasiūlytu būdu, jos negalėtų prilygti geranoriškam ir kilniaširdiškam Lenkijos atkūrimo aktui, be to, Sir, negaliu lyginti materialinės naudos, kurią Jūsų Imperatoriškoji Didenybė gautų vienu ir kitu atveju.

Jei Jūsų Imperatoriškoji Didenybė šiandien nereformuos vakarinių gubernijų ir panorės paskelbti jose kareivių šaukimą, be abejonės, niekas nesipriešins jos valiai, bet ji tegaus karių, tarnaujančių tik dėl to, kad privalo. Jei, priešingai, ji pasiskelbs Lenkijos karaliumi, neliks jokių problemų dėl stojimo į karinę tarnybą ir rekrūtų, nes dėkingumas ir entuziazmas bus beribis. Kiekvienas, galintis paimti į rankas ginklą, užsirašys į kariuomenę ir prigimtinę lenkų drašą, įkvepiama išmintingo karališkojo vado, privers visą Europą gerbti Lenkijos atgaivintojo teisingumą, dosnumą ir labdarybę.

Bijau, Sir, kad rašau per daug, tačiau tema reikšmingesnė negu mano norai.

Jei Jūsų Imperatoriškoji Didenybė nuspręstų pradėti karą, manau, rusų kariuomenei, įžengusiai į Varšuvos kunigaikštystę, tektų žygiuoti ir į Prūsiją, kur prūsų kariuomenė sutiktų ją kaip sąjungininkę ir draugę, ir tai būtų palankus metas, Sir, jums pasiskelbti Lenkijos karaliumi. Jei nenorite karo, tačiau nujaučiate, jog jis neišvengiamas ir galbūt prasidės labai greitai (be abejo, tokiu atveju Napoleonas bandys jus aplenkti ir skirs Lenkijos karalių), tai gal derėtų dabar atvirai pareikšti, kad priimate Lenkijos karaliaus titulą ir nelaukti, kol iš aštuonių gubernijų, kurias siūliau sujungti į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, bus suformuota Lenkijos karalystė.

Toks žingsnis be galo sujauktų Napoleono planus ir atimtų iš jo galingą

poveikio priemonę. Netgi tikėtina, kad, jei tokiomis priemonėmis neįmanoma užkirsti Napoleonui kelio ir sukliudyti kilti karui, jei karas vis dėlto prasidės vėliau, Rusija laimės laiko jam pasiruošti, o galbūt net jo išvengs.

Prieš Napoleoną stovės aštuoni milijonai gyventojų, kuriais jis manė galįs pasikliauti. Napoleonas pamatys, kad dingio Varšuvos kunigaikštystės gyventojų, kuriais iki šiol galėjo manipuliuoti kaip norėjo, entuziazmas, nes jie pageidautų vėl būti prijungti prie naujosios Lenkijos karalystės. Jos gyvavimą užtikrintų Jūsų Imperatoriškosios Didenybės parama ir globa. Ir kas, spaudžiant Rusijos speigams, dar galėtų gundyti prancūzus, italus ir vokiečius ieškoti laurų?

Sukurti Lenkijos karalystę daug lengviau nei Lietuvą. Lietuvai dar reikėtų pasiūlyti, aptarti ir surasti naują administravimo modelį, tuo tarpu, paskelbus Lenkijos gyvavimą, visi lenkai grįžtų prie senosios atkurtos valdymo tvarkos, pritaikę ją prie būtinų pokyčių šalį sujungus su Rusija.

Beje, naujoji Lenkija galėtų ir toliau, iki karo pabaigos, būti valdoma, suskirstyta į aštuonias gubernijas, taip, kaip yra dabar. Žmonės, paskirti prižiūrėti Konstitucijos vykdymą, kurtų naują šalies administravimo planą, ir neilgai trukus Jūsų Imperatoriškosios Didenybės, kaip Lenkijos karaliaus, kreipimasis į tautą ir pažadas suteikti Konstituciją, panašią į Gegužės 3-iosios, beje, ją tauta visada labai vertino, sukeltų visuotinį entuziazmą.

Dėl to nebūtina staiga keisti, tobulinti dabartinę administravimo formą – tai galima daryti palaipsniui. Jūsų žodžiu, Sir, patikėsi, kreipimasis padarys tinkamą įspūdį, ir visų lenkų širdys bus jūsų. Taip, Sir, esu tuo įsitikinęs ir galiu tvirtai pasakyti, kad po to neatsiras nė vieno Varšuvos kunigaikštystės gyventojų, nepageidaujančio sujungti savo likimą su tėvynainių likimu Lietuvoje.

Beje, baigsiu sakiniu, kuris, man atrodo, nereikalauja komentarų. Karo sėkmė niekada nežinoma: Jūsų Imperatoriškosios Didenybės kariuomenė gali kovoti pergalingai arba patirti nesėkmę. Pirmuoju atveju Jūsų Didenybė užims Varšuvos kunigaikštystę, prijungs ją prie likusios Lenkijos dalies ir savo valia nulems tos karalystės likimą. Antruoju atveju prieš kariuomenę įsiverš į Lenkijos dalį, prijungtą prie Rusijos, ir ten susidurs su didesniais ar mažesniais partizanų būriais, juk gyventojams tektų rinktis: pasiduoti Napoleonui ar likti ištikimiesiems valdovui, kuris dėl jų padarė viską, ko tik šie galėjo trokšti.

Taigi nereikia labai sudėtingų apskaičiavimų, kad numatytum, kaip baigsis karas.

Palikdami Napoleonui laiko kurstyti varšuviečių egzaltaciją, skleisti propagandą tarp Rusijai priklausančių lenkų ir skirti Lenkijos karalių, suteiksime jam pranašumą. Užbėgdami tam už akių ir elgdamiesi taip, kaip aš pasiūliau, atimsime iš Napoleono daug galimybių, kurias jis ypač sieja su lenkų parama, ir kartu sumažinsime kitas jo galimybes.

Tokių rezultatų nepajėgė pasiekti nė viena koalicija, bet jų galime tikėtis, jei tuo pačiu metu, kai didelė kariuomenė saugos imperijos sienas ir neleis kilti karui šalies viduje, Jūsų Imperatoriškoji Didenybė įgyvendins Lenkijos atkūrimo planą. Toks projektas tikrai vertas Jo Didenybės, ir politinė situacija, atrodo, bus palanki projektą įgyvendinti. Tai padaryti būtina, kad Europoje būtų atkurta taika ir rimtis.“



VII SKYRIUS

Šis pranešimas padarė didesnę įspūdį, negu galėjau tikėtis. Imperatorius išsikvietė mane gruodžio 15 dieną, kalbėjo apie tą raštą labai susidomėjęs, uždavė man keletą klausimų ir pridūrė, kad visuose pateiktuose projektuose išvelgia mano ketinimų nepriekaištingumą, taip pat didelį atsargumą, nes, trokšdamas tautiečiams laimės, aš nestatau jų į pavojų ir nurodau tik priemones, skelbtinas visiems, kuriuos imperatorius pasikviestų į tarybą. Toms priemonėms turėtų pritarti kiekvienas blaiviai mąstantis žmogus.

Imperatorius kalbėjo, kad „Lenkijos atkūrimas, toks, koks pasiūlytas, tikrai nekenkia Rusijos interesams, juk neraginama atsisakyti užkariautų provincijų, priešingai, siekiama sukurti iš jų tvirtą imperijos skydą ir milijonams gyventojų, kurie dar negalėjo pamiršti buvusio gyvenimo, padėti suvokti Rusijos interesus... Lenkija neturėtų atsiskirti nuo Rusijos imperijos, o jos gyventojai galėtų būti laimingi ir patenkinti gavę Konstituciją. Pasvarstykite ir apie titulą, iš tiesų, kodėl aš pats negalėčiau tapti Lenkijos karaliumi, jei tai suteiktų lenkams malonumą? Beje, reikia laukti, kaip toliau susiklostys įvykiai... Šiandien gavau geresnių žinių ir jos teikia šiek tiek vilties, kad nereikės nutraukti visų santykių su Napoleonu... Tačiau aš bet kuriuo atveju pageidauju, kad jūs išvardytumėte tuos savo tautiečius, kuriuos galėtume įpareigoti parengti aštuonių gubernijų, turėsiančių sudaryti Lietuvą arba Lenkiją, suformavimo planą... Norėčiau, kad iš kiekvienos gubernijos būtų bent po vieną atstovą... Pasitikiu jūsų pasirinkimu ir t. t.“

Toks pasitikėjimas ir glostė savimeilę, ir kėlė rūpesčių dėl žmonių, kuriuos turėjau pasirinkti. Bet imperatorius pasisodino mane prie stalo ir įsakė sudaryti sąrašą prie jo akių. Gardino gubernijai pasiūliau kunigaikštį Ksaverą Liubeckį, Vilniaus – Tomą Vavžeckį, Minsko – Vincentą Giecevičių, Vi-

tebsko – Šadurskį, Mogiliavo – Liudviką Pliaterį, Voluinės – kunigaikštį Kazimierą Liubomirskį, Podolės – Tada Čackį, Kijevo – Adomą Rževuskį.

Imperatorius pasiūlė pastarąjį pakeisti senatoriumi Kozlovskiu. Paklausi-
nėjęs apie tuos, kurių nepažinojo, pasiėmė sąrašą ir pridūrė, kad duos įsaky-
mą, jog šie deputatai kiek galima greičiau atvyktų į Sankt Peterburgą.

Sausio 9 dieną imperatorius paklausė, ar Vilniaus bajorai patenkinti per
mane perduotu jo reskriptu... Atsakiau, jog laukiau progos pasakyti Jo Di-
denybei, kad jie labai dėkingi, ir tą dėkingumą pajus visi Lietuvos gyvento-
jai, kai sužinos apie reskriptą, kuriuo Jo Didenybė teikėjosi pagerbti Gardi-
no gubernijos deputatą kunigaikštį Liubeckį.

Pasakiau imperatoriui, kad apie tai sprendžiu iš įspūdžių, kuriuos tautie-
čiams padarė Jo Didenybės teisingi ir geranoriški potvarkiai. Patenkinti tau-
tiečiai pareiškė dėkingumą. Galiausiai bekalbėdamas susijaudinau pats ir pa-
sakiau, kad nebėra barjerų tarp Rusijos sostinės ir pačių tolimiausių imperi-
jos provincijų, kad tanki uždanga, dėl didelio atstumo slėpusi valdovo dory-
bes ir leidusi įžvelgti tik jėgą ir keliamą baimę, nukrito, įveikusi visas kliūtis,
kad paaikšėjo Jo Didenybės geradarystės ir tapo tikrai aišku, kad Jo Dideny-
bė valdinių tėvo titulą vertina kaip gražiausią valdovo atributą.

1812 metų sausio 18 dieną nusiunčiau imperatoriui tokį laišką:

„Sir, vakar ponas Vavžeckis iš Vilniaus pranešė naujienų. Jis piešia siau-
bingą visuotinio skurdo, apėmusio Lietuvą, paveikslą.

Jau keleri metai šioje provincijoje niekas neturi pinigų, tačiau iki šiol bent
jau netrūko javų. Praėjusių metų sausra visiškai pražudė derlių.

Daugelyje vietovių dvarininkai jau priversti maitinti valstiečius. Sunku
gauti avižų pavasario sėjai, o javai labai brangūs, nes jų trūksta. Koks liūdnas
vaizdas prieš karą, kurį netrūkus teks kariauti.

Visi pranešimai, kuriuos Jūsų Imperatoriškoji Didenybė gavo iš Lietu-
vos, be abejo, patvirtina tai, ką rašau, bet negalima gydyti ligos, kurios priežastis
yra tik atsitiktinumas. Jūsų Imperatoriškosios Didenybės širdies vertas dar-
bas – padaryti, kad pasekmės nebūtų labai skaudžios, ir prie visų geradarybių
 pridurti teisingumo aktą. „Ukazu“ galima leisti rinkti mokesčius javais. Pri-
dedu tekstą ir t. t.

Lietuvos gyventojai to prašo atsiklaupę. Jūsų Imperatoriškoji Didenybė
nėra man nieko atsakiusi nė vieną kartą, kai turėjau laimės juos užtarti, tad
skubu sudėti jų maldavimus prie Jūsų sosto papėdės.

Jūsų ir t. t.“

Sausio 27 dieną mane pasikvietė imperatorius ir pasakė, kad davė nurodymus dalį mokesčių Lietuvoje rinkti javais ir pašarais, užuot atsiskaičius grynaisiais, kurių labai trūksta. Taip gyventojai galės lengviau atsiskaityti su valstybe.

Paskui pridūrė, kad pristatytas Lenkijos Konstitucijos projektas jam visiškai nepatinka, jis norėtų, kad aš parašyčiau naują. Prisipažinau imperatoriui, kad jau keletą mėnesių dirbame su kunigaikščiu Liubeckiu ir grafu Kazimieru Pliateriu, aptarėme visą rengiamą medžiagą ir sudėliojome ją taip, kad ji galėtų būti įteikta imperatoriui, vos tik jis pareikalautų.

Atrodė, kad imperatorius labai patenkintas dėl to, jog atspėjau jo ketinimus, bet tuoj pat pridūrė: „Svarbiausia, nepamirškite valstiečių – ši klasė pati naudingiausia visuomenei, o jūs valstiečius visada vertinate kaip helotus...“¹ Paskubėjau atsakyti imperatoriui, kad šiam klausimui skyrėme labai daug dėmesio ir mes manome, jog jis yra vienas svarbiausių, bet iškilo daug rūpesčių ir sunkumų, nes reikia derinti dvarininkų teises ir būtinybę išlaisvinti valstiečius iš pažeminimo ir baudžiatvės, kurioje jie vis dar dejuoja. Kad įrodyčiau imperatoriui, jog mes išnagrinėjome šį klausimą iki smulkmenų, įteikiau jam kunigaikščio Liubeckio laišką, neseniai gautą iš Gardino. Imperatorius jį perskaitė garsiai ir liko visiškai patenkintas jo turiniu.

KUNIGAIKŠČIO LIUBECKIO, GARDINO GUBERNIJOS MARŠALKOS, LAIŠKAS

„Iš jūsų laiško, mielas grafe, supratau, kad objektas, kurį taip dažnai svarstydavome, jums tebėra svarbus. Tema plati ir pagaliau nėra labai sudėtinga, kaip ir visos priemonės, užtikrinančios žemesniųjų valstybės klasių, ypač valstiečių, gerovę, nes jie yra varomoji visos gamybos jėga. Jie, auklėti paklusnumo ir darbo dvasia, už savo darbą prašo tik vieno – kad nebūtų engiami, tačiau dažniausiai tas vienintelis pageidavimas ir nevykdomas.

Kai paliečiu šią labai įdomią visuomenės gyvenimo stygą ir kalbuosi su jumis, mielas grafe, negaliu neprisiminti tų Lenkijos atgimimo laikų įvykių, kuriuose jūs dalyvavote, dvasios. Prisimenu Seimą, kai bajorai, nors ir būdami visiškai valstiečių šeimininkai, pajuto, kad religija, jų širdyse įaugęs teisingumo jausmas, šalies gerovė, taip pat žmonių poreikiai liepia jiems sutvarkyti valstiečių likimą ir užtikrinti normalų gausiausios visuomenės klasės gyvenimą.

¹ Spartos vergai (vert. past.).

Tačiau prisipažįstu, kad nežinau, ar labiau turėčiau žavėtis filantropiškais principais, kuriuos taip gražiai pademonstravo Seimas, ar nuosaikumu ir išmintimi, su kuria jis sugebėjo sutramdyti aistringą gėrio siekimą. Patys dvarininkai itin aiškiai suprato, kas gali įvykti pernelyg paskubėjus, ir pajuto valstybei gresiantį pavojų ne tik iš tamsokų, tėvynės interesais nesidominčių valstiečių, bet ir iš bajorų, kurių asmeninius interesus toks žingsnis galėtų paliesti.

Seimas tada pritaikė didįjį politikos principą: svarbu daryti, o ne apie tai skelbti. Jei Seimas suteiktų lengvatų ir išsaugotų savo valdžią, toks geras darbas suartintų valstiečių klasę su bajorais ir labiau atitiktų visuomenės interesus, o neapgalvotai paskelbus lygybės principą, griūtų geri ketinimai ir tik atsirastų nedėkingų, prarastų žmonių, kitomis sąlygomis galinčių daug ką nuveikti valstybės gerovei, nors jie niekada ta gerove nesirūpino. Taigi, skelbdamas valstiečių laisvę, Seimas tai padarė tinkamai, o bajorai, sutikę atsisakyti dalies teisių, patys pasirodė trokštantys gero savo valdiniam.

Negalima buvo suteikti politinių teisių žmonėms, kurie to neįvertina, bet, garantavus jų civilinę laisvę ir užtikrinus jų nuosavybę sutartimis su šeiminkais (sutartys privalomos abiem pusėms), buvo garantuota, kad tą turimą jie valdys ateityje, todėl ateityje ir jų išlaisvinimas įmanomas.

Kaip skiriasi ta dvasia, kurios veikiamas Seimas paskelbė valstiečių laisvę, nuo tos, kurios paveikti tą patį padarė mūsų kaimynai!¹ Taip pat labai skirtingai įvertintas tikrasis valstiečių vaidmuo ir to sprendimo įtaka šalies klestėjimui! Pas mus į Seimą susirinko dvarininkai, besirūpinantys švenčiausiais tėvynės interesais. Jie neatsižvelgė į šalies civilizacijos laipsnį ir įgyvendino daug kur Europoje nediskutuotiną asmens laisvės principą. Tačiau aš manau, kad palaipsniui vykdomas valstiečių išlaisvinimas yra protingas Seimo žingsnis. Principai, kuriuos patvirtino Gegužės 3-iosios konstitucija, liko galioti ir valdant prūsams. Taigi matome, kad, sulaukę šešiolikos metų amžiaus, valstiečiai kuo ramiausiai išlaisvinami. Bet pas mus Lietuvoje, kur valstiečių išlaisvinimas galėjo sukelti neigiamų pasekmių, teko juos palikti ponų valiai. Jų padėtis liko tokia pati, kokia buvo iki 1791 metų Seimo. Dar blogiau pasidarė tuose dvaruose, kur menkai apsišvietę dvarininkai vėl ėmė mėgautis senosiomis teisėmis į valstiečius.

Lieka tik apgailėstauti, kad prie imperijos prijungtos lenkiškosios provincijos prarado šešiolika metų ir negalėjo vystyti savo civilizacijos, kad šviesus

¹ Lenkijos Konstitucijos projekte, kurį imperatoriaus įsakymu rengė generolas Armfeldas, buvo siūloma lenkų valstiečiams suteikti tokias pačias teises, kokias turėjo Švedijos valstiečiai (aut. past.).

Aleksandro valdymas nepasiekė mūsų anksčiau! Tačiau argi negalime ir argi neprivalome palaukti mūsų įstatymus leidžiančio valdovo apšvietos ir gerų ketinimų įgyvendinimo? Tikiu, kad jis padės pamatus sistemai, kuri įgalins pagerinti mūsų valstiečių būklę ir žingsnis po žingsnio stengsis juos išlaisvinti, kaip tai darė 1791 metų Seimas. Tai bus padaryta neskubant, kad nebūtų pažeisti bajorų interesai; pastarieji tikrai neprieštaraus ir atsisakys dalies savo teisių, kad palaipsniui būtų užtikrinta valstiečių gerovė.

Galbūt iš pradžių reikėtų aptarti skirtingas vietines sąlygas ir tik po to pradėti įgyvendinti tokį planą, o šį darbą pavesti iš vietinių sudarytam komitetui? Tokiu atveju žmonės ir valstybės gerovė reikalautų, kad darbas būtų baigtas kiek galima greičiau. Bet matau, kad mano laiške atsiranda papildomų temų, kurių neturėtų būti. Žinau, kad, kalbėdamas apie visuomenės interesus, jūsų dėmesio nenuvarginsiu, bet jaučiu, kad nereikėtų piktnaudžiauti jūsų atlaidumu, ypač dėl to, kad tai, ko gera, yra tik svajonės...

Jūsų ir t. t.“

Skaitydamas paskutinį sakinį, imperatorius akcentavo žodį *svajonės* ir paaiškino, kad tai nėra tik svajonės, nes jis rimtai ketina užsiimti tokiu svarbiu, labai artimu jo širdžiai darbu. Kai pasakiau, kad kartu su Konstitucijos projektu turiu jam dar įteikti Pranešimą, kuriame kalbama apie Lenkijos valstiečių padėties įteisinimą ir išsprendžiami visi prieštaravimai, imperatorius padėkojo ir įsakė kuo greičiau atsiųsti šį darbą, nes norėjo tuoj pat jį peržiūrėti.

Per kitus tris mėnesius neįvyko nieko svarbaus, ką galėčiau įrašyti į „Atsiminimus“ apie savo viešnagę Sankt Peterburge¹. Imperatorius nuolat buvo labai užsiėmęs, man buvo toks pat palankus ir aš jį matydavau labai dažnai, bet niekada nekalbėjo su manimi apie tuos projektus, o aš niekada nepa-rodžiau, kaip dėl to liūdžiu.

Balandžio pabaigoje imperatorius ėmė ruošti į Vilnių. Išvykimo išvakarėse per grafą Tolstojų perdavė raštelį – įsakymą atvykti pas jį devintą valandą vakaro. Dėl podagros priepuolio nesikėliau iš lovos jau dvi savaites, tad negalėjau įvykdyti įsakymo. Apie tai pranešiau grafui Tolstojui, kuris imperatoriaus vardu įsakė atvykti pas Jo Didenybę į Vilnių, kai tik sveikata leis pajudėti iš Sankt Peterburgo.

¹ Kitame skyriuje perskaitysime, kas tuo metu vyko Europoje ir apie visus Napoleono pasirengimus Rusijos kampanijai.

VIII SKYRIUS

Būtina trumpai priminti, kokie svarbūs įvykiai dėjosi prieš 1812 metų kampaniją. 1810 metų pradžioje Napoleonas inkorporavo Hanoverio karalystę į Vestfalijos karalystės sudėtį. Tai buvo numatyta 1811 metų sausio 14 dieną Napoleono ir Jeronimo sutartyje. Pastarasis ją šiek tiek pakeitė 1811 metų gegužės 10 dieną¹. Tų pačių metų vasario 16 dieną Napoleonas įkūrė Frankfurto Didžiąją Kunigaikštystę ir ją padovanojo Reino konfederacijos didžiajam kunigaikščiui, o po jo mirties – Eugenijui Boharnė. 1810 metų liepos 9 dieną Napoleonas išleido dekretą dėl Olandijos, nors ji dar išliko nepriklausoma valstybė². Bet 1810 metų gruodžio 10 dieną Olandija oficialiai prijungiama prie Prancūzijos. Fontenblo 1810 metų lapkričio 12 dieną pasirašytu dekretu Valio kantonas prijungtas prie imperijos³. Pagaliau tais pačiais metais Napoleonas prie Prancūzijos prijungia ne tik šalis, esančias Šiaurės jūros pakrantėse, bet ir laisvus Hanzos sąjungos miestus: Bremeną ir Hamburgą, taip pat Liuneburgo kunigaikštystę ir Liubeko miestą prie Baltijos jūros. Napoleonas, norėdamas atlyginti Oldenburgo kunigaikščiui už prarastas valdas, kaip kompensaciją pasiūlė Erfurto miestą ir jo apylinkes kartu su Blankenhaino valda, tačiau dovana nebuvo priimta, o imperatorius Aleksandras apsaugojo kunigaikščio teises, nes ėmėsi formaliai jį globoti.

Baigiantis 1810 metams, Prancūzijos ministras Alkjė paprašė, kad Švedija leistų Prancūzijai pasisamdyti du tūkstančius jos jūreivių. Paskui Napoleonas pareikalavo sukurti Šiaurės konfederaciją, Reino konfederacijos dvynę. Į ją turėjo įeiti Danija, Švedija ir Varšuvos kunigaikštystė, o jis pats turėjo

¹ Žr. Martens, *Raštai*, t. 12, p. 235, 350, 356 ir Schoel, *Sutarčių istorija*, t. 8, p. 302.

² Žr. Schoel, t. 9, p. 390.

³ Žr. Martens, t. 12, p. 344.

tapti jos protektoriumi. Švedijos karalius atmetė pasiūlymą, tad tuoj pat buvo pasiūlyta dvipusė, glaudi sąjunga su Prancūzija. Tačiau Napoleonas suprato, kad negalės pasikliauti draugyste šalies, kurią bandė supančioti pavojingais ryšiais, ir pakeitė toną bei planus. 1811 metais abi šalys diskutavo. 1812 metų sausio 27 dieną prancūzai užėmė švedų Pomeraniją ir Riūgeno salą.

1811 metais prasidėjo Prancūzijos ir Prūsijos derybos, o 1811 metų vasario 24 dieną generolas Kruzemarkas ir Basano kunigaikštis pasirašė keletą sutarčių¹. Pirmoji yra sąjunginė gynybinė sutartis, ją sudaro penki vieši straipsniai, kuriais „abi valstybės pasirašo gynybinę sutartį prieš bet kurią Europos valstybę, su kuria viena ar kita pusė kariaus, ir abi garantuoja viena kitos teritorinį integralumą“.

Straipsniai surašyti neaiškiai, iš pažiūros neatrodė, jog sutartis nukreipta prieš Rusiją, bet buvo dar keturi slapti straipsniai, keičiantys sąjungos paskirtį, nes iš gynybinės ji virto puolimo. Jie skelbė:

I str. Šiandien tarp Prancūzijos imperatoriaus ir Jo Didenybės Prūsijos karaliaus sudaryta sutartis bus gynybos ir puolimo sutartis visuose karuose, kuriuos Europoje kariaus abi aukštosios sutarties dalyvės.

II str. Tačiau sutariama, kad nuo šiol Prūsijai nereikės siųsti kareivių į karus, kuriuos Prancūzija gali kariauti anapus Pirėnų, Italijoje ar Turkijoje, tačiau ji privalės ją visokeriopa palaikyti.

III str. Šie straipsniai liks slapti ir nė viena iš pasirašiusių pusių be kitos sutikimo negalės jų skelbti, negalės apie juos informuoti kitų šalių vyriausybių.

IV str. Jie bus ratifikuoti, ratifikavimo raštais bus pasikeista Berlyne per dešimt dienų ar greičiau, jei tai bus įmanoma.

Taigi, sąjunga buvo tikrai nukreipta prieš Rusiją, sutartis buvo slapta ir ministrai ją pasirašė tą pačią dieną. Ja Prūsijos karalius įsipareigojo pasiųsti į karą dvidešimties tūkstančių vyrų kontingentą su šešiasdešimčia patrankų ir dar išlaikyti įgulas keliose tvirtovėse ir t. t.

1812 metų kovo 14 dieną kunigaikštis fon Švarcenbergas, Austrijos ambasadorius Paryžiuje, gavo įsakymą su Prancūzija sudaryti gynybinę sutartį prieš Rusiją. Ją pasirašė pats pasiuntinys ir Basano kunigaikštis. Sąlygos tokios: abi pusės garantuoja viena kitai jų teritorijų integralumą (II str.); už puolimo atveju jos padės viena kitai, pasiūsdamos trisdešimt tūkstančių vyrų ir šešiasdešimt patrankų (IV str.); abi pasirašiusios pusės garantuoja Oto-

¹ Žr. Martens, t. 12, p. 414.

manų Portos valdų integralumą Europoje (VI str.); VIII straipsnyje pasakyta, kad ši sąjungos sutartis be abiejų pusių sutikimo negalės būti paskelbta, apie ją nebus pranešta jokiai kitai vyriausybei.

Prie sutarties buvo pridėti atskiri straipsniai, kurie paskelbti tik praėjus aštuoniolikai mėnesių po jų pasirašymo. Šie straipsniai numatė, kad Prancūzijos karas su Didžiąja Britanija Pirėnų pusiasalyje yra *casus foederis*¹, bet galimas karinis konfliktas tarp Prancūzijos ir Rusijos ten įvardytas konkrečiai. I ir II straipsniuose Napoleonas garantuoja Austrijai Galiciją net ir tuo atveju, jei būtų atkurta Lenkijos karalystė. V straipsnyje sakoma, kad, jei atsitiktų taip, jog Austrijos imperatoriui tektų už Ilyrijos² provincijas užleisti dalį Galicijos, kuri turėtų būti prijungta prie Lenkijos karalystės, Jo Didenybė Prancūzijos imperatorius įsipareigoja neprieštarauti tokiems mainams. Galicijos dalis būtų nustatyta įvertinus gyventojų skaičių, plotą, pajamas, kad keičiamos teritorijos būtų vertinamos ne tik pagal plotą, bet būtų atsižvelgta ir į realią tų kraštų vertę (VI str.).

Sėkmingo karo atveju jo Didenybė Prancūzijos imperatorius įsipareigoja suteikti Austrijos imperatoriui kompensacijas ir išplėsti jo valdas, tokiu būdu ne tik atlyginti už Jo Didenybės aukas ir indėlį, bet ir įvertinti abiejų valdovų glaudžios bei ilgalaikės sąjungos gyvavimą (VII str.).

IX straipsnyje kalbama apie sutarimą, kad prie sąjungos sutarties prisidėti bus kviečiama Otomanų Porta³.

Vadovauti Austrijos pagalbiniam korpusui buvo pavesta kunigaikščiui fon Švarcenbergui, kuris 1812 metų gegužės 24 dieną išvyko iš Paryžiaus į paskyrimo vietą.

Kol vyko pasirengimas didžiąjai kovai, turėjusiai nulemti Europos likimą, Napoleonas slėpė tikruosius ketinimus ir didžiulius parengiamuosius darbus karu su Didžiąja Britanija dangstė. Basano kunigaikštis savo 1812 metų kovo 10 dienos raporte rašė: „kad įveiktume laisvų jūrų priešą, būtina visas Prancūzijos pajėgas mesti ten, kur pasirodytų anglų ar nežinia kokios kitos valstybės vėliavos, lydimos anglų karo laivų.“ Jis pasiūlė sukurti specialią kariuomenę, kuri užsiimtų tik pakrančių, uostų ir tvirtovių apsauga, o

¹ Sutartis, kurioje nurodoma, kokiais atvejais arba kokiose situacijose įsigalioja karinio bendradarbiavimo straipsniai (vert. past.).

² Slovėnijos ir Kroatijos (vert. past.).

³ Apie 1812 m. kovo 14 d. sutartį su atskirais straipsniais galima pasiskaityti Martenso *Raštų* 12 tome, p. 427.

dabartinė kariuomenė galėtų būti panaudota įgyvendinti vado planus, arba, kaip sako ministras, tam, kad „drąsuoliai atliktų savo užduotį, kautūsi ir laimėtų vado akyse; net tvirtovių įgulos turėtų būti mobilios.“

Po šio raporto karo ministras pasiūlė įstatymą, kuriuo Napoleono žinion pereitų visi ginklą galintys pakelti vyrai. Jie sudarytų trijų pakopų šauktinių nacionalinę gvardiją. Senatas karštai pritarė trijų pakopų šauktinių kariuomenei ir 1812 metų kovo 13 dieną tai patvirtino *senatus – konsulta*.

Po to Basano kunigaikštis 1812 metų balandžio 17 dieną pasiuntė laišką lordui Kaslrėjui ir jame, priminęs pirmuosius Napoleono (vieno) taikos pasiūlymus 1805 metais, paskui – kartu su Rusija 1808 metais ir pagaliau netiesiogiai – per Olandiją¹ 1810 metais, pasiūlė spręsti Pirėnų pusiasalio ir Dviejų Sicilijų karalystės problemą.

Į laišką nebuvo atsakyta, bet žinoma, kad lordui Kaslrėjui adresuotame laiške, apie kurį Basano kunigaikštis 1812 metų balandžio 25 dieną informavo Rusijos imperijos kanclerį grafą Romancevą, Napoleonas savo sąjungininkui imperatoriui Aleksandrui išsakė tris priekaištus. Jis skundėsi, kad:

1. 1810 metų gruodžio 30 dienos *ukazu* caras atidarė Rusijos uostus visiems anglų laivams, prikrautiems kolonijų prekių; tie laivai priklauso anglų kompanijoms, o svetimos vėliavos yra tik priedanga, taip pažeista Tilžės taikos sutartis ir vėlesni Rusijos ir Prancūzijos susitarimai;

2. Imperatorius Aleksandras nesutinka, kad Oldenburgo kunigaikštystė būtų prijungta prie Prancūzijos, tačiau Rusija neturi jokios teisės kištis į Reino konfederacijos kunigaikščio reikalus;

3. Imperatorius Aleksandras 1811 metų pradžioje įsakė grįžti į Rusiją penkioms Moldovoje buvusioms divizijoms, dislokavo jas prie Varšuvos kunigaikštystės sienų, taigi didina savo pajėgas.

Basano kunigaikštis tame pačiame laiške nedviprasmiškai rašė, kad Napoleonas pasiūlė imperatoriui Aleksandrui pritarti sutarčiai, šia sutartimi įsipareigojo nesiimti jokių veiksmų, kuriais tiesiogiai ar netiesiogiai būtų siekiama atkurti Lenkiją².

„Napoleonas skubiai ruošėsi karui, bet norėjo užmigdyti Sankt Peterburgo vyriausybę dėl artėjančio didžiojo konflikto. Kad pasiektų tikslą, atvirai demonstravo ketinimus derėtis. Pulkininkas Černyšėvas, imperatoriaus Aleksandro adjutantas, kuriam buvo pavedama daug konfidencialių užduočių,

¹ Žr. Schoel, *Sutarčių istorija*, t. 9, p. 374.

² Žr. Schoel, t. 10, p. 132.

susijusių su abiem valdovais, tada buvo Paryžiuje. Kitą dieną po to, kai buvo pasirašyta sutartis su Prūsija, Napoleonas jį išsiuntė į Sankt Peterburgą ir pasiūlė padirbėti, kad abi pusės nustotų reikšti viena kitai pretenzijas. Tos pretenzijos buvo keturios:

1. Varšuvos kunigaikštystės valdų išplėtimas sukėlė Rusijos nepasitikėjimą;
2. Oldenburgo kunigaikštystės prijungimas;
3. Leidimas prekiauti anglų prekėmis, nors visai neaišku, kam priklausio laivai;
4. 1810 metų tarifai.

Patikslindamas pirmą punktą, Napoleonas oficialiai skelbė, kad neleis imtis jokių priemonių, galinčių tiesiogiai ar netiesiogiai prisidėti prie Lenkijos atkūrimo. Dėl Oldenburgo, jis reikalavo, kad imperatorius Aleksandras apsispręstų: arba atsisako kompensacijų kunigaikščiui, arba sutinka tik su viena kompensacija, svarbu, kad tai nebūtų nei Gdanskas, nei kita kuri Varšuvos kunigaikštystės valda. Dėl trečiojo punkto, Rusija turėjo įsipareigoti griežtai laikytis Tilžės sutarties sąlygų ir priemonių prieš anglų prekybą, išskyrus keletą lengvatų eksportuojant prekes iš šalies mainais į importuojamus produktus. Vadinas, abi šalys turėjo sudaryti sutartį ir parengti licencijų sistemą, kuri leistų prekybos pelną pasiimti ne tik Anglijai – pelnas turėjo būti padalintas dviem prekiaujančioms valstybėms. Kalbant apie ketvirtąjį punktą, Napoleonas siūlė sudaryti prekybos sutartį, kurios pagrindas būtų 1810 metų tarifai. Anot jo, jie turėjo ne tik apsaugoti Rusijos interesus, bet ir nepažeisti prancūzų interesų.

Aišku, nauja išmonė buvo sugalvota tam, kad suklaidintų Sankt Peterburgo vyriausybę dėl tikrųjų Prancūzijos planų, nuramintų Rusiją ir ši nepradėtų rimtai rengtis karui. Imperatorius Aleksandras pernelyg gerai suprato, kad tie iškelti nesutarimai – tik maskuotė, o abiejų imperijų nesantaikos priežastis yra vienpusės Prancūzijos pretenzijos tapti dominuojančia jėga visoje Europoje. Todėl nebuvo imtasi jokių didesnių žygių anksčiau išvardytiems nesutarimams pašalinti, nes esminį klausimą – Prancūzijos diktatą visoms kitoms valstybėms – buvo galima išspręsti tik ginklu.

Taikus imperatoriaus Aleksandro būdas gal ir būtų leidęs pradėti derybas Prancūzijos siūlomą pagrindu, jei Davu karių įsiveržimas į Prūsiją nebūtų sukėlęs naujos nesantaikos. Imperatorius Aleksandras kunigaikščiui Kurakinui, Rusijos pasiuntiniui Paryžiuje, nusiuntė įsakymą informuoti Prancūzijos vyriausybę, „kad Prūsijos išlikimas ir jos teisė nedalyvauti prieš Rusiją

nukreiptose politinėse sutartyse imperatoriui Aleksandriui yra labai svarbus, o tvirti nuolatiniai ryšiai su Prancūzija gali būti atkurti tik tada, kai tarp jos ir Rusijos bus neutrali šalis, neužimta nė vienos iš dviejų valstybių. Taigi pirmasis bet kokių derybų punktas turi būti oficialus įsipareigojimas išvesti kariuomenę iš Prūsijos valstybės ir visų tos šalies tvirtovių, neatsižvelgiant į tai, dėl kokių motyvų ten buvo įvesta prancūzų ar sąjungininkų kariuomenė.“

Be to, Rusija prašė sumažinti Gdansko įgulą iki tokio dydžio, kokia ji buvo 1811 metų sausio 1 dieną, evakuoti kariuomenę iš švedų Pomeranijos, sudaryti su Švedijos karaliumi sutartį, kuri abipusiškai patenkintų Prancūzijos ir Švedijos karūnas.

Tik susitaręs dėl išankstinių sąlygų ambasadorius imperatoriaus Aleksandro vardu turėjo žengti kitus žingsnius: 1. Nieko nekeisti dėl draudimų Rusijoje prekiauti tiesiogiai su anglais, nes jie griežtai vykdomi; 2. Susitarti su Prancūzijos imperatoriumi dėl licencijų sistemos, kurią būtų galima įvesti Rusijoje Prancūzijos pavyzdžiu, suprantama, tai turėtų įvykti tik įsitikinus, kad ji dar labiau nepakenks rusų prekybai; 3. Atskiru punktu derėtis dėl kai kurių 1810 metų tarifų pakeitimų, kurių Prancūzija gali pageidauti, siekdama daugiau pelno iš prekybos; 4. Sutikti tartis sudaryti sutartį dėl Oldenburgo kunigaikštystės pakeitimo tinkamu ekvivalentu, kurį pasiūlytų Prancūzijos imperatorius. Tokiu atveju būtų atšauktas paskelbtas protestas¹.

Daugiau nei dvi savaites Basano kunigaikštis nieko neatsakė kunigaikščiui Kurakinui, o 1812 metų gegužės 9 dieną paklausė, ar šis turi visus įgaliojimus nutraukti, sudaryti ir pasirašyti susitarimą dėl nesantaikos tarp abiejų valstybių. Kunigaikštis atsakė, kad einančiam ambasadoriaus pareigas jokių papildomų įgaliojimų nereikia, jo teisės ribojamos tik tiek, jog tai, ką jis pasirašys, ratifikuos valdovas, o gautos instrukcijos nekelia abejonių, kad su Prancūzija pasirašytas susitarimas bus ratifikuotas. Nežinoma, kokį atsakymą į savo pareiškimą jis gavo, tačiau tas pareiškimas, be abejo, netenkino, nes Rusijos ambasadorius po dviejų dienų paprašė paso, kad galėtų išvykti iš Paryžiaus.

Gegužės 8 dieną Napoleonas paliko Sen-Klu ir atvyko į Drezdeną, kur apsistojo nuo 17 iki 29 dienos. Balandžio pabaigoje imperatorius Aleksandras iš Sankt Peterburgo atvyko į Vilnių. Generolas Loristonas, Prancūzijos ambasadorius prie Rusijos dvaro, gavo įsakymą vykti paskui valdovą ir paprašė

¹ Žr. Schoël, *Sutarčių istorija*, t. 10, p. 123; Buturlinas, *1812 metų kampanija*, t. 1, p. 73.

leidimo keliauti į Vilnių. Jis turėjo perduoti pranešimą pačiam imperatoriui arba kancleriui – grafui Romancevui. Leidimo jam nedavė.

Tuo metu dar buvo šiek tiek vilčių susitarti. Prieš išvykdamas į Drezdeną, Napoleonas išsiuntė į Vilnių savo adjutantą generolą grafą de Narboną su panašiais pasiūlymais, kokius buvo perdavęs pulkininkas Černyševs. Atrodo, svarstydamas problemų sureguliuojimą, Napoleonas pats kažkuo abejojo. Tarsi jį būtų gąsdinę sumanymo mastai ir numatomi sunkumai. Kurį laiką buvo manoma, jog Rusijos imperatorius, matydamas, kad prieš jį sutelktos didžiulės jėgos, bandys išvengti karo ir nusileis visiems Napoleono pageidavimams. Pastarasis įsikibo tos minties, nes jį glostė savimeilė ir suteikė vilčių, kad jam pavyks įgyvendinti savo planus ir neteks bandyti laimės kare, nes dėl jo baigties abejojo ir pats.

Pono de Narbono misija turėjo išprovokuoti imperatorių Aleksandrą atskleisti planus, dėl kurių jį įtarinėjo Napoleonas. Teko visiškai nusivilti. Pats grafas de Narbonas pripažino, kad imperatorius Aleksandras buvo kuo geriausiai nusiteikęs, nepavargęs ir nesipuikavo¹.

Į Drezdeną atkeliavo atsakymas, kad Rusijos imperatorius būtinai remsis pranešimais, kuriuos iš Paryžiaus atsiuntė jo ambasadorius, ir kad tik gavęs pradinę informaciją sutiks derėtis².

Napoleonas, viešėdamas Drezdene, susitiko su į šį miestą atvykusiais Austrijos imperatoriumi ir Prūsijos karaliumi. Austrijos imperatorių lydėjo žmona. Prašmatnių svečių būrį papildė Viurcburgo didysis kunigaikštis ir daug Reino konfederacijos kunigaikščių. Prabangūs pokyliai, suorganizuoti ta proga, užsitęsė iki pono de Narbono sugrįžimo iš Vilniaus, taigi iki gegužės 28 dienos.

Kitą dieną Napoleonas staiga išvyko iš Drezdeno ir pasuko į Torūnę, kur atvyko birželio 5 dieną, nutaręs nebeatidėlioti kampanijos, nes bijojo dėl nevaisingų derybų prarasti karinėms operacijoms palankiausią metų laiką. Netrukus po atvykimo į Torūnę įsakė išduoti Kurakinui pageidaujamą pasą ir parašė generolui Loristonui, kad pastarasis paprašytų savojo. Prancūzų kariuomenė jau buvo persikėlusį per Vyslą ir artėjo prie Rusijos sienų.

Negaliu baigti šio skyriaus neišvardijęs, kokias karines pajėgas šioje atmintinoje kampanijoje turėjo iš vienos pusės Rusija, iš kitos Napoleonas ir visi jo sąjungininkai.

¹ Pono de Narbono asmeniniai užrašai. Žr. *de Prada*, p. 67.

² Žr. Buturlinas, t. 1, 74 ir tolimesni puslapiai.

Po to, kai buvo prijungta Olandija ir vokiečių žemės, Prancūzijos imperija turėjo keturiasdešimt tris milijonus gyventojų, dar pusantro milijono Ilyrijos provincijų ir šešis milijonus keturis šimtus tūkstančių Italijos gyventojų. Taigi Napoleonas savo žinioje turėjo daugiau negu penkiasdešimt milijonų žmonių ir jam nesunku buvo ne tik papildyti, bet ir gerokai padidinti didžiulę, parengtą kariuomenę.

Prancūzų kariuomenėje¹, kuri buvo skirta Rusijos kampanijai, tarnavo įvairių tautų kareiviai. Prancūzų buvo du šimtai tūkstančių, jei įskaitysime ir tuos, kurie gyveno prie Prancūzijos prijungtose provincijose. Be jų, toje kariuomenėje tarnavo keturiasdešimt tūkstančių italų, trisdešimt tūkstančių bavarų, dvidešimt tūkstančių saksų, keturiolika tūkstančių iš Viurtembergo, keturiasdešimt tūkstančių vestfaliečių ir konfederacijos kunigaikščių karių, dvidešimt tūkstančių prūsų, šveicarų, portugalų, septyniasdešimt tūkstančių lenkų ir pagaliau trisdešimt tūkstančių austrų, sudariusių pagalbinį korpusą. Iš viso kartu su vadovybe ir minia įvairiausių specialybių darbininkų, traukusių paskui kariuomenę, būta daugiau negu pusė milijono žmonių. Taigi: 299 batalionai (251 eskadronas) prancūzų, 306 batalionai (275 eskadronai) svetimšalių. Iš viso: 605 batalionai ir 526 eskadronai. Kiekviename batalione buvo aštuoni šimtai, o eskadrone šimtas keturiasdešimt vyrų, vadinasi, galime suskaičiuoti keturis šimtus aštuoniasdešimt keturis tūkstančius pėstininkų, septyniasdešimt tris tūkstančius šešis šimtus keturiasdešimt kavaleristų ir trisdešimt tūkstančių artileristų. Kariuomenę lydėjo ne mažiau kaip penkiasdešimt tūkstančių vyrų. Ji turėjo tūkstantį tris šimtus keturiasdešimt keturias patrankas.

Šios pajėgos, padalytos į trylika korpusų ir keturis rezervinius kavalerijos korpusus, buvo paskirstytos taip:

Ypatingasis gvardijos korpusas, kuriam vadovavo maršalai Lefebras, Mortjė ir Besjeras, buvo sudarytas iš trisdešimt dviejų batalionų ir dvidešimt septynių gvardijos eskadronų, dar dvidešimt du batalionai ir aštuoni įvairios paskirties eskadronai, taigi penkiasdešimt keturi batalionai ir trisdešimt penki eskadronai.

Pirmasis korpusas, kuriam vadovavo Ekmiulio kunigaikštis maršalas Davu, turėjo penkias pėstininkų divizijas, vadovaujamas generolų Morano, Fria-

¹ Galima rasti autentišką rusų ir visų kitų kariuomenių aprašymą tiksliaime vieno iš Jo Didenybė Prūsijos karaliaus adjutantų p. fon Plotho kūrinėje, pavadintame *Der Krieg in Deutschland und Frankreich in der Jahren 1813 und 1814*, t. 3, Berlin, 1817.

no, Giudeno, Dese bei Kompano, ir lengvosios kavalerijos diviziją. Iš viso aštuoniasdešimt aštuoni batalionai ir šešiolika eskadronų.

Antrąjį korpusą, vadovaujamą Redžio kunigaikščio maršalo Udino, sudarė Legrano, Verdjė pėstininkų divizijos, keturi šveicarų pulkai, vadovaujami generolo Merlio, ir viena lengvosios kavalerijos divizija, taigi penkiasdešimt vienas batalionas ir dvidešimt eskadronų.

Trečiasis korpusas, vadovaujamas Elchingeno kunigaikščio maršalo Nėjaus, buvo suformuotas iš Ledriu, Razu, Maršano divizijų ir pagalbinio viutemburgiečių korpuso. Iš viso keturiasdešimt aštuoni batalionai ir dvidešimt keturi eskadronai.

Ketvirtajam korpusui, sudarytam iš karių, kuriuos iš Italijos atsivedė vicekaralius, vadovavo jis pats. Jame buvo Delzono, Brusjė, Lekio ir Pino divizijos bei generolo Giujono lengvoji kavalerija. Taigi iš viso penkiasdešimt septyni batalionai ir dvidešimt keturi eskadronai.

Penktajam korpusui vadovavo kunigaikštis Poniatovskis, korpusas buvo suskirstytas į tris pėstininkų divizijas, vadovaujamas Zajončeko, Dombrovskio ir Kniazievičiaus, dar generolo Kaminskio lengvoji kavalerija, taigi, keturiasdešimt keturi batalionai ir dvidešimt eskadronų.

Šeštasis korpusas buvo patikėtas grafiui Guvion-Sen-Syrui. Jame buvo dvi Vredės ir Derogo bavarų divizijos. Iš viso dvidešimt aštuoni batalionai ir šešiolika eskadronų.

Aštuntajam korpusui vadovavo Abranteso kunigaikštis generolas Žiuno, jame buvo vestfaliečių divizijos, vadovaujamos Taro ir Ochso. Iš viso šešiolika batalionų ir aštuoni eskadronai.

Devintajam korpusui vadovavo Beliuno kunigaikštis maršalas Viktoras. Sudėtyje buvo Partuno vadovaujama prancūzų divizija ir Daendelio bei Žiraro vadovaujamos vokiečių ir iš dalies lenkų divizijos. Dar Delestro ir Furnjė kavalerijos brigados. Ne mažiau negu penkiasdešimt keturi batalionai ir šešiolika eskadronų.

Dešimtajam korpusui vadovavo Taranto kunigaikštis maršalas Makdonaldas, jame buvo lenkų divizija, vadovaujama generolo Granžano, bavarų-vestfaliečių brigada ir dvi generolų Jorko ir Masenbacho prūsų divizijos. Iš viso trisdešimt šeši batalionai ir šešiolika eskadronų.

Vienuoliktajam korpusui vadovavo Kastiljonės kunigaikštis maršalas Ožero. Korpusas buvo padalintas į penkias divizijas, vadovaujamas generolų Endele, Luazono, Diuruto, Despre ir Morano. Ne mažiau kaip aštuonias-

dešimt trys batalionai ir trisdešimt septyni eskadronai. Jų uždavinys buvo saugoti Elbės, Oderio ir Vyslos pakrantes, kitaip sakant, kol vyks karas, laikyti užimtą Prūsiją. Austrių pagalbinė kariuomenė sudarė atskirą kariuomenės korpusą, kuriam įsakinėjo pats kunigaikštis fon Švarcenbergas. Korpuse buvo du grenadierių batalionai, keturi vengrų ir šeši vokiečių pėstininkų pulkai, du pėčiųjų jėgerių batalionai, trys pasienio apsaugos pėstininkų batalionai, dragūnų pulkas, keturi husarų ir du lengvosios kavalerijos pulkai. Iš viso dvidešimt septyni batalionai ir penkiasdešimt keturi eskadronai.

Pirmajam kavalerijos rezervo korpusui vadovavo grafas Nansuty, jame buvo šeši kirasyrų, šeši lengvosios kavalerijos pulkai, be to, du lenkų ulonų ir vienas husarų pulkas. Iš viso šešiasdešimt eskadronų.

Antrąjį kavalerijos korpusą, vadovaujamą generolo Monbreno, sudarė du karabinierių, keturi kirasyrų ir šeši lengvosios kavalerijos pulkai, vienas lenkų ulonų, vienas viutemburgiečių raitųjų jėgerių ir vienas prūsų ulonų pulkas. Iš viso šešiasdešimt eskadronų.

Trečiasis kavalerijos rezervo korpusas, vadovaujamas grafo Grušy, buvo sudarytas iš trijų kirasyrų, keturių dragūnų, penkių lengvosios kavalerijos pulkų. Jame dar buvo du bavarų lengvosios kavalerijos ir vienas saksų dragūnų pulkas. Iš viso šešiasdešimt eskadronų.

Ketvirtasis kavalerijos rezervo korpusas, kuriam vadovavo generolas Latur-Moburas, turėjo keturis saksų, arba vestfaliečių, kirasyrų, septynis lenkų ulonų pulkus – iš viso keturiasdešimt keturis eskadronus.

Balandžio mėnesį ši didžiulė žmonių masė pajudėjo. Pirmasis, antrasis, trečiasis, šeštasis, septintasis ir aštuntasis korpusai, taip pat pirmasis ir antrasis kavalerijos korpusai užplūdo Prūsiją ir, persikėlę per Oderį, patraukė prie Vyslos. Ketvirtasis ir trečiasis kavalerijos korpusai išvyko iš Veronos, kirto Tirolį ir pasiekė Sileziją. Iš lenkų suformuoti penktasis ir ketvirtasis kavalerijos korpusai susitelkė prie Vyslos. Dešimtas korpusas išsidėstė tarp Gdansko ir Karaliaučiaus. Austrių kontingentas buvo suformuotas Galicijoje, Lembergo apylinkėse. Napoleono gvardija išvyko iš Paryžiaus ir patraukė į Drezdeną. Devintasis korpusas liko rezerve tarp Elbės ir Oderio. Vienuoliktasis pradėtas formuoti Mainco apylinkėse.

Gegužės pradžioje kariuomenė pasiekė Vyslą. Pirmasis korpusas atvyko į Elbingą ir Marienburgą, antrasis į Marienverderį¹, trečiasis į Torūnę, ketvir-

¹ Šiandien Malborkas ir Kvidzinas (vert. past.).

tasis ir šeštasis į Plocką, penktasis susitelkė Varšuvoje, aštuntasis Varšuvos dešinėje pusėje, septintasis Pulavuose, o gvardija atvyko į Drezdeną.

Rusijos kariuomenė 1812 metų sausio 1 dieną buvo tokia:

Suomijoje generolo Štengelio korpusas buvo sudarytas iš dviejų dragūnų pulkų, šeštosios, dvidešimt pirmosios ir dvidešimt šeštosios divizijų, taigi trisdešimt tūkstančių šeši šimtai penkiasdešimt trys vyrai.

Sankt Peterburge Jo Imperatoriškosios Aukštybės didžiojo kunigaikščio Konstantino korpusą sudarė gvardijos kavalerijos divizija, gvardijos pėstininkų divizija, du gvardijos kirasyrų pulkai, du grenadierių ir vienas pėstininkų pulkas. Iš viso dvidešimt aštuoni tūkstančiai penki šimtai dvidešimt šeši vyrai.

Livonijoje ir Kurše grafo Vitgenšteino korpusą sudarė pirmoji kavalerijos divizija, penktoji ir keturioliktoji divizijos. Iš viso trisdešimt keturi tūkstančiai du šimtai devyniasdešimt vyrų.

Vilniaus ir Vitebsko gubernijose generolo Bagovuto korpusą sudarė pirmoji kirasyrų divizija, antroji kavalerija, pirmoji, ketvirtoji ir septintoji divizijos be dviejų kirasyrų ir dviejų grenadierių pulkų, taigi keturiasdešimt septyni tūkstančiai penki šimtai dvidešimt vyrų.

Gardino, Minsko ir Mogiliavo gubernijose generolo Eseno korpusą sudarė trečioji kavalerijos divizija, dvidešimt trečioji, trečioji ir vienuoliktoji divizijos be vieno pastarosios pėstininkų pulko. Taigi keturiasdešimt vienas tūkstantis keturiasdešimt penki vyrai.

Voluinėje ir Podolėje kunigaikščio Bagrationo kariuomenė buvo sudaryta iš antrosios kirasyrų divizijos, ketvirtosios ir penktosios kavalerijos, antrosios, septintosios, dvyliktosios, aštuonioliktosios, dvidešimt ketvirtosios ir dvidešimt šeštosios divizijų. Iš viso šimtas keturi tūkstančiai trys šimtai dvidešimt du vyrai.

Prie Dunojaus generolo Kutuzovo Moldovos kariuomenę sudarė šeštoji ir septintoji kavalerijos divizijos, aštuntoji, devintoji, dešimtoji, penkioliktoji, šešioliktoji ir dvidešimt antroji divizijos be aštuonių devintosios divizijos batalionų. Iš viso aštuoniasdešimt septyni tūkstančiai dvidešimt šeši vyrai.

Kunigaikščio de Rišeljė korpusą Kryme sudarė aštuntoji kavalerijos divizija, tryliktoji divizija ir aštuoni devintosios divizijos batalionai. Iš viso devyniolika tūkstančių penki šimtai vienas vyras.

Kaukaze generolas Rtyčėvas vadovavo korpusui, susidedančiam iš dragūnų pulko ir devynioliktosios divizijos. Iš viso devyni tūkstančiai devyni šimtai dvidešimt aštuoni vyrai.

Gruzijoje generolo markizo de Paulučio korpusą sudarė du dragūnų pulkai ir dvidešimtoji divizija. Iš viso dvidešimt trys tūkstančiai septyni šimtai keturiasdešimt penki vyrai.

Maskvoje buvo naujai suformuota dvidešimt septintoji divizija, kurioje buvo dešimt tūkstančių šeši šimtai keturiasdešimt vienas vyras.

Jei prie išvardintų pajėgų pridėsime du tūkstančius keturis šimtus septyniolika vyrų iš mokomųjų pulkų, keturis tūkstančius penkiasdešimt vieną pionierių, keturis tūkstančius aštuonis šimtus penkiasdešimt vieną vyrą iš rezervinės artilerijos, pagaliau šešiasdešimt devynis tūkstančius šešiasdešimt šešis įgulose buvusius karius ir tarnaujančius invalidus, gausime penkis šimtus septyniolika tūkstančių šešis šimtus aštuoniasdešimt du vyrus. Tiek karių tuo metu tarnavo reguliariojoje Rusijos imperijos kariuomenėje¹.

Kol vyko milžiniškas pasirengimas karui, Sankt Peterburge viešpatavo ramybė ir niekas nenorėjo kalbėti apie neišvengiamo karo pavojų. Rusų kariuomenės žygis sienų link vertintas tik kaip perspėjimas ir būtinybė impozantiškai pademonstruoti imperijos karinių pajėgų galią. Žmonės visiškai nieko nežinojo, kas vyksta anapus Vyslos, nes nebebuvo jokių ryšių su Varšuvos kunigaikštyste. Imperatoriui išvykus į Vilnių, iš Sankt Peterburgo neatkeliavo jokia liūdna, taikos ir ramybės sutrikdymą pranašaujanti žinia. Nei Prancūzija, nei Rusija nepaskelbė apie karo veiksmų pradžią ir beveik patikėta, kad imperatorius Aleksandras, atvykdamas į Vilnių ir artėdamas prie valstybės sienų, norėjo tik sustiprinti taiką, kuria mėgavosi šalys, derybomis užtikrinti ramybę savo valstybėje ir tokiu būdu mažinti galimybes ieškoti kliaučių peržengti jo valstybės sieną. Tuo buvo tikima labiau, nei kada nors anksčiau. Pasklido žinia, kad Napoleonas išsiuntė savo ambasadorių grafą de Narboną iš Paryžiaus į Vilnių, kur viešėjo imperatorius Aleksandras, su pasiūlymais, kurie atrodė draugiški ir taikūs². Niekas net neįtarė, kad Napoleonas savo milžinišką kariuomenę jau nusiuntė prie Vyslos, kad jis pats, išsiuntęs grafą de Narboną, išvyko iš Sen-Klu į Drezdeną, kur ketino laukti atsakymo, kurį turėjo atgabenti ambasadorius. Sugrįžus p. de Karbonui, Napoleonas kitą dieną, gegužės 29-ąją, paliko Drezdeną, ketindamas imtis vadovauti kariuomenei.

¹ Žr. Buturlinas, *1812 metų kampanija*, t. 1, p. 104.

² Žinios, kurios pasiekdavo Napoleoną apie tai, kas vyksta Lietuvoje, iki to laiko, kol persikėlė per Nemuną, buvo ne visai tikslios. Tai įrodys kita pastraipa (ištrauka iš barono Feno 1812 metų rankraščio, t. 1, p. 73, 74):

„Imperatorius Aleksandras atvyko į Vilnių balandžio 28 dieną. Jis surengė kuo meiliausią priėmimą visiems Lietuvos bajorams, nes savo naujiesiems Lenkijos valdiniam norėjo pasirodyti esąs ypatingai malonus. Lenkų kunigaikščiai Sulkovskis ir Liubeckis gavo Šventos Anos ordinus. Tokį patį apdovanojimą gavo grafas Oginskis; Stroinoskis turėjo būti paskirtas Voluinės vaivada, Oginskis – Minsko, Karvinskis – Podolės, o Vavžeckis – Vilniaus vaivada (originale, matyt, turėtų būti tokios pavardės: Sulistrovskis, Stroinovskis, Karvinskis, Vavžeckis – vert. past.). Šviesos spindulys, pasiekęs Varšuvą, nušvietė tikrąsias vėliavų, su kuriomis rusai ruošiasi žengti dar vieną žingsnį į Europą, spalvas. Sklido gandas, kad imperatorius Aleksandras ruošiasi netrukus pasiskelbti Lenkijos karaliumi, Napoleonas nebepali atidėlioti ambasadoriaus pasiuntimo į Varšuvą ir t. t.“

Imperatorius Aleksandras buvo su Lietuvos bajorais toks pat malonus, koks būdavo ir anksčiau, kai atvykdavo į Vilnių. Gal ši kartą parodė jiems, kad labiau pasitiki, bet mandagus jis būdavo visada... Nei Lietuvoje, nei Lenkijoje niekada nebuvo kunigaikščio Sulistrovskio; Vilniaus gubernijos maršalka, p. Sulistrovskis, apie kurį rašiau „Atsiminimų“ antrajame tome (originalo p. 370), buvo apdovanotas pirmos klasės Šventos Anos ordinu ir buvo pirmas lietuvis, kuriam suteiktas Minsko civilinio gubernatoriaus laipsnis, bet tie apdovanojimai gauti visai kitu metu.

Kunigaikštis Liubeckis, kurio talentus ir asmenines savybes teisingai įvertino imperatorius Aleksandras, gavo keletą labai aukštų apdovanojimų, bet tai atsitiko daug vėliau, kai jis buvo paskirtas Varšuvos kunigaikštystės laikinosios vyriausybės nariu. Kalbant apie mane, aš niekada negavau kitokių, išskyrus Lenkijos, apdovanojimų, nesiruošta manęs skirti Minsko vaivada, taip pat ir kitų trijų vaivadų, paminėtų šioje pastraipoje, nes imperatorius tikrai žinojo, kad mūsų ambicijas paglostyti ir lenkų norus patenkinti gali tikrai ne asmeninės malonės ir garbės titulai... Galėjo skliti gandai, kad imperatorius netrukus pasiskelbs Lenkijos karaliumi, bet, kad taip įvyktų, jis nebuvo žengęs jokio žingsnio. Iki jo kelionės iš Sankt Peterburgo į Vilnių jis tik man vienam buvo kalbėjęs apie malonių suteikimą mano tautiečiams.



MYKOLO KLEOPO
OGINSKIO
ATSIMINIMAI

Dešimta knyga



I SKYRIUS

Imperatoriumi išvykus, dėl sveikatos galėjau palikti Sankt Peterburgą tik po šešių savaitių. Keliavau birželio 6 (18) dieną¹.

Rumšiškes, esančias už dešimties su puse mylios² nuo Vilniaus, pasiekiau birželio 9 (21) dieną, jau sutemus, ir labai nustebau: kitoje Nemuno pusėje, Varšuvos kunigaikštystėje, pamačiau daugybę šviesų, o šiapus upės susitikau kelis gausius kazokų patrulių būrius. Iš pašto viršininko sužinojau, kad jau tris dienas kairiajame Nemuno krante žybsi ugnys, taigi diena iš dienos laukiama, kada prancūzų kariuomenė įsiverš į Lietuvą. Netekau žado.

Išlipęs Vilniuje iš kariatos, parašiau didžiajam maršalkai grafiui Tolstojui ir paprašiau, kad praneštų imperatoriui apie mano atvykimą bei paklaustų, kokie bus jo didenybės įsakymai. Maršalka atsakė, kad, jei nesu pavargęs po kelionės, imperatorius mielai norėtų mane matyti šį vakarą pokylyje, kurį jo adjutantai surengė Zakrete³. Jei negalėčiau atvykti, jo didenybė prašo applankyti jį rytoj, devintą valandą ryte.

Žinia apie pokylį mane be galo nustebino po to, ką mačiau ir girdėjau Rumšiškėse. Skubiai nuvykau į Zakretą ir vėl sutrikau iš nuostabos: gausybė puikiai nusiteikusių svečių, tuo tarpu aš prieš dvidešimt keturias valandas sužinojau, kad prancūzų kariuomenė visai arti imperatoriaus buveinės. Jo didenybė sutiko mane labai meiliai, pareiškė, jog yra patenkintas, kad atvy-

¹ Čia ir toliau skliausteliuose datos nurodomos pagal senąjį (rusų) kalendorių (vert. past.).

² Lenkijos mylia lygi Vokietijos myliai arba maždaug dviem Prancūzijos ljė, septyniems Rusijos varstams.

³ Už pusės ljė nuo Vilniaus buvusi, nuo seno jėzuitams, o tada generolui Benigsenui priklausiusi kaimo sodyba. Ją vėliau nupirko imperatorius. Sodyba buvo dabartinio Vingio parko teritorijoje (vert. past.).

kau, pasikalbėjo su manimi apie įvairius dalykus, nepastebėjau nė menkiausio jo nuotaikos pasikeitimo. Tačiau vėliau sužinojau, kad jam buvo pranešta, jog prancūzai ką tik persikėlė per Nemuną.

Kitą dieną imperatorius pranešė, kad negali manęs priimti devintą valandą, nes turi išsiųsti keletą raštų, bet pakvietė vakarienės.

Birželio 23 dieną imperatorius prie stalo atrodė ramus, kaip įprasta, bet, pasibaigus vakarienei, trumpai pasikalbėjo su kunigaikščiu Platonu Zubovu ir pakvietė mane į kabinetą. Atrodė susimąstęs ir kažko susirūpinęs. Pasakė, kad yra labai patenkintas savo viešnage Vilniuje ir Lietuvos gyventojų elgesiu, kad jo neapgavau kalbėdamas apie jų uolumą ir atsidavimą imperatoriui, nes jie pasirengę skubiai savo noru tiekti viską, ko reikia kariuomenei. Jis esąs dėkingas jiems, pasitiki jais, todėl paskyrė iš vietinių sudarytą komitetą, kuris nurodys, kiek ir ko turi tiekti dvarininkai, kad jiems netektų patirti prievartos tų, kurie įpareigoti užtikrinti tiekimą kariuomenei.

Imperatorius švelniai pasakė, kad būtų norėjęs susitikti su manimi Vilniuje anksčiau, kad apgailėstauja, jog negalėjau vykti su juo, nes dėl to turėjo atsisakyti kai kurių planų, kuriems nepakako laiko... Jis pasakė, kad mano, jog reiktų rasti žmogų, kuris leistų kariuomenės štabe spausdinamą laikraštį. Laikraštis turėtų demaskuoti Napoleono emisarų skleidžiamus gandus bei nuraminti Lietuvos gyventojus. Pridūrė, kad visada bjaurėjosi tokiomis priemonėmis, nes manė, kad jos nederamos, bet dabar ima suprasti, jog tokios priemonės būtinos, nes Napoleonas sugebėjo jomis pasinaudoti. Pirmiausia imperatorius ketino generolui Armfeldui pasiūlyti leisti laikraštį, bet paskui nutarė, kad būtų geriau patikėti tokį darbą lenkui. Įsakė man iškviesti grafą Liudviką Pliaterį ir imperatoriaus vardu perduoti, kad jo didenybė pageidautų jį matyti štabe, kur prašys imtis redaguoti laikraštį prancūzų ir lenkų kalbomis, kad imperatorius visiškai pasitiki jo uolumu ir ištikimybe tėvynei, pasikliauja jo išsilavinimu ir sugebėjimais.

Kai jau ruošiausi atsisveikinti su imperatoriumi, jis gavo pranešimą iš kariuomenės avanpostų. Pranešimas, atrodo, jį nuliūdino. Pro langinių plyšius matydamas, kad prasidėjo liūtis su kruša ir ėmė siausti galingas uraganas, pasisuko į mane ir tarė: „Vargšai nelaimingi mano kareiviai, jie šiuo metu žygyje!“

Tada pirmą kartą išgirdau, kad prancūzai persikėlė per Nemuną. Tai pranešęs imperatorius pridūrė, kad ledai pajudėjo, kad jis neturi sau priekaištauti, jog išprovokavo karą, todėl padarys viską, ką jam lieps pareiga, jis visiškai pasikliauja Apvaizda, kuri palaimins teisiuosius.

Paprašiau, kad imperatorius leistų šiek tiek paviešėti mano dvaruose Lietuvoje ir Baltojoje Rusioje, kol susiruošiu į Sankt Peterburgą. „Tikiuosi, – atsakė imperatorius, – prieš atvykdami į Sankt Peterburgą, aplankysite mane kariuomenės štabe prie Drisos.“

Kitą rytą sužinojau, kad trečią valandą nakties imperatorius išvyko iš Vilniaus. Tai buvo galima nujausti iš to, jog mieste prasidėjo visuotinis sujudimas.

Tas sujudimas buvo toks reginys, kurį reikėjo pamatyti savo akimis. Kariškiai iš miesto pasitraukė kiek įmanoma tvarkingiau, bet kokia skuba kilo mieste! Eilės vežimų, kuriais norėta kuo greičiau išvykti iš Vilniaus, užkimštos gatvės, visi, ištrūkę iš miesto, skubiai dumia tolyn, kad išvengtų artėjančio priešo. Visose aikštėse ir sankryžose būriai žmonių aptarinėja, kurią pusę palaikys. Visi susijaudinę arba iš baimės, kad traukiasi rusų kariuomenė, arba iš laimės, kad tuoj pasirodys Napoleono avangardas – lenkai.

Skubantys išvykti labiausiai nerimavo dėl to, kad sunku gauti arklių. Jų nebuvo įmanoma išsinuomoti, nes beveik visus rekvizavo kariuomenės reikmėms, nesivaržyta išrinkyti iš vežimų net privačių asmenų, besiruošiančių išvykti iš Vilniaus, arklius. Prisimenu, kaip šiame sąmyšyje viena ponija liepė arklius suvesti į savo butą antrame aukšte, kad jų nerekvizuotų.

Nepatogumus, kurie kyla prasidėjus karo kampanijai, ir rūpesčius, kai visi vienu metu skuba išvykti iš gynėjų palikto miesto, geriausiai imi suprasti tada, kai juos tenka patirti pačiam.

Aš pats ir atsidūriau tokioje padėtyje, bet galų gale draugai parūpino man arklius ir aš išvykau iš Vilniaus; nuo imperatoriaus išvykimo tada jau buvo praėję dvylika valandų. Pasukau į didįjį Minsko pašto kelią, kuriuo turėjau pasiekti savo kaimą už keturiolikos mylių.

Kelias buvo užgrūstas dviem, o kai kuriose vietose ir trimis įvairiausių ekipažų eilėmis, todėl važiuoti buvo sunku.

Pravažiavę dvi stoteles, išgirdome gana stiprią kanonadą, liudijančią, kad už kelių lėję nuo mūsų vyksta kautynės. Matyt, Naujųjų Trakų pusėje.

Tai, kas dėjosi aplink, buvo panašu į sapną, nes dar prieš dešimt dienų, kai išvykau iš Sankt Peterburgo, imperijos sostinėje niekas neabejojo, kad karas dabar neprasidės. Net ir gavus žinią, kad Napoleonas pasiuntė grafą de Narboną pas imperatorių Aleksandrą į Vilnių, guostasi viltimi, jog viskas baigsis taikiai. Mano akys atsivėrė atvykus į Rumšiškės – neliko jokių abejonių: prancūzų kariuomenė čia pat, tačiau linksmybė ir ramybė, viešpatavusios pokylyje Zakrete, prigesino nuojautą, kad jau rytoj pamatysime Napoleoną prie Vilniaus vartų.

Tiesa, iš paties imperatoriaus kitą rytą po pokylio išgirdau, kad prancūzai persikėlė per Nemuną ir karo nebeišvengsime, bet tai, kas įsakyta kariuomenei, buvo gili paslaptis, ir visiškai nežinojome, ką toliau darys Aleksandras ir Napoleonas. Piršosi mintis, kad rusai pasitrauks iš Vilniaus dar neįvykus lemiamam mūšiui.

Tik kai imperatorius prakalbo apie stovyklą prie Drisos ir netikėtai išvyko iš Vilniaus, mano atmintyje iškilo patys liūdniausi prisiminimai – kalbos apie karinių operacijų planus. Apie juos daug kalbėta Sankt Peterburge prieš šešis mėnesius ir aš visą laiką bijojau, kad jie nevirstų realybe.

Nepretenduoju kam nors prieštarauti ar neigti įvairiausias spėliones, kodėl rusų kariuomenė pasitraukė iš Vilniaus ir traukdamasi nestojo į kautynes, pasitenkinsiu aprašęs vieną man tikrai žinomą faktą.

Praėjusią žiemą, po pasitarimo pas imperatorių, kur dalyvavo keletas žymių kariškių ir buvo aptarinėjamas veiksmų planas tuo atveju, jei prancūzai įsiveržtų į Rusiją, sutikau iš jo didenybės kabineto išeinantį generolą Armfeldą. Jis man pratarė: „Nesu patenkintas, bet turiu jums, mielas, pranešti, kad lenkai labai nukentės per karą, kuris mums gresia. Imperatoriui pasiūlyta prancūzų agresijos atveju atitraukti kariuomenę iš Lietuvos. Iš pradžių iki Drisos, kur būtų galima įkurti įtvirtintą stovyklą, paskui, jei Napoleono pajėgos pasirodytų stipresnės už mūsų, iki senųjų Rusijos sienų. Planuojama Napoleoną su visa kariuomene įvilioti į šalies gilumą, kur jis nebegaus paramos; tada jis atsidurtų toli nuo Paryžiaus ir jam būtų sunku bei prireiktų daug laiko susisiekti su Prancūzija. Svarbiausia – laimėti laiko iki žiemos. Nėra abejonų, kad Napoleono kariuomenė, įsiskverbusi į krašto gilumą, kur maisto trūkumas ir klimato atšiaurumas padarys jai didžiulių nuostolių, praras žmonių ir žirgų, taigi taps visiškai nekovinga ir nebegalės atsilaikyti prieš rusų kariuomenę, o pastarąją bus galima sustiprinti ir pertvarkyti. Ji, beje, dar aršiau kausis gindama senąsias Rusijos sienas.“

Armfeldas atskleidė, kas plano autorius, ir išvardijo jį gynusius žmones, tarp jų buvo ir jis pats. Pripažino, kad, gerai viską apsvačius, šis planas geresnis nei visi kiti ir gali sustabdyti audrą, kuri netikėtai užgrius visu smarkumu, nes sunku vienu metu ginti nuo Kuršo iki Galicijos nutįsusią sieną. Pridūrė, kad netrukus rusų kariuomenė bus sutelkta prie sienos. Bus traukiamasi iš lėto ir priešinamasi visur, kur tik įmanoma. Priešo kariuomenei žygiuojant pirmyn, rusai telks savo kariuomenę, lemiamas mūšis turėtų įvykti tik prancūzams priartėjus prie senųjų Rusijos sienų, nes tada jau rusai įgis pranašumą.

Baigdamas Armfeldas pridūrė, kad šis planas, kuriam, atrodo, pritarė imperatorius, nėra naujas... Apie jį prieš keletą metų kalbėjo vienas anglas, paklaustas, kokių būdu reikia ginti lygumų šalį, kurioje visiškai nėra tvirtovių (tokia buvo Lenkija). Tada jis patarė, kad patikimiausia būtų atsitraukti keturiasdešimt arba penkiasdešimt lįe nuo sienos, išsivežti arba sunaikinti atsargas, kad jų šalyje negalėtų rasti priešas. Ruože tarp priešo ir savo kariuomenių jis turėtų rasti tik dykynę ir pelenų krūvas. „Laimė, – kalbėjo Armfeldas, – imperatorius Aleksandras per daug humaniškas, kad leistų tokius kraštutinumus, bet, mano mielas, pasiruoškite pamatyti savo nuniokotus dvarus, o Lietuvą apverktinos būklės. Šis karas neapsieis be milžiniškų aukų, suprantate, dažnai tenka atsitraukti, kad galėtum aukštai šokti.“

Viskas, ką anglas patarė generolui Armfeldui, liūdnam iškilo mano atmintyje dabar, kai pamačiau, jog rusų kariuomenė traukiasi. Vilniuje gavome Napoleono įsakymo keltis per Nemuną kopiją. Jis skelbė, kad kariuomenė įžengia į priešo teritoriją. Taigi į Lietuvą jis tikrai neįžengė kaip išlaisvintojas ir draugas, ketinantis ją sujungti su Varšuvos kunigaikštyste ir atkurti vieningą Lenkiją! Lietuviams šis pranešimas įvarė baimės¹.

Pirmieji smurto aktai buvo įvykdyti tuoj pat po to, kai prancūzų kariai persikėlė per Nemuną. Buvo nusiaubta kelių dvarininkų, atsidavusių Napoleonui, tikinčių, jog jis – tėvynės atgavintojas, dvarai, taigi paaiškėjo, kad Napoleono įsakymas supastas pažodžiui ir elgiamasi kaip svetimoje šalyje, kur viskas leidžiama.

Be abejo, kariuomenės vadai tikrai neleido smurtauti, drausmingi bei vadų įsakymams paklūstantys daliniai taip nesielgė, bet nelaimė nuo to nesumažėjo. Sudeginti kaimai, apiplėštos dvarininkų sodybos ir daugybė nu-

¹ Abi kariuomenės buvo pasirengusios ir nekantriai laukė signalo pradėti kovos veiksmus. Jokių abejonių, kad karas bus, nebeliko, nors oficialiai jis dar nebuvo paskelbtas. Pagaliau 1812 m. birželio 10 d. Napoleonas savo štabe Vilkaviškyje paskelbė tokią deklaraciją:

„Kariai, prasidėjo antrasis Lenkijos karas. Pirmasis baigėsi Frydlande ir Tilžėje. Tilžėje Rusija prisiekė amžiną sąjungą su Prancūzija ir karą su Anglija. Šiandien ji sulaužė savo priesaiką ir neketina paaiškinti savo keisto reikalavimo, kad prancūzų ereliai (Napoleono simbolis – vert. past.) nesikeltų per Reiną ir paliktų savo sąjungininkus jos valioje. Rusiją traukia fatališka lemtis ir ji neišvengs savo likimo. Gal ji mus laiko išsigimusiaisiais ir mano, kad mes jau nebe Austerlico kareiviai? Ji mus verčia rinktis negarbę arba karą, mes neabejosime, ką rinktis. Taigi pirmyn, kelkimės per Nemuną ir perkelkime karą į jos teritoriją. Antrasis Lenkijos karas atneš prancūzų kariuomenei tokią pat šlovę, kaip ir pirmasis, bet taika, kurią sudarysime, bus tikra ir užbaigs tą pasipūtelišką įtaką, kurią Rusija penkiasdešimt metų darė tvarkydama Europos reikalus...“ Žr. Buturliną (*1812 metų kampanijos istorija*, t. 1, p. 158, 159).

skriaustų gyventojų buvo ženklas, kad reikia visko bijoti, ir pasienio gyventojus apėmė siaubas. Jie skubiai paliko namus, gerai paslėpė ar pasiemė su savimi menką turtelį, kurį galėjo išgelbėti. Bėgimas, sugadinęs nuotaiką Napoleonui ir nustebinęs prancūzus, aiškintinas labai paprastai: netikusi kampanijos pradžia prancūzams persikėlus per Nemuną.

Grįšiu prie šio skyriaus, kai aiškinsiu, kodėl lietuviai Napoleoną sutiko ne taip entuziastingai, kaip lenkai Varšuvos kunigaikštystėje.

Pasakosiu toliau apie savo kelionę. Tai svarbu, nes paaiškės, kaip greitai judėjo prancūzų kariuomenė ir kaip atrodė provincijos, per kurias ji žygiavo.

Birželio 14 (26) dieną pasiekiau savo Zaliėsės kaimą, buvusį keturiolika mylių nuo Vilniaus. Maniau, jog ten galėsiu sustoti bent kelioms dienoms, bet kitą dieną sužinojau, kad prancūzų husarų būrys pasiekė Ašmeną, esančią pusiaukelėje nuo Vilniaus. Kai 27 dienos ryte sėdau į vežimą, man pranešė, kad ulonai prasiskverbė iki Smurgainių, esančių vos už dešimties varstų.

Kai atvykau į Maladečiną, kitą savo dvarą, kuris yra aštuoniolika mylių nuo Vilniaus, maniau esąs saugioje ir ramioje vietoje, norėjau paviešėti ilgiau, nes tikėjau, kad rusų kariuomenė bent jau čia sustabdys priešą judėjimą pirmyn, tačiau 30 dienos ryte turėjau skubiai važiuoti tolyn, nes sužinojau, kad į Vileiką prie Neries, dvidešimt varstų nuo Maladečinos, pasiūstas kavalerijos būrys turi užimti labai didelius sandėlius, paruoštus rusų kariuomenei¹.

Maždaug parą praleidau Miasotoje, vienos pašto stoties atstumu nuo Moladečino, nes norėjau gauti tikslesnių žinių apie kariuomenių judėjimą.

Naktį susitikau su imperatoriaus adjutantu Bekendorfu, kuris buvo pa-

¹ Maladečina užsitarnavo, kad būtų minima visuose dokumentuose, kuriuose kalbama apie 1812 metų kampaniją. Ją šiek tiek išgarsino tai, kad ten buvo apsistojęs Napoleonas, kai jo kariuomenė traukėsi. Jis apsistojo pilyje aštuoniolikai valandų, o jį lydėjusios dalys, krintančios iš nuovargio, bado ir šalčio, įsikūrė mieste ir jo apylinkėse ieškodamos maisto ir degindamos medinius namus, kad nors kiek sušiltų. Maladečine Napoleonas gavo depešų iš Paryžiaus ir kitų vietų. Jos visos jį pasiekė beveik kartu. Jis savo kambario židinyje sudegino daug dokumentų ir tas darbas truko keletą valandų. Čia jis sužinojo, kad dalį jo ekipažų didžiajame kelyje, už penkiolikos varstų nuo Maladečinos, pagrobė kazokai. Čia jis parašė dvidešimt devintąjį Biuletenį, kuriame pirmą kartą paskelbė savo ekspedicijos rezultatus ir visas ją ištikusias negandas. Čičagovo avangardo kazokai, daugiau nei du tūkstančiai vyrų, buvo tik už ketvirčio lė nuo Maladečinos pilies, nuo kurios juos skyrė upė ir labai didelis tvenkinys, apsuptas pelkių. Bandydami įveikti kliūtį, kazokai galvotrūkiškai su savo žirgais puolė į pelkę, tačiau ji buvo dar neužšalusi ir labai daug jų žuvo. Po dvidešimt keturių valandų per pelkę galėjo persikelti ne tik kazokai, bet galima buvo gabenti ir patrankas, nes spaudė aštuoniolikos, dvidešimties laipsnių šaltis. Tačiau Napoleonas jau buvo toli – Vilniaus kelyje. Rusų patrankų, pastatytų labai netoli nuo Napoleono būsto, anapus pelkės, sviediniai negalėjo pasiekti pilies, kurią dengė labai aukšti gretimo parko skroblai.

siųstas kaip kurjeris. Paprašiau, kad jis praneštų jo didenybei, jog vietovėse, kur yra dideli maisto atsargų sandėliai, jie arba paliekami priešui, arba deginami, jei pakanka laiko. Aš maniau, kad geriau būtų juos atiduoti dvarininkams ir valstiečiams, nes jų gyvenimas buvo apgailėtinas po pernykščių metų nederliaus ir visų prievolių, kurias jie buvo priversti įvykdyti; jie tiekė maistą ir pripildė tuos sandėlius.

Atvykau į Minską liepos 4 dieną. Tą pačią dieną civilinis Minsko gubernatorius Dobžynskis išsiuntė iš miesto savo žmoną su daugybe ekipažų, skubiai išvyko ir daug gyventojų, todėl ėmiau spėlioti, jog laukiama priešo antpuolio, bet negalėjau patikėti, kad didelės prancūzų pajėgos galėjo pasiekti šias vietas ir nesutikti pasipriešinimo.

Tiesą sakant, kadangi nuo Vilniaus iki čia visą laiką važiauvau pašto keliu, žinojau, kad keli prancūzų būriai prasiskverbė įvairiomis kryptimis, bet kaip juda abi kariuomenės, neturėjau jokio supratimo. Labai nustebau išgirdęs, kad liepos 4 dieną maršalas Davu atvyko į Višnevą, o 6 dieną generolas Bagrationas buvo Svyriuose ir judėjo Minsko link, bet, išgirdęs, kad prie šio miesto nuo Rakovo artinasi prancūzai, pasuko kita kryptimi.

Tai ir visos naujienos, kurios pasiekė Minską, bet jų pakako suvokti, kad šios vietos netrukus taps karo veiksmų vieta, nors mums labiausiai rūpėjo Vilnius, apie kurio likimą nieko nežinojome.

Kadangi nieko nežinojome apie karo eigą po to, kai prancūzai persikėlė per Nemuną, nepaprastai nustebome išgirdę, kad maršalas Davu atsiskyrė nuo didžiosios prancūzų kariuomenės, o Bagrationas nuo rusų kariuomenės, ir abu vadai ruošiasi kautynėms prie Minsko vartų.

Jei būtume turėję laiko, būtume galėję įvairiausiai spėlioti, bet auštant liepos 7 dienai, kai ruošiausi išvykti iš Minsko ir ketinau keliauti gilyn į Baltąją Rusiją, sužinojau, kad Platovas susidūrė su prancūzų daliniu netoli Miro. Gana garsi kanonada, aidinti Voločino pusėje, įspėjo, kad prancūzai artinasi prie Minsko. Liepos 4 dieną į jį įžengė maršalas Davu.

Abejonių neliko – priešas greitai žygiuoja per Lietuvą, o aš vis dar maniau, kad pagrindinės pajėgos patrauks prie Drisos, kur turėjo susitelkti visos rusų kariuomenės, ir netikėjau, jog maršalas Davu brausis į Baltąją Rusiją, nesulaukęs lemiamų kautynių prie Dauguvos.

Negalėjau nieko tiksliai sužinoti, nes buvau daugiau nei už šimto aštuoniasdešimties varstų nuo abiejų didžiųjų kariuomenių kovos operacijų lauko, keliavau per menkai apgyvendintą kraštą, negalėjau gauti žinių,

nes joks rusų kurjeris nekeliavo keliu iš Sankt Peterburgo per Vitebską.

Borisovą, kuris yra maždaug aštuoniasdešimt varstų nuo Minsko, pasiekiau tik auštant liepos 8 dienai. Ten, atrodė, buvo visiškai saugu. Keletas šimtų valstiečių, prižiūrimi pionierių karininko, kasė duobes ir statė įtvirtinimus. Dirbo ramiai, nors ir žinojo, kad karas jau prasidėjęs ir šiandien Minską užėmė prancūzai.

Bajorų maršalka Zenovičius ir keletas gubernijos tarnautojų aplankė mane pašto namuose. Jie manė, kad čia nesaugu, nes, sprendžiant iš sklindančių apylinkėse gandų, galima buvo patikėti, jog prancūzai jau pasiekė Ziembiną, esantį už trijų mylių nuo Borisovo. Dėl to čia tik pasikeičiau arklius ir patraukiau Vitebsko keliu per Oršą.

Keliaudamas iš Vilniaus ne tiek nusiminęs spėlioju apie neaiškius kampanijos rezultatus, kiek liūdnai mažčiau apie padėtį Lietuvoje, tapusioje karo veiksmų vieta, ir nelaimingus gyventojus, kurie rusų kariuomenei tiekė visa, ko iš jų buvo reikalaujama, o dabar dar turi apgyvendinti ir maitinti priešą kariuomenę, atiduoti vežimus ir arklius kariuomenės gurguolėms ir maistui pervežti. Bet labiausiai juos vargino tai, kad nuo darbo buvo atitraukiami visi kaime gyvenę žmonės, net derliaus nuėmimo laikotarpiu, kurio visi taip nekantriai laukė po pernykščių metų sausros. Šių metų derlius žadėjo būti gausus, bet vargu ar iš jo bus daug kraštui naudos, nes nebuvo kam jį nuimti.

Dar labiau stebėjaisi tuo, kad kelyje nuolat susitikdavome šimtus vežimų, prikrautų degtinės, tūkstančius jaučių ir daugybę valstiečių, kurie buvo vedami kaip rekrutai rusų kariuomenei; užuot nuvykę į paskirties vietą, jie netrūkus turėjo patekti priešui į rankas.

Žmogiškumo ir gailėsčio, jausmų, kuriuos man sukėlė Lietuvoje pamatytas skurdas, skatinamas iš Oršos išsiunčiau kurjerį pas imperatorių Aleksandrą ir pranešiau viską, ką mačiau, maldavau duoti įsakymą gurguoles su degtine ir jaučius išdalinti gyventojams, ypač valstiečiams, kurie gyvena didžiausiame skurde, nes viskas vis vien atiteks priešui. Taip pat pasiūliau sugrąžinti namo daugybę rekrūtų, kurių dauguma buvo iš Baltosios Rusios ir net iš Rusijos gilumos, ar bent jau pasiųsti juos arčiau senųjų sienų. Leidau sau pasakyti jo Didenybei, kad jei Minsko–Vitebsko kelyje atsirastų aukšto laipsnio karininkas, galintis duoti nurodymus, kur važiuoti gurguolėms, tai, nepaisant to, jog priešas žygiuoja greitai, būtų galima jį aplenkti ir išvengti didelių nuostolių valstybei ir gyventojams.

Kurjeris, kurį liepos 10 dieną išsiunčiau su laišku, rado imperatorių įtvir-

tintoje stovykloje prie Drisos. Imperatorius ruošėsi sėsti ant žirgo, kai jam įteikė mano laišką. Perskaitęs paklausė kurjerio, ar aš važiauvau Vitebsko keliu, ir liepė palaukti atsakymo. Liepos 15 dieną gavau didžiojo maršalkos grafo Tolstojaus imperatoriaus vardu rašytą tokį laišką:

„Pone grafe, Jo Didenybė imperatorius labai užimtas nuo ryto iki vakaro ir neturi nė valandėlės laisvo laiko parašyti jūsų ekscelencijai. Jis mane įpareigojo padėkoti jo vardu už svarbias žinias, kurias suteikėte apie tai, ką matėte. Jis iš karto nusiuntė į Oršą vieną adjutantą, pastarasis nukreips gurguoles taip, kad viskas atitektų mūsų kariuomenei.

Jo Didenybė pageidauja, kad iki naujo įsakymo apsisitotumėte Vitebske. Kai turės nors šiek tiek laisvo laiko, Jo Didenybė paprašys, kad atvyktumėte pas jį į štabą.

Jūsų ir t. t.

Stovykla prie Drisos, 1812 metų liepos 1 (13) diena.“

Išbuvau Vitebske dvi savaites. Iš to laikotarpio liko tik liūdni prisiminimai apie nuobodulį, nerimą ir nepatogumus, kuriuos ten jaučiau, ypač pirmąją viešnagės savaitę. Miestas buvo beveik tuščias. Įguloje tebuvo penkiasdešimt kareivių. Iš kariuomenės negaudavome jokių žinių, dauguma miesto gyventojų buvo žydai, tarp jų plito blogos naujienos, buvo kalbama apie pavojų, sklido paskalos (priklausomai nuo to, kas ko bijojo ar ko troško).

Artėjant dienai, kada turėjo išsisklaidyti visos mūsų abejonės, į Vitebską atvyko generolai Beningsenas, Armfeldas ir Korsakovas, taip pat senatoriai Lanskojus ir Novosilcevas. Toks aukštų kariškių ir Valstybės vyrų sambūris kitais laikais būtų buvęs kuo puikiausios draugijos susirinkimas, o šiandien buvo tik galimybė pakalbėti vieniems su kitais apie nuogąstavimus ir viltis.

Pagalčiau tikrai žinojau, kad liepos 14 dieną rusų kariuomenė pasitraukė iš stovyklos prie Drisos ir persikėlė per Dauguvą. Liepos 6 (18) dieną kariuomenės štabas persikėlė į Polocką, o kariuomenė buvo dislokuota greta miesto, prie Vitebsko kelio. Tą pačią liepos 6 (18) dieną savo stovykloje prie Polocko imperatorius išleido du atsišaukimus Maskvos gyventojams, paskui paliko kariuomenę ir išvyko į Maskvą, kurią pasiekė liepos 11 (23) dieną.

Generolo Barklajaus adjutantas mums taip pat pranešė, kad liepos 19 dieną kavalerijos korpusas išėjo iš Polocko ir pasuko į Vitebską, o kitą dieną ta pačia kryptimi pajudėjo visa kariuomenė.

Pagaliau liepos 11 (23) dieną stebėjome, kaip kariuomenė atžygiuoja į Vitebską, kuriame generolas Barklajus ketino įkurdinti savo štabą.

Tik tada miesto gyventojai, nuolat jautę pavojų, nurimo ir netgi ėmė džiūgauti. Nuoširdžiai džiaugėsi ir tie, kurie iki to laiko nežinojo, kas įvyko po to, kai buvo persikelta per Nemuną ir tie, kurie manė, kad rusų kariuomenės sutelkimas Vitebske yra sudėtinio plano sąsa, nes ruošiamasi pulti priešą ir jį nugalėti.

Matėme, kaip kariuomenė beveik visą dieną žygiuoja tiltu. Turėjo būti apie penkiasdešimt tūkstančių puikiai nusiteikusių karių. Labai gausiai iš visų kampelių susirinkę gyventojai, žavėdamiesi, gerai nusiteikę ir džiūgaudami, stebėjo, kaip kariai žygiuoja Vitebsko gatvėmis. Kariuomenė įkvėpė pasitikėjimo, nes kariai dainavo labai linksmas dainas ir džiaugėsi, kad jau nebesitraukia be kovos, o žygiuoja sutikti priešą ir tiki pergale.

Tačiau priešas neužtruko. Po to, kai buvo evakuota stovykla prie Drisos, prancūzai nesustojo, žygiuodami stebėjo, kur juda rusų kariuomenė.

Liepos 12 (24) dieną vicekaraliaus Eugenijaus korpusas pasiekė Bešankovičius, maždaug keturiasdešimt varstų nuo Vitebsko ir ten jau rado generolą Nansuty. Iš karto per Dauguvą buvo nutiestas tiltas, bet bavarų lengvosios kavalerijos brigada nelaukė darbų pabaigos, brasta persikėlė per Dauguvą ir ėmėsi žvalgyti. Šiek tiek vėliau, gavęs žvalgybos duomenis, pats Napoleonas persikėlė į dešinįjį krantą ir liepė avanpostams žygiuoti pirmyn apie aštuonis varstus tolyn nuo Bešankovičių. Įsitikinęs, kad negalėjo prasilenkti su rusų kariuomenės kairiuoju sparnu, nes didžioji jų kariuomenės dalis jau buvo pasitraukusi Vitebsko link, nutarė toliau žygiuoti pirmyn kairiuoju Dauguvos krantu. Tą patį vakarą Nansuty patraukė Budzilovo link su dviem savo divizijomis ir vienu lengvųjų pėstininkų pulku. Gvardija ir Nėjaus bei vicekaraliaus korpusai išsidėstė prieš Bešankovičius, kur Napoleonas įkūrė savo štabą¹.

Rašau apie tą judėjimą tik norėdamas supažindinti, ko ėmėsi Napoleonas, kol Barklajus su didžiąja rusų kariuomene buvo Vitebske. Tuo metu mes dar nieko nežinojome, tad gerokai nustebau, kai liepos 13 (25) dieną pasigirdo kanonada. Stebėjomės vis labiau, nes manėme, kad prancūzų kariuomenė dar labai toli. Su keliais draugais nuvykome maždaug už dviejų varstų nuo Vitebsko ir tada dar labiau nustebau, kai pamačiau į miestą varo-

¹ Žr. Buturlinas, *1812 metų kampanija*, t. 1, p. 214.

mą šimtinę prancūzų ir olandų belaisvių, o kanonada ne tik nesusilpnėjo, bet tapo garsesnė, nors atrodė, jog tolsta. Neliko abejonių, kad kaunamasi rimtai, bet taip pat atrodė, kad prancūzų priešakinės dalys, priartėjusios prie Vitebsko, atremtos ir gausenių pajėgų priverstos trauktis.

Generolas Uvarovas, kurį su keliais karininkais sutikau grįžtantį į miestą, užtikrino, kad tai tik smulkūs priešakinių dalių susidūrimai. Taip ir grįžau į Vitebską, vis spėliodamas ir mąstydamas, jog priešas arti, nors patikėti tuo ir buvo sunku.

Tačiau visą liepos 25 dieną, iki pat saulės laidos, matėme, kaip važiuoja daugybė vežimų su sužeistais kariais – ir rusų, ir priešų. Buvo atvaryta daug ir karo belaisvių; tai buvo ženklas, kad viskas daug rimčiau, nei buvo iš pradžių manoma. Bet mes nieko negalėjome sužinoti, tik tiek, jog abi pusės kovėsi aršiai ir neteko daug karių, kad nukautas rusų generolas ir sužeista daug karininkų, o generolas grafas Ostermanas-Tolstojus, vadovavęs rusams, pasižymėjo ypatinga drąsa ir protingais sprendimais.

Kitą rytą nuvykau pas generolą Barklajų paklausti, ar jis neketina išvykti iš Vitebsko. Parodžiau jam didžiojo maršalkos grafo Tolstojaus laišką, kuriame imperatoriaus vardu buvo įsakoma likti šiame mieste iki naujo įsakymo. Barklajus atvirai atsakė, kad nežino, kaip turėtų elgtis, nes tai priklausys nuo priešų veiksmų. Pridūrė, kad jis neryžtingas ir abejoja dėl to, kad nežino, kur žygiuoja kunigaikštis Bagrationas ir kur jis dabar su savo kariuomene. Patarė man keliauti į Sankt Peterburgą, kur greičiausiai ir rasiu iš Maskvos grįžusį imperatorių.



II SKYRIUS

Nutariau išvykti iš Vitebsko nedelsdamas, juo labiau, kad dieną prieš tai apylinkių gyventojai, kuriuos nuramino ir sutraukė į miestą Barklajaus atvykimas, skubiai išvyko, o kartu su jais bėgo ir beveik visi miesto gyventojai.

Pirmiausia pasiekiau Surazą. Čia ketinau laukti naujienų iš kariuomenės štabo. Kelias nuo Vitebsko iki Surazo (maždaug dvidešimt varstų) buvo dar labiau užkimštas įvairiausių vežimų nei mano matytasis Vilniaus kelias. Beveik visur trys vienas paskui kitą skubančių vežimų eilės, o kur dar pėstieji ir raitieji.

14 (26) dieną nieko nesužinojome apie kariuomenių judėjimą. 15 (27) dieną, antrą valandą po pietų, iš kariuomenės štabo atvyko kurjeris, štabo karininkas, ir pranešė, kad generolas Barklajus nutarė žygiuoti pirmyn ir stoti į mūšį. Jo kariuomenė naktį iš 26 į 27 užėmė pozicijas, bet atvykęs kunigaikščio Bagrationo adjutantas pranešė apie kariuomenės judėjimą ir Barklajus pakeitė planus – nutaręs sujungti abi kariuomenes, pasuko Pariečės link.

Po kelių valandų išvykęs iš Surazo, patraukiau Sankt Peterburgo keliu. Vakarop valtimi persikėliau per Dauguvą. Kadangi buvo nepaprastai karšta, tai keliavau ir naktį, nes maniau, jog šioje upės pusėje pavojaus nebėra. Beje, nakties tamsoje už Surazo matoma liepsnų pašvaistė rodė, kad ten bausis gaisras. Vėliau sužinojau, kad buvo padegti druskos sandėliai. Nemaniau, kad prancūzai būtų dešiniajame Dauguvos krante, nes atrodė, kad visos pajėgos sutelktos kairiajame.

28-osios ryte vos buvau spėjęs papusryčiauti Usviatuose, keli lėję nuo Surazo, kai pamačiau atvykstant civilinį Vitebsko gubernatorių, kuris pasikeitė arklus ir nuskubėjo tolyn, pataręs ir man elgtis taip pat. Paklausiau jo nieko neklausinėdamas. Tą pačią dieną sužinojau, kad prancūzų būrys pasirodė prie Usviatų ir apsilankė pašte, praėjus dviem valandoms po mano išvykimo.

Tą pačią dieną, kaip ir imperatorius, per Maskvos vartus atvykau į Sankt Peterburgą. Imperijos sostinė atrodė visai kitaip nei tada, kai iš jos išvykau, nors nuo to laiko praėjo tik šešios savaitės. Pastebėjau ryškių pasikeitimų – nebeliko prancūzų šalininkų. Priešingai, kuo labiau sekėsi prieš karius, tuo labiau tarp Sankt Peterburgo gyventojų augo neapykanta tai tautai ir panieka tiems, kuriuos manė palaikius Napoleoną. Apie sėkmę buvo be galo perdedama, nes neįsivaizduota, jog didžioji rusų kariuomenė pasitrauks iš Vitebsko, o prancūzai persikels per Dauguvą ir Dnieprą, nestoję į lemiamą mūšį. Manyta, jog tą mūšį rusai pralaimėjo.

Imperatoriaus Aleksandro atsišaukimai Maskvos gyventojams, jo kelionė į senąją sostinę, kalbos, kurias ten pasakė, supažindindamas su tėvynei gresiančiu pavojumi, ir netikėtas sugrįžimas į Sankt Peterburgą dar labiau didino nerimą ir pavojaus nuojautą.

Žinantys, kokie didžiuliai Rusijos resursai, kokie ištikimi jos žmonės, pasirėngę paaugoti viską dėl tikėjimo, valdovo ir tėvynės, nė kiek neabejojo, kad Napoleono planai galų gale žlugs. Bet labai daug kas pasidavė baimei ir manė, kad niekas negali sukliudyti prancūzams pasiekti Sankt Peterburgo vartus.

Baimė augo, kai vienas po kito pasklido gandeliai, jog prancūzai įžengė į Vitebską, apie Krasnojės kautynes, rusų kariuomenės, vadovaujamos generolo Barklajaus, atsitraukimą iki Smolensko, kautynes prie miesto vartų, nesutarimus tarp kariuomenės vadų, pagaliau apie miesto gaisrą ir tai, kad prancūzai rugpjūčio 8 (20) dieną užėmė Smolenską.

Dauguma Sankt Peterburgo didikų patikimose vietose slėpė brangiausius rūmų turtus. Iš sostinės buvo išsiųsti visi prancūzai ir įtartini svetimšaliai. Jie turėjo palikti šalį. Buvo uždraustas prancūzų teatras. Liaudies pasipiktinimas viskuo, kas prancūziška, pasiekė tokį laipsnį, kad gatvėse, jei policija nebūtų tam sutrukdžiusi, būtų buvę įžeidinėjami visi kalbantys prancūziškai arba asmenys, įtarti esantys Napoleono šalininkai.

Tarp nusivylusių ir sutrikusių atsirado šaltakraujiškai mąstančių, neliejančių ašarų kartu su visais. Užuoat aimanavę dėl Rusijos likimo, jie guodėsi netgi tuo, kad įvykiai vystosi labai sparčiai, o Napoleonas drąsus, nes ryžosi kariauti peržengęs senąsias imperijos ribas. Jo spartus žygiavimas pirmyn – rimta klaida ir neapgalvotas žingsnis, nes jis neišvengiamai praras daug žmonių ir arklių, be to, nuolat vis labiau tols nuo Prancūzijos, savo atramos centro, sienų, nuo tiekimo šaltinių ir vis mažės galimybė kompensuoti kariuomenės patiriamus nuostolius.

Tačiau Sankt Peterburgo gyventojų baimė ėmė nykti po to, kai generolas Barklajus nutarė trauktis Maskvos link ir pasklido žinia, kad Napoleono kariuomenė, palikusi Smolenską, pasuko ta pačia kryptimi.

Visi, kurie neprarado šaltakraujiškumo ir mąstė blaiviai, buvo įsitikinę, kad:

1. Napoleonas negali suskaldyti savo kariuomenės ir vienu metu žygiuoti į abi imperijos sostines;

2. Sankt Peterburgo miestui neturėtų grėsti joks pavojus, nes generolas Vitgenšteinas saugo Dauguvos pakrantes, be to, iki Peterbugo toli, Napoleonui kliudytų prasti keliai, pelkės ir smėlynai ir dar rusų kariuomenės pasipriešinimas. Taigi jam net mintis neturėtų kilti apie tokią neprotingą ir pražūtingą ekspediciją;

3. Kuo giliau Napoleonas įsiskverbtų į senąją Rusiją, tuo labiau triktų jo kariuomenės aprūpinimas, o Rusijos kariuomenė kasdien gautų papildymų, ją remtų visi šalies gyventojai, kurie prancūzų labiau nekentė nei bijojo;

4. Pagaliau visi tikėjo, ar bet jau gyrėsi tikintys, kad rusų kariuomenė neleis Napoleonui pasiekti Maskvos, net jei ir nestos į lemiamą mūšį, kuris priverstų Napoleoną atsitraukti, ji neleis jam žygiuoti pirmyn iki šalčių ir susilpnins netvirtas jo pozicijas. Kadangi susilpnės Napoleono politiniai, administraciniai ir kariniai ryšiai su Prancūzija, rusai privers jį trauktis iš imperijos teritorijos.

Apskaičiavimai buvo visiškai teisingi, išskyrus tai, kad Napoleonas negalės pasiekti Maskvos; apie tai netrukus sužinosime.

Visi, kurie tuo kritišku metu buvo šalia imperatoriaus Aleksandro, gėrėjosi jo savitvarda, veiklumu, tvirtybe, tikėjimu Apvaizda ir valdinių ištikimybė, taip pat nepalaužiamu ryžtu nepriimti jokio taikos siūlymo, kol priešas tebėra jo valstybėje, nors buvo atkakliai įtikinėjamas nutraukti karo veiksmus ir pradėti derybas su Napoleonu.

Tuo metu, kai beveik visos žemyno valstybės brovėsi į Rusiją, Anglija su Švedija sudarė sąjungos sutartį. Į Švediją buvo nusiųstas Eduardas Torntonas, jis įsikūrė netoli Orebro, kur balandžio 13 dieną susirinko parlamentas. Sutartis pasirašyta 1812 m. liepos 2 dieną. Didžiosios Britanijos vardu pasirašė seras Edvardas Torntonas, Švedijos vardu – baronai Laurensas Engstrimas ir Gustavas Veterštedas. Joje tebuvo keturi straipsniai, o trečiasis teigė štai ką: „Jei kuri nors valstybė, nepaisydama šios taikos sutarties ir gerų santykių tarp abiejų valstybių atkūrimo, užpultų Švediją, tai jo didenybė Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Airijos karalius įsipareigoja kartu su jo dideny-

be Švedijos karaliumi imtis būtinų priemonių apginti Švedijos valstybės saugumą ir nepriklausomybę.“

Tuo metu, kai susitaikė Švedija ir Didžioji Britanija, tame pačiame Orebro mieste buvo pasirašyta Anglijos ir Rusijos sutartis. Rusijos vardu pasirašė generolas fon Suchetelenas ir baronas Nikolajus, o Anglijos – Edvardas Torntonas.

Sutarties II straipsnyje rašoma, kad „draugystės, prekybiniai ryšiai tarp abiejų imperijų atkuriami tokie, kokie turi būti tarp dviejų viena kitą gerbiančių šalių“, III straipsnyje – „Jeigu kuri nors valstybė, nepaisydama gerų santykių tarp abiejų vyriausybių atkūrimo, pradėtų karą su kuria nors pasirašiusiąja puse, abu monarchai pasižada padėti vienas kitam.“¹

Po kelių dienų, rugpjūčio 4-ąją (16), dar nepasikeitus sutarties ratifikavimo raštais, išėjo aukščiausias imperatoriaus įsakymas, kuriuo imperijos uostai buvo atidaryti anglų prekybininkams.

Liepos mėnesį derėtasi ir dėl sutarties su Ispanija. Ji pasirašyta Velikije Lukuose, mažame Pskovo gubernijos mieste, liepos 8 (20) dieną. Tai sąjungos sutartis, kurią vyriausybės Aukščiausioji taryba pasirašė su Kadikse įsikūrusiu Ispanijos karaliumi Ferdinandu VII. Ispanijos derybininkas buvo don Fransiskas de Zea-Bermudesas, Rusijos vardu sutartį pasirašė kancleris Romancevas. Sutarties antras straipsnis nurodė, kad „Abi pusės pasilieka teisę iš karto pradėti vykdyti sąjungos sutartį, tartis dėl bendrų reikalų bei nutarti kartu ryžtingai kariauti su bendru priešu – Prancūzijos imperatoriumi.“ III straipsnis skelbė, kad „Rusijos imperatorius pripažįsta Generalinius nepaprastuosius kortesus, susirinkusius Kadikse, ir jų paskelbtą Konstituciją.“²

Kai tik Orebre posėdžiavęs parlamentas baigė darbą, Švedijos karališkasis princas atvyko į Abo Suomijoje. Čia tartis dėl abiejų valstybių reikalų iš Sankt Peterburgo atvyko ir imperatorius Aleksandras. Karališkasis princas atvyko 1812 metų rugpjūčio 27 dieną ir buvo priimtas itin gražiai ir pagarbiai.

Sankt Peterburge nebuvo viešinamos to susitikimo smulkmenos ir po jo įvykę susitarimai, tik sužinojome, kad Suomijoje buvusi didžioji rusų kariuomenės dalis iš karto buvo permesta į Livoniją, kad sustiprintų generolų Eseno ir Vitgenšteino Rygos korpusą; visos viena po kitos atėjusios naujienos apie sutartis, pasirašytas su Anglija ir Ispanija, bei apie Švedijos bei Rusijos gerų santykių sutartį dalį žmonių, išsigandusių 1812 metų kampanijos pradžioje, nuramino.

¹ Žr. Schoel, *Sutarčių istorija*, t. 10, p. 152.

² *Ten pat*, p. 154.

Sudaręs taiką su Turkija, į Sankt Peterburgą grįžo generolas Kutuzovas. Dvaro koplyčioje buvo sugiedota „Te Deum“. Dalyvavo imperatorius, jo šeima, imperijos didžiūnai. Visi džiūgavo dėl taikos, bet tas, kuris ją sudarė, nepaisant senyvo amžiaus, nuopelnų ir sužeidimų, imperatoriaus dvariškių nebuvo pagerbtas, nes manyta, kad yra patekęs į nemalonę už tai, jog užtęsė derybas su turkais.

Su generolu Kutuzovu asmeniškai susipažinau per pirmąją savo kelionę į Sankt Peterburgą 1793 metais. Mūsų santykiai su juo tada, kai jisėjo Lietuvos generalgubernatoriaus pareigas, buvo labai draugiški. Kutuzovas buvo labai protingas ir mandagus, tad ir šioje provincijoje dėl nepriekaištingo elgesio nusipelnė pagarbos ir meilės; mane jis labai vertino.

Kai sužinojau, jog jis Sankt Peterburge, su džiaugsmu prisiminiau nuostabias akimirkas, praleistas jo namuose Vilniuje. Nuskubėjau pas jį, paskui ten lankiausi dar keletą kartų, nors tuo metu daug senų pažįstamų jį buvo pamiršę. Jis dėl to net verkė. Radau jį ne tokį linksmą ir ne tokį smagu, kokį pažinojau Vilniuje, bet jis tvardėsi, nebuvo praradęs sąmojo, elgėsi ramiai. Situacija, be abejo, buvo sudėtinga, tačiau jo laikysena rodė, kad šis vyras, kai tėvynei gresia pavojus, pajėgia atsispirti negandoms.

Vieną dieną, kai pas jį valgiau priešpiečius, atėjo imperatoriaus įsakymas Kutuzovui atvykti pas Jo Didenybę; priešasties Kutuzovas net neįtarė. Po kelių dienų prie jo namų vartų pamačiau daug ekipažų, o viduje radau daug įvairiausio rango kariškių ir civilių, atvykusių pasveikinti Kutuzovą, nes jis buvo paskirtas rusų kariuomenės vyriausiuoju vadu. Nusišypsojo pamatęs, kaip aš stebiuosi, ir draugiškai mane apkabino. Netrukus atsisveikino su manimi, nes po kelių valandų turėjo išvykti iš Sankt Peterburgo ir keliauti į paskyrimo vietą.

Buvau visuotinio džiaugsmo, kurį Sankt Peterburgo gyventojams sukėlė tas paskyrimas, liudininkas. Vėliau girdėjau kalbant, kad visai kariuomenei ir rusų tautai jis įkvėpė pasitikėjimo. Iš spausdinamų biuletenių ir laikraščių sužinodavau apie jo karines operacijas ir pergales, bet po to, kai išvyko iš Sankt Peterburgo, iki pat jo mirties jau niekada neturėjau progos su juo susitikti.

Rugpjūčio 28 dieną Kutuzovas atvyko į kariuomenės štabą Carevo-Zaimičėje¹.

Neaprašinėsiu nei karinių operacijų po Kutuzovo atvykimo į kariuomenės štabą, nei Borodino kautynių, nei abiejų kariuomenių manevrų prie Maskvos, nei to, kaip senoji Rusijos sostinė buvo užimta prancūzų, nei Kutuzovo suma-

nyto ir įgyvendinto plano trauktis. Nesiimsiu aiškinti jokių tos atmintinos kampanijos karo veiksmų, nes joje tikrai nedalyvavau ir viską sužinojau tik po kelerių metų, skaitydamas įvairių tautų autorių, rašiusių ta tema, darbus².

¹ Generolo Kutuzovo atvykimas pakėlė rusų kariuomenės dvasią, nes nuolatinis traukiamasis šiek tiek buvo sumažinęs pasitikėjimą karo vadais. Pats Kutuzovo vardas jau atrodė esąs patikimas pergalės garantas. Tas garsus senis, kurio visas gyvenimas buvo paaukotas tėvynei, garantavo atsida-
vimą. Kutuzovas turėjo visas reikalingas savybes, kad nusvertų Napoleono sėkmės svarstyklės. Būda-
mas gilaus ir išvalgaus proto, jis sujungė savo išmintį ir patyrimą su pirmtakų karo vadų išmintimi ir
patyrimu, nes buvo giliai išnaginęs pastarųjų veiklą ir įvertinęs jų žygdarbius... Liaudies dėkingu-
mas Kutuzovui dar padidėjo, kai jis 1811 metais sutriuškino otomanų kariuomenę ir 1812 metų
gegužės 16 dieną su Porta sudarė sėkmingą sutartį, naudingesnę Rusijai nei laimėtos kautynės, tad
jis tapo bendrapiliečių meilės ir vilties objektu. Kariuomenė Kutuzovą vertino dar labiau, nes jis
niekada nedarė nuolaidų dėl drausmės ir pasirūpino, kad kariuomenėje nebūtų perdėto griežtumo ir
nenaudingų draudimų. Jo tikrai tėviškas rūpinimasis pavaldiniais atvėrė jam visų širdis. Taigi impe-
ratoriaus pasirinkimas sulaukė visų geros valios žmonių pritarimo, o nedaugelis, kurie asmeniškai
nemėgo šio didžio žmogaus, nedrįso tuo svarbiu metu pasisakyti prieš, nes tėvynei šiam generolui
parodė besąlygišką pasitikėjimą ir jis ėmėsi nemirtingo žygio, kurį jam, sulaukus senatvės, pasiuntė
Apvaizda.

Kutuzovui tekusi užduotis nebuvo lengva. Kariuomenė buvo tik už septyniadešimties varstų
(penkiasdešimt lė) nuo Maskvos. Kai iki sostinės bebuvo tik tiek likę, ją išgelbėti galėjo tik pergalė,
bet ne taip lengva buvo ją pasiekti. Didžiulis priešo kiekybinis pranašumas teikė jam žymiai daugiau
galimybių, tačiau kautynės darėsi neišvengiamos. Smolensko netektis imperijoje sukėlė siaubą. Ir
t. t. Žr. pulkininko Buturlino „Rusijos kampanijos karo veiksmų istorija“ (t. 1, p. 302 ir kt.).

² Tarp daugelio žinomų kūrinių, pakliuvusių į mano rankas, paminėsiu tik tuos, kuriuos skai-
čiau: Pono generolo Gijomo de Vodonkūro „Atsiminimai apie karo tarp Prancūzijos ir Rusijos
istoriją“; Jo Didenybės Rusijos imperatoriaus adjutanto, pulkininko Buturlino „1812 metų Rusijos
kampanijos karo veiksmų istorija“; „Pergalės ir nukariavimai, negandos, nesėkmės ir pilietiniai karai
Prancūzijoje nuo 1792 iki 1815 metų“; M. „Ekspedicijos į Rusiją istorija“; p. Labomo „1812 metų
Rusijos kampanijos istorija“; pono grafo de Segiuro „Napoleono ir didžiosios kariuomenės istorija
1812 metais“; Gurgo „Pono grafo de Segiuro kūrinių kritinis tyrinėjimas“; Generolo majoro fon
Seidlico „Prūsijos kariuomenės korpuso, vadovaujamo generolo leitenanto Jorko karinių operacijų
per 1812 metų kampaniją dienoraštis“; p. de Prado „Ambasados Lenkijoje istorija“; „Generolo
grafo Rapo atsiminimai“; „Pulkininko Sarazeno atsiminimai“; Feno „1812 metų rankraštis“; „Rückzug
der Franzosen von Moskau am ende des Jahres 1812“; Ložjė „l’Italiani in Russia“ ir kt.



III SKYRIUS

Niekas neabejojo, kad tęsiantis karui, kurio pradžia atnešė vien didžiules nesėkmes, generolo Kutuzovo paskyrimas vyriausiuoju kariuomenės vadu Rusijai bus pats naudingiausias. Džiaugtasi, kad kariuomenei vadovaus rusas. Jo atvykimas į kariuomenės štabą buvo įvertintas kaip vaidų tarp vadų pabaiga, tikėta, kad dabar rusai pradės sėkmingai pulti. Tačiau Borodino kautynės¹, vienos iš kruviniausių, kurios kada nors vyko, rusų kariuomenės traukimas, kunigaikščio Kutuzovo sprendimas rugsėjo 12-osios vakare, po pasitarimo karo taryboje, palikti Maskvą ir trauktis Kolomnos keliu, prancūzų įžengimas į Maskvą, miesto gaisras Sankt Peterburgo gyventojams sukėlė nerimą ir siaubą.

¹ Štai ką rašė Buturlinas I tomo 348 ir tolimesniuose puslapiuose: „Borodino kautynės gali būti vertinamos kaip vienos iš pačių kruviniausių, kokios kada nors vyko, sunku tiksliai apskaičiuoti abiejų pusių nuostolius. Apytikriai paskaičiavimai, kurie negali labai skirtis nuo realybės, būtų tokie: iš rikiuotės išvesta daugiau nei penkiasdešimt tūkstančių rusų karių, iš jų penkiolika tūkstančių nukauta, daugiau nei trisdešimt tūkstančių sužeista, maždaug du tūkstančiai paimta į nelaisvę. Generolai majorai grafas Kutaicevas ir Tučkovas 4 nukauti. Sužeisti generolai leitenantai Tučkovas 1, kunigaikštis Galicynas, kunigaikštis Gorčakovas ir generolai majorai Karlas fon Meklenburgas, grafas Voroncovas, grafas Sen Priestas, Kretovas, Bachmetevas 2, Jermolovas ir Lychačiovas, pastarasis paimtas į nelaisvę. Bet skaudžiausias rusų kariuomenės nuostolis – kunigaikščio Bagratio mirtis. Jis buvo sužeistas į koją. Žaizda iš pradžių atrodė nepavojinga, bet sveikata blogėjo diena iš dienos ir netrukus Rusija neteko vieno iš geriausių savo generolų. Jis mirė rugsėjo 12 dieną Vladimiro gubernijoje. Nuo žaizdų vėliau mirė ir generolas leitenantas Tučkovas 1. Priešas patyrė tokius nuostolius: iš rikiuotės buvo išvesta šešiasdešimt tūkstančių, apie dvidešimt tūkstančių iš jų nukauta, į nelaisvę paimta daugiau nei tūkstantis vyrų. Žuvo generolai Monbrenas, Kolenkūras, Plozonas, Juaras, Komperas, Marionas, Laraberas ir grafas de Lepelis. Trisdešimt generolų sužeista, tarp jų Gruši, Nansuty, Laturas-Moburas, Rapas, Kompanas, Moranas, Dese ir Lause. Daug kartų sužeistas generolas Bonami pateko į rusų rankas.

Karo trofėjai buvo demontruojami kaip pergalės įrodymas ir t. t.“

Manyta, kad Rusija žuvo, garsiai kalbėta apie išdavystę, tik nebuvo aišku, ant ko pykti. Vienintelis Kutuzovas nepateko tarp įtariamųjų, bet neišvengė skundų ir murmėjimo, nes nebuvo žinoma, kas jį privertė paaukoti seniausią ir turtingiausią imperijos miestą, visų ryšių centrą, kurį rusai dėl gyventojų skaičiaus ir jo patriotizmo vertino kaip vienintelį įtvirtinimą, galintį apginti nuo visų priešų kėslių.

Nežinota, kad kunigaikštis Kutuzovas per pasitarimą kariuomenės štabe karo tarybai uždavė tokį klausimą: „Laukti priešų puolimo dabartinėse pozicijose, ar atiduoti Maskvą be mūšio?“ Matydamas, kad nuomonės nesutampa (nieko keista, jei suvoki klausimo svarbą), jis uždavė paprastesnį klausimą: „Kas svarbiau tėvynei – išsaugoti kariuomenę ar senąją sostinę?“ Atsakymas galėjo būti tik vienas; neprotinga būtų buvę rizikuoti ir stoti į mūšį pasikliaujant abejotina sėkmės galimybe, ypač kai žinai, kokia kariuomenės būklė po Borodino kautynių¹.

Maskvos gaisras, kurio liepsnos prarijo devynias dešimtąsias miesto, sukėlė visuotinį siaubą ir neviltį. Prieštaringi spėliojimai ir įvairiausios nuomonės sklido tarp Sankt Peterburgo gyventojų. Vieni dėl gaisro kaltino prancūzus, kiti pačius rusus, kalbėdami apie milžinišką žalą, visi minėjo skirtingus skaičius, neaiškios liko ir gaisro priežastys.

Tačiau ramino viltis, kad Napoleonas nežygiuos į Sankt Peterburgą, nes jis negalėjo nekreipti dėmesio į didžiąją rusų kariuomenę, kuri, nors ir patyrė didžiulių nuostolių besitraukdama, vis dar buvo galinga jėga. Ji kasdien augo, nes iš visų imperijos provincijų buvo siunčiamas pastiprinimas.

Netrukus sužinota, kad pats imperatorius kuria kampanijos tęsinio planą ir davė asmeninius įsakymus įvairių kariuomenės korpusų vadams pradėti veikti. Jiems perduotose instrukcijose buvo nurodyta užkirsti Napoleonui kelią ir neleisti atsitraukti². Generolo Vitgenšteino sėkmė prie Dauguvos, Moldovos kariuomenės susijungimas su generolo Tormansovo kariuomene

¹ Rusų kariuomenė prie Maskvos turėjo apytikriai devyniasdešimt tūkstančių karių, bet tarp jų tik šešiasdešimt penkis tūkstančius iš buvusios reguliariosios kariuomenės ir šešis tūkstančius kazokų. Likusieji buvo rekrūtai ir savanoriai, kuriuos po mūšio paskirstė į įvairias dalis. Daugiau nei dešimt tūkstančių savanorių neturėjo šautuvų ir buvo ginkluoti tik ietimis. Taigi su tokia menkai mūšiams pasirengusia kariuomene stoti prieš šimtą dvidešimt tūkstančių Napoleono vadovaujamų vyrų būtų reikę beveik garantuotą pralaimėjimą, kurio rezultatai būtų buvę labai liūdni, nes Maskva netrukus būtų tapusi rusų kariuomenės, priverstos trauktis šio didžiulio miesto gatvių labirintais, kapu. Žr. Buturlinas, p. 360.

² Žr. priedus dešimtos knygos pabaigoje, Nr. 3.

ir abiejų kariuomenių, vadovaujamų admirolo Čičagovo, veiksmai prieš kunigaikščio Švarcenbergo korpusą, kelių savanorių korpusų sudarymas apsunkino susisiekimą tarp Maskvos ir Smolensko, nes rusų daliniai ne tik perimdavo tiekimo gurguoles, siunčiamas į Napoleono kariuomenę, bet ir užkirsdavo kelią kurjeriams. Todėl po truputį Peterbugo gyventojai ėmė atgauti viltį.

Visi žinojo, kad rusų kariuomenė, įsikūrusi Tarutine, netoli Kalugos, aprūpinama iš šio miesto sandėlių, į kuriuos nesunkiai galima atsivežti prekių iš derlingiausių Rusijos provincijų. Didžiausių Rusijos miestų pirkliai atvyko į kunigaikščio Kutuzovo stovyklą ir ten įrengė turgus, pilnus prekių. Čia karininkai ir kareiviai už nedidelę kainą galėjo įsigyti būtiniausių prekių.

Sužinota, kad Dono kazokai išrengė ir pasiuntė į Tarutino stovyklą dvidešimt du pulkus, sudarytus daugiausia iš kazokų veteranų, kurie po ilgametės tarnybos jau buvo nusipelnę poilsio, bet, matydami, kad tėvynė pavojuje, su džiaugsmu vėl paėmė į rankas ginklą.

Prancūzų kariuomenės padėtis Maskvoje pasidarė labai sudėtinga; nereikėjo nieko perdėti – tik paaiškinti tikrąją padėtį, ir patys bailiausieji Sankt Peterburgo gyventojai nurimo.

Prancūzų kariuomenėje, dislokuotoje maždaug du šimtai penkiasdešimt ljė nuo sąjungininkų sienų, izoliuotoje sukilusiame krašte, kenčiančioje dėl sutrikusių komunikacijų ir tiekimo, pasireiškė pirmieji pakrikimo požymiai, kurie vėliau ją ir pražudė. Tarutino stovykloje nestigo nieko, o Napoleono kariuomenei teko skursti ir vargti. Rusų partizanai ir valstiečiai, įkvėpti sėkmės, tapo tokie drąsūs, kad, norėdami apsirūpinti pašaru, tiekėjai nedrįsdavo nuo stovyklos nutolti daugiau nei penkis varstus.

Savo kelyje nuo Smolensko iki Maskvos Napoleonas rasdavo tik tuščius arba sudegintus kaimus. Jam artėjant, pabėgdavo visi gyventojai. Įžengus į Maskvą, jo nepasitiko ir nepasveikino delegacija, kaip buvo įprasta kitose Europos sostinėse, patekusiose jo valdžion.

Jis nusivylė neradęs mieste beveik nė vieno gyventojų, o netrukus po jo įžengimo miestas virto pelenais. Jis dėjo viltis tik į rusų nusivylimą ir į tai, kad Maskvos praradimas nuvers Sankt Peterburgo valdžią, bet, supratęs, jog klysta, ir negavęs iš imperatoriaus Aleksandro jokio pasiūlymo taikytis, nušėbo ir sunerimo.

Praėjus dvidešimčiai dienų po to, kai prancūzai įžengė į Maskvą, Napoleonas nutarė ieškoti kontakto ir nusiuntė generolą Loristoną į maršalo Kutuzovo štabą neva tartis dėl pasikeitimo belaisviais. Rugsjūčio 23 dienos (senoju stiliumi) vakare Loristonas Tarutino kaime susitiko su maršalu.

Kalbėdamas apie pasikeitimą belaisviais, Kutuzovas išsisukinėjo, o Loris-tonui pagaliau užsiminus apie taiką ir Napoleono troškimą atnaujinti buvusią imperatoriaus Aleksandro ir jo paties draugystę, nutrūkusią dėl nepalankių aplinkybių, maršalas atsakė, kad neturi jokių įgaliojimų tartis dėl taikos, bet pažadėjo pasiteirauti, kokie bus Jo Didenybės imperatoriaus Aleksandro nurodymai dėl Napoleono pasiūlymo į Sankt Peterburgą nusiųsti Loris-toną. Vis dėlto, nors generolas primygtinai kartojo savo pasiūlymus, neįstengė iš Kutuzovo išgauti sutikimo dėl paliaubų, kol pastarasis gaus atsakymą iš Rusijos imperatoriaus.

IV SKYRIUS

Susisiekimai su Lietuva buvo nutrūkęs ir mes gana ilgai negaudavome jokių naujienų apie tai, kas įvyko Vilniuje po to, kai jį užėmė prancūzai. Tik keletas rusų valdininkų, sugebėjusių pasprukti, ir tie Lietuvos gyventojai, kurie rado būdą, kaip apgauti naujos valdžios budrumą ir nieko kito nedaryti, kaip tik laukti įvykių Rusijoje atomazgos, atnešė žinių, kurios, nors ir pasenusios, turėtų būti aprašytos „Atsiminimuose“, nes yra susijusios su vėlesne Lenkijos ir lenkų istorija. Man pavyko surinkti tokias žinias:

1812 metų balandžio 12 dienos dekretu Saksonijos karalius (kartu ir Varšuvos didysis kunigaikštis) įsakė kunigaikštystėje suformuoti nacionalinę gvardiją iš visų vyrų nuo dvidešimties iki penkiasdešimties metų. Kitu, gegužės 26 dienos, dekretu įsteigta taryba, kuri įgaliota, nesant karaliaus, imtis bet kokių priemonių, kurių pareikalaus valstybės gelbėjimas, ir vykdyti visas valdovui priklausančias funkcijas. Birželio 5 dieną į Varšuvą atvyko Napoleono ambasadoriaus titulą gavęs Malino arkivyskupas, labiau žinomas kaip abatas de Pradas. Netrukus taryba, remdamasi gautais įgaliojimais, sušaukė neeilinį Seimą, kuris pradėjo posėdžiauti birželio 26 dieną. Kunigaikštis Adomas Čartoriskis (tėvas) buvo paskirtas Seimo maršalka. Seimas, pagautas įkarščio, birželio 28 dieną pasiskelbė visuotine Lenkijos konfederacija, įgaliota vykdyti valdžios funkcijas, kurios priklauso visai tautai. Paskelbta, kad atkuriamas Lenkijos karalystė ir lenkų tautos suverenumas. Seimas atšaukė iš Rusijos visus karininkus, civilius ir kariškius tarnautojus, turėjusius Lenkijos pilietybę, paskui jo nariai išsiskirstė ir grįžo į savo provincijas, kad ten gautų piliečių pritarimą savo veiksams. Generalinė dvylikos narių taryba gavo visus įgaliojimus veikti konfederacijos vardu. Saksonijos karalius, kurį generalinės tarybos delegacija pakvietė prisijungti prie konfederacijos, liepos 12 dieną pasi-

rašė prisijungimo aktą. Kita delegacija¹ nuvyko pas Napoleoną į Vilnių. Vaidada, pirmininkas Vybickis pasakė labai karštą kalbą, joje būta tokių teiginių: „Jūsų Didenybės imperijos interesai reikalauja, kad būtų atkurta Lenkija, gal būt to paties reikalauja ir Prancūzijos garbė. Jei Lenkijos padalijimas buvo prancūzų monarchijos nuopuolio ženklas, tai tegul jos atkūrimas bus klestėjimo, į kurį Prancūziją pakylėjo Jūsų Didenybė, ženklas. Skriaudžiama Lenkija beveik tris amžius kreipė savo žvilgsnį į Prancūziją, jos didžią ir dosnią tautą, bet buvo lemta, kad atomazga įvyktų valdant ketvirtosios dinastijos valdovui, nes jam trijų amžių politika buvo tik akimirkos objektas, o visa šalis – tik vieta žemėlapyje.“

Štai Napoleono atsakymas:

„Susidomėjęs išklausiu tai, ką jūs kalbėjote. Lenkai, aš galvočiau ir veičiau taip, kaip jūs. Varšuvos Seime būčiau balsavęs taip, kaip jūs. Tėvynės meilė yra pirmoji civilizuoto žmogaus dorybė.

Aš privalau suderinti daugelio interesus ir atlikti daug pareigų. Jei būčiau valdęs, kai vyko pirmasis, antrasis ar trečiasis Lenkijos padalijimai, jums palaikyti būčiau apginklavęs visą savo tautą.

Vos tik pergalės leido man atkurti jūsų teises į sostinę ir dalį provincijų, aš skubiai tai padariau, tačiau netęšiau karo, nes būtų tekę toliau lieti mano valdinių kraują.

Myliu jūsų tautą. Jau šešiolika metų matau greta savęs jūsų karius Italijos ir Ispanijos laukuose. Giriu jus už visus darbus, pritariu tam, ką ketinate nuveikti, padarysiu viską, kas nuo manęs priklauso, kad jums padėčiau.

Jei jūs būsite vieningi, galite tikėtis, jog priversite priešus pripažinti jūsų teises, bet šiuose tolimuose ir dideliuose kraštuose tik vieningi tautos veiksmai gali padėti išsipildyti viltims.

Aš tą patį kalbėjau jums, kai pirmą kartą lankiausi Lenkijoje. Dabar turiu pridurti, kad užtikrinau Austrijos imperatoriui jo valdų integralumą ir negalėčiau pritarti jokiai veiksmui ar žingsniui, kuris sutrikdytų taiką jam atiteusių lenkų provincijų valdymą. Tegul Lietuvoje, Žemaitijoje, Vitebske, Polocke, Mogiliave, Voluinėje, Ukrainoje, Podolėje gyvuoja ta pati dvasia, kurią jutau Didžiojoje Lenkijoje, ir Apvaizda jūsų šventą reikalą apvainikuos

¹ Asmenų, sudarančių abi delegacijas, sąrašas išvardytas įsakymuose, paskelbtuose Vilniuje, Napoleono kariuomenės štabe.

sėkme, ji atlygins už atsidavimą tėvynei, nes dėl to jūs tapote visiems įdomūs, pelnėte mano pagarbą ir globą, kuria galite pasikliauti bet kokiomis aplinkybėmis.“¹

Toks dviprasmiškas Napoleono atsakymas nuvylė delegaciją, nes ji tikėjosi savo komitetams garantuoti, kad Lenkija bus atkurta, taigi naujausiems Varšuvos Seimo nutarimams bus pritarta. Visi aiškiai suprato, kad Napoleonas nenori spręsti senųjų Lenkijos provincijų, prijungtų prie Austrijos, klausimo, suprato ir tai, kad nors prancūzų kariuomenė greitai įžengė į Vilnių, Lietuvoje netikima, jog rusai ir toliau trauksis. Po Lietuvos sostinėje viešai pasakytos kalbos Napoleono populiarumas sumenko ir net jo šalininkų viltys ėmė sparčiai blėsti. Jei pridursime, kad Napoleonas Lietuvą išskyrė kaip atskirą struktūrą ir neįtraukė į visos Lenkijos konfederaciją, nesunku suprasti, kodėl imta galvoti, jog Napoleonas turi slaptų ketinimų ir tikrai neketina prijungti Lietuvos prie Varšuvos Didžiosios Kunigaikštystės.

Paaiškęjus šioms detalėms, apie kurias sužinojau tik rugsėjo mėnesį Sankt Peterburge, atėjo ir žinių, kas atsitiko užėmus Vilnių. Tik tada išgirdau, kokiu būdu Davu ir Bagrationas atsidūrė prie Minsko tuo metu, kai keliavau pro jį. Sankt Peterburge tai, be abejo, buvo žinoma, bet būtų buvę neatsargu klausinėti tuos, kurie būtų galėję patenkinti mano smalsumą, o viešai apie karo veiksmus imta kalbėti tik po Ostrovno kautynių ir po to, kai Barklajus pasitraukė iš Vitebsko, esančio netoli Smolensko.

Štai ką man trumpai papasakojo naujai atvykusieji ir ką vėliau supratau buvus tiesa, nes faktai sutapo su 1812 metų kampanijos aprašymais.

Prasidėjus karo veiksmams, Napoleonas planavo neleisti vakaruose susijungti dviem rusų kariuomenėms, kurių vienai vadovavo Barklajus de Tolis, kitai – kunigaikštis Bagrationas. Pirmosios karinės operacijos buvo atliktos greitai ir leido Napoleonui įgyvendinti jo planą, nes abi kariuomenės susijungė gerokai vėliau Smolensko apylinkėse. Vis dėlto pirmajai Vakarų kariuomenei pavyko pasitraukti į stovyklą prie Drisos, kuri buvo pakankamai įtvirtinta ir galėjo ilgai priešintis. Paskui ją nusekė maršalų Nėjaus ir Udino korpusai. Pastarasis ryžosi persikelti per Dauguvą netoli Daugpilio, buvo tikimasi, jog ten įvyks lemiamas mūšis, kurį pralaimėjus galėjo kilti grėsmė Sankt Peterburgui. Tačiau pagal numatytą planą generolas Barklajus de Tolis pasitraukė iš užimamų pozicijų, jas ginti paliko tik Vitgenšteino

¹ Žr. dešimtos knygos priedą Nr. 2.

korpusą ir pasuko Vitebsko bei Smolensko link, tikėdamasis atsidurti arčiau kunigaikščio Bagrationo, vadovaujančio antrajai Vakarų kariuomenei.

Kunigaikštis Bagrationas norėjo priartėti prie pirmojo korpuso, bet jo planams kliudė neatsilikantis maršalas Davu, kuris jį aplenkė prie Minsko. Nuolat prieš persekiojamas ir varginamas, birželio 23 dieną Bagrationas nusprendė stoti į mūšį. Kad ir kokia būtų buvusi to mūšio baigtis, beje, apie šį mūšį net prancūzų kariuomenės biuletenis rašė gana dviprasmiškai, tiesa yra ta, kad Bagrationas pasiekė tikslą – galėjo žygiuoti į Smolenską ir susijungti su pirmąja Vakarų kariuomene, vadovaujama generolo Barklajaus de Tolio. Kas buvo toliau, skaitėme prieš tai buvusiam skyriuje.

Manau, jog būtina pateikti Napoleono kariuomenės štabe Vilniuje išleistus įsakymus ir po jų pasirašytus aktus, kad žinotume, kas įvyko Vilniuje, kai jį užėmė prancūzai.

1812 M. LIEPOS 1 D. ĮSAKYMAS, PASKELBTAS IMPERATORIAUS KARIUOMENĖS ŠTABE VILNIUJE

1 str. Lietuvoje skiriama Laikinoji vyriausybės komisija, ją sudaro penki nariai ir generalinis sekretorius.

2 str. Lietuvos Laikinajai vyriausybei pavedama rūpintis finansų administravimu, maisto tiekimu, krašto kariuomenės kūrimu, nacionalinės gvardijos ir žandarmerijos organizavimu.

3 str. Prie Laikinosios Lietuvos vyriausybės skiriamas imperijos komisaras.

4 str. Vilniaus, Gardino, Minsko ir Baltstogės gubernijų reikalus tvarkys administracinės komisijos, kurias sudarys trys nariai, joms vadovaus intendantas.

5 str. Šios administracinės komisijos bus pavaldžios Lietuvos Laikinajai vyriausybei.

6 str. Visas apskritis administruos subprefektas.

7 str. Vilniaus miestas turės merą, keturis jo padėjėjus ir dvylikos narių municipalinę tarybą. Administracija turės rūpintis miesto turto valdymu, prižiūrėti labdaros įstaigų veiklą ir municipalinę policiją.

8 str. Vilniuje bus suformuoti du nacionalinės gvardijos batalionai. Kiekviename batalione bus šešios kuopos. Nacionalinė gvardija bus suformuota tokiais principais ir t. t.

9 str. Vilniaus, Gardino, Minsko ir Baltstogės gubernijos turės pulkininkų vadovaujamas žandarmerijas, joms bus pavaldžios ir t. t.

Vilniaus ir Minsko gubernijų žandarmerijos turės po du eskadronų vadus. Gardino ir Baltstogės gubernijose bus po vieną eskadrono vadą.

10 str. Žandarmerijos pulkininkas reziduos gubernijos centre. Lietuvos Laikinoji vyriausybė nustatys brigadų dislokacijos ir karininkų rezidencijos vietas.

11 str. Žandarų karininkai, puskarininkiai ir savanoriai bus paskirstyti gyventi pas apskrities dvarininkus. Niekas negalės atsisakyti. Žandarai bus paskirti: karininkus skirs Lietuvos Laikinoji vyriausybė, puskarininkius ir žandarus savanorius – Vilniaus, Gardino, Minsko ir Baltstogės gubernijų administracinės komisijos.

12 str. Žandarai dėvės lenkiškas uniformas.

13 str. Žandarai atliks policijos funkcijas, padės valdžios institucijoms. Jie sulaukys pasitraukusius iš kariuomenės, gaudys marodierius ir dezertyrus, nesvarbu iš kokios kariuomenės.

14 str. Kariuomenės štabo vado pavaduotojas skirs generolą arba aukštesnio laipsnio veikiančios kariuomenės karininką, prancūzą arba lenką, į kiekvieną guberniją. Jam bus pavaldi nacionalinė gvardija, žandarmerija ir krašto kariuomenė.

Pasirašė Napoleonas.“

TOS PAČIOS DIENOS ĮSAKYMAS

1 str. Lietuvos Laikinosios vyriausybės komisijos nariais skiriami ponai: Soltanas, buvęs Lietuvos maršalka, Karolis Prozoras, Juozapas Sierakauskas, kunigaikštis Aleksandras Sapiega, grafas Pranciškus Jelskis.

2 str. Vilniaus universiteto garbės narys ponas Kosakovskis skiriamas vyriausybės generaliniu sekretoriumi.

TOS PAČIOS DIENOS ĮSAKYMAS

1 str. Baronas Binjonas skiriamas imperijos komisaru prie Lietuvos Laikinosios vyriausybės.

3 str. Jam bus pavaldūs keturi auditoriai, atliekantys intendantų funkcijas Vilniaus, Gardino, Minsko ir Baltstogės gubernijose.

TOS PAČIOS DIENOS ĮSAKYMAS

Skiriami Vilniaus gubernijos administracinės komisijos nariai, ponai: Baltojo Erelio ordino kavaliarius Tyzenhauzas, grafas Adomas Chreptavičius, švietimo komisijos narys ir grafas Ferdinandas Pliateris.

TOS PAČIOS DIENOS ĮSAKYMAS

Skiriami Gardino gubernijos administracinės komisijos nariai, ponai: Lachnickis, buvęs pulkininkas, Niemcevičius, Bresto apskrities bajorų maršalka, Pancežynskis, buvęs Gardino gubernijos maršalka.

TOS PAČIOS DIENOS ĮSAKYMAS

Skiriami Minsko gubernijos administracinės komisijos nariai, ponai: Juozapas Volodkovičius, buvęs Minsko gubernijos maršalka, Ksaveras Obuchovičius, buvęs apeliacinio teismo pirmininkas, ir Giunteris, buvęs apeliacinio teismo pirmininkas.

TOS PAČIOS DIENOS ĮSAKYMAS

Skiriami Vilniaus gubernijos apskričių subprefektai:

Vilniuje – Ponas kunigaikštis Giedraitis, Vilniaus apskrities maršalka; Trakuose – Juozapas Petrikovskis, Trakų maršalka; Ašmenoje – Zaba, apskrities maršalka; Ukmergėje – Morikonis, buvęs Gardino seniūnas; Užneryje – Pšezdeckis, apskrities maršalka; Breslaujoje – Vavžeckis, apskrities šambelionas¹, Kaune – grafas Zabiela, apskrities šambelionas; Upytėje – Brunovas, apskrities maršalka; Raseiniuose – Micevičius, apskrities maršalka; Šiauliuose – Vitkevičius, apskrities maršalka; Telšiuose – Pilsudskis, apskrities maršalka.

TOS PAČIOS DIENOS ĮSAKYMAS

1 str. Ponas Riomeris, Laikinojo teismo pirmininkas, skiriamas Vilniaus miesto meru.

2 str. Ponai Valevskis, universiteto narys; Danilavičius, advokatas; Voiničius, chirurgas, ir Sledzinskis, pirklys, skiriami Vilniaus mero pavaduotojais.

3 str. Ponai Adomas Chrapovickis, dvarininkas; Pranciškus Čyzas, teismo asesorius; Malčevskis, notaras; Frolandas, smuklininkas-konditeris; Šimkievičius, gydytojas; Voiničius, advokatas; Noimanas, gydytojas; Reizeris, pirklys; Manceris, šilko pirklys; Maksas, šikšnius; Statkovskis; Borkovskis, buvęs burmistras, skiriami Vilniaus miesto municipalinės tarybos nariais.

TOS PAČIOS DIENOS ĮSAKYMAS

1 str. Ponas Kosielskis, buvęs artilerijos pulkininkas, skiriamas Vilniaus miesto nacionalinės gvardijos vadu.

2 str. Ponai Franseskonas, buvęs artilerijos kapitonas, ir Zakževskis,

¹ Dvariškio titulas – kambarinis (vert. past.).

buvęs pėstininkų kapitonas, skiriami minėtos gvardijos batalionų vadais.

LIEPOS 6 DIENOS ĮSAKYMAS

Baltstogės gubernijos administracinės komisijos nariais skiriami ponai: Viktoras Grondskis, šios provincijos maršalka; Mykolas Daškevičius, teismo pirmininkas, ir Mykolas Dziekonskis.

TOS PAČIOS DIENOS ĮSAKYMAS

1 str. Lietuvos gubernijų intendantais skiriami šie asmenys: Vilniaus gubernijoje – ponas Nikolajus, Valstybės tarybos auditorius; Gardino gubernijoje – ponas de Šasenonas, *idem*; Minsko gubernijoje – ponas Solnjė, *idem*; Baltstogės gubernijoje – ponas Košele, *idem*.

Kariuomenės štabo vado pavaduotojas ir vyriausiasis kariuomenės intendantas įpareigojami vykdyti šį įsakymą.

LIEPOS 7 DIENOS ĮSAKYMAS

1 str. Į Lietuvos laikinosios vyriausybės komisiją laikinai įtraukiami du nauji nariai.

2 str. Jais skiriami ponai Aleksandras Potockis ir Jonas Sniadeckis.

Asmenys, įtraukti į delegaciją, įpareigoti pranešti Jo Didenybei Saksonijos karaliui, Varšuvos kunigaikščiui, apie visuotinės konfederacijos įkūrimą ir paprašyti suteikti jai karūną pačiam prie jos prisijungiant.

Ponai kunigaikštis Jablonovskis, senatorius vaivada, Edvardas Račynskis, Poznanės pasiuntinys, Antanas Čarneckis, Šremo pasiuntinys, abatas Juozapas Kozmianas, Zamostės abatas, turintis teisę dėvėti mitrą, Liublino ir Liubartovo paviėtų deputatas.

Nariai, siunčiami pas Jo Didenybę Prancūzijos imperatorių nuo tautos konfederacijos su prašymu teiktis globoti ir palaikyti atgimstančią Lenkiją:

Juozapas Vybickis, senatorius vaivada; Valentinas Sobolevskis, senatorius vaivada; Stanislovas Soltykas, Šydlovicų pasiuntinys; grafas Vladislovas Tarnovskis, Liubartovo pasiuntinys; grafas Ignotas Stadnickis, Konino pasiuntinys; Stanislovas Aleksandrovičius, Tomčycų pasiuntinys; Aleksandras Bninskis, Oborniko pasiuntinys; Motiejus Vodzinskis, Bresto pasiuntinys.

LAIKINOSIOS LIETUVOS VYRIAUSYBĖS KOMISIJOS

KREIPIMASIS Į GUBERNIJŲ IR APSKRIČIŲ VADOVUS IR T. T.

Komisija, vykdydama vieną svarbiausių savo pareigų – palaikyti krašte

tvarką ir užtikrinti jo saugumą, – praneša ir įsako visiems pareigūnams, apskričių vadovybei ir t. t.:

1. Visi miestų ir kaimų gyventojai, kurie, žygiuojant kariuomenei, paliko namus, raginami sugrįžti ir imtis darbų bei vykdyti savo pareigas.

2. Kol bus paskelbti nauji potvarkiai, žemdirbiai ir valstiečiai privalo klausyti ponų arba jų įgaliotinių. Jie neturi jokių teisių į ponų nuosavybę, priešingai, jie raginami dirbti savo darbus ir atlikti pareigas, numatytas iki šiol galiojančiuose teisės aktuose.

3. Tie, kurie norėtų išvengti minėtų įpareigojimų ir nederamai elgtųsi, gavus skundą iš vietos, bus nubausti apskrities valdžios ir priversti vykdyti pareigas. Jei prireiks, bus panaudota karinė jėga.

4. Apskrities vadovybė įpareigota palaikyti viešąją tvarką ir saugoti valstiečius nuo savivalės ar neteisėtų mokesčių rinkimo. Ji privalo išklausti jų skundus, vykdyti teisingumą, kovoti su piktnaudžiavimu ir atlyginti nuostolius nukentėjusiesiems.

5. Griežtu jo imperatoriškosios ir karališkosios didenybės Napoleono Didžiojo dekretu kariškiams draudžiama trikdyti kaimiečių ramybę ar kėsintis į ponų bei valstiečių nuosavybę. Atskiri kariuomenės daliniai ir žandarai gavo aiškų įsakymą palaikyti tvarką ir garantuoti viešojo ir privataus turto apsaugą, taip pat sulaikyti marodierius ir besislapstančius nuo kariuomenės. Visi bajorai ir valstiečiai raginami pranešti apie marodierius, nurodyti, kur jie slepiasi, kad būtų įmanoma apsisaugoti nuo galimų nusikaltimų.

Apskrities administracija visada privalo įsikurti apskrities centriniame mieste. Ponai privalo suskirstyti valstiečius šimtinėmis ir dešimtinėmis, kad prireikus galėtų padėti atskiriems kariuomenės daliniams ir žandarams gaudyti marodierius ir pašalinti iš šalies asmenis, kurie vienodai kenksmingi ir kariuomenei, ir valstiečiams.

Šis įsakymas bus paskelbtas klebonijose ir parapijų bažnyčiose, jis bus perskaitytas visoms bendruomenėms ir iškabintas kiekviename apskrities centre ant rotušių durų. Pasirašė komisijos nariai¹. Pagaliau rugsėjo mėnesį Na-

¹ Daugelyje išspausdintų Napoleono laiškų galima pastebėti, kad jis nemėgo Lietuvos administracijos. Štai pavyzdys, siųstas iš Smolensko 1812 metų rugpjūčio 21 dieną kariuomenės štabo viršininko pavaduotojui.

„Pusbroliai, parašykite baronui Binjonui, kad visas rezultatas tebuvo toks – Lietuvos vyriausybė tapo neveikli. Organizacinis darbas stringa, administracija nepajėgi dirbti, pagaliau iš šios šalies man maža naudos. Visi ginčai su gubernatoriumi, kuriam privaloma padėti ir tokiu būdu geriau tarnauti man, atrodo juokingi (žr. Barono Feno „1812 metų rankraštis“, t. 1, p. 417).“

poleono pasirašytu įsakymu jo ekscelencija monsinjoras grafas van Hogendorpas, divizijos generolas, imperatoriaus adjutantas ir Lietuvos generalgubernatorius, buvo paskirtas laikinosios komisijos, įpareigotos administruoti šią provinciją, pirmininku.

Štai dar pluoštelis įdomių užrašų, kuriuos man po daugelio metų parodė vienas prancūzų valdininkas (juose yra keletas detalių apie Lietuvos valdymo problemas, kai provinciją užėmė prancūzų kariuomenė):

„Atvykęs į Vilnių, Napoleonas ėmė kurti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės administraciją, nors jo kariuomenė spėjo užimti tik menką šalies dalį. Jis įsteigė Laikinąją vyriausybę iš kelių lietuvių bajorų. Ponas Binjonas, pasiuntinys Varšuvoje, vėliau labai išgarsėjęs Deputatų rūmuose Prancūzijoje, buvo paskirtas imperatoriaus komisaru prie tos vyriausybės.

Paskui Napoleonas paskyrė keturis auditorius į Valstybės Tarybą, keturių didžiosios kunigaikštystės gubernijų intendantus. Ponas Nikolajus tapo Vilniaus intendantu, ponas Solnjė (sūnus) – Minsko, ponas de Šasenonas – Gardino ir ponas Košele – Baltstogės. Išskyrus poną Nikolajų, visi buvo nepaprastai jauni. Jaunasis Solnjė atrodė tik tik išaugęs iš paauglystės. Tačiau jų darbas tikrai nebuvo lengvas. Pasitraukdami rusai sunaikino atsargų sandėlius. Prancūzų kariams teko maitintis pas gyventojus, dažnai kariai nepasitenkindavo tik tuo, kas būtina. Skatinami barbariškų instinktų, kurie išsiugdomi ilgai užsitęsusiuose karuose, jėgą naudojo ne tik mūšiuose. Tačiau turime pripažinti, kad pirmasis kariuomenės korpusas, vadovaujamas kunigaikščio Ekmiulio, neplėšikavo. Baisusis maršalas Davu, kuris Hamburge elgėsi kaip paša ir privertė drebėti visą Vokietijos šiaurę, Lenkijoje buvo žmoniškas, net švelnus, savo daliniuose palaikė tobulą tvarką. Tais laikais, kai visų viltis žadino didžiulės ir netikėtos sėkmės, manyta, jog Davu puoselėjo mintį vieną dieną sėsti į Lenkijos sostą. Tuos spėliojimus patvirtino daug lenkų, kuriuos jis laikė prie savęs ir buvo įdarbinęs štabe.

Naujiesiems intendantams administruoti atiteko neseniai apiplėštos provincijos. Kai jie atvyko vykdyti savo pareigų, didžiulį sąmyšį sukėlė jų jaunatviška išvaizda. Tuo metu dalis šalies gyventojų dar vis rengdavosi tautiniais drabužiais ir augindavo ūsus, o ilgi senių rūbai dar labiau pabrėždavo jų amžių. Tačiau netrukus visi pripažino, kad jaunuoliai sugeba vykdyti jiems pavestas pareigas. Nepatyrimą atstojo jaunystės įkarštis ir jų tautai būdinga energija. Ponas Solnjė, be kitų nuveiktų darbų, sukauptė didžiules maisto atsargas Minske ir dar keliose provincijos vietose. Tačiau, prancūzų kariuo-

menės nelaimėi, dalis tų atsargų atiteko rusams. Intendantai taip pat pelnė pagarbą dėl nepaprasto sąžiningumo. Vienas jų, kuriam provincija skyrė lėšų reprezentacinėms išlaidoms, jas atidavė karo ligoninėms. Toks jų elgesys labai stebino šalies, kur buvusios valdžios ne visada buvo tokios nesavanau-diškos, gyventojus.

Napoleonas, beje, po karo paskyrė gubernatorių kiekvienoje apskrityje. Vienas iš jų buvo generolas Žomini, vėliau stojęs į rusų tarnybą. Jis buvo pavaldus generalgubernatoriui, grafui van Hogendorpui. Pastarasis buvo olandų karininkas, kurio nepaprastas ūmumas nebūdingas flegmatiškiems jo tautiečiams. Kažkada jis tarnavo Indijoje, taigi, matyt, tų kraštų saulė įkaitino jo kraują. Tvirtinama, jog šiaip jis buvo neblogas žmogus, bet nuolatiniai pykčio protrūkiai daugelį nuo jo atstumdavo.

Visa civilinė ir tam tikru mastu karinė valdžia buvo sutelkta Basano kunigaikščio, užsienio reikalų ministro, kurį Napoleonas paliko Vilniuje, rankose. Jis pačiais svarbiausiais klausimais susirašinėjo su intendantais ir perduodavo arba net pats davinėjo įsakymus kariuomenės dalims, esančioms Lietuvoje. Būtent jį Napoleonas įpareigojo stebėti Lenkiją, kol pats drąsiai žygiavo gilyn į Rusijos širdį.

Visi džiaugėsi Basano kunigaikščio mandagumu. Kilęs iš tokio dvaro, kuris labiau panėšėjo į kareivišką palapinę, jis kalbėjo stačiokiškai ir brutalokai, bet elgėsi švelniai ir draugiškai.

V SKYRIUS

1812 metų spalio 10 dieną imperatorius liepė man perduoti, kad devintą valandą vakaro atvykčiau į jo kabinetą. Radau jį daug guvesnį negu kitomis dienomis. „Na, ką gi, – tarė, – matote, ieškoma galimybių derėtis su mumis... Loristonas buvo nusiūstas į Kutuzovo stovyklą ir aš pykstu, kad įvyko derybos su maršalu... Kutuzovas pernelyg gudrus, kad jį būtų galima apgauti Napoleono draugiškais pareiškimais mano atžvilgiu, bet aš net nenoriu, kad būtų manoma, jog galima tartis... Padėtis dabar tokia, kad nebėra ko ir galvoti apie kokį nors suartėjimą iki tol, kol priešas nepasitraukė iš Rusijos teritorijos... Tikiuosi, kad Apvaizda padės, ir mums pavyks priversti jį trauktis. Jei mano planas pavyks, Napoleonui nebus lengva grįžti į Prancūziją, ar bent jau jis neišvengs labai didelių aukų... Mano planas sustabdytas... Kutuzovas veiks atsižvelgdamas į priešo veiksmus Maskvoje. Daviau įsakymus Vitgenšteiniui ir Štengeliui pradėti puolimą. Šiuo metu Čičagovas su kariuomene, kuri kovėsi su turkais, jau yra Voluinėje ir ėmė vadovauti visiems daliniams, besikausiantiems su Švarcenbergu. Privertęs pastarąjį trauktis, tai, tikiuosi, neužtruks, jis paliks vieną korpusą, kuris neleis Švarcenbergui judėti pirmyn, o pats žygiuos į Minską. Manau, kad pasieks jį su aštuoniasdešimčia tūkstančių vyrų ne vėliau kaip per tris savaites... Tikiuosi su Dievo pagalba priversti priešą trauktis ne tik iš mano Rusijos provincijų, bet ir iš Baltosios Rusios, ir iš Lietuvos... Todėl ir pakviečiau jus. Noriu perspėti, kad ketinu kreiptis į lenkus, imperijos valdinius... Tikrai nenoriu, kad mano kariuomenės grįžimą į Lietuvą lydėtų siaubas ir nusivylimas... Žinau, kad ne visi elgėsi taip, kaip privalėjo, bet dauguma jūsų tautiečių neprarado teisės į mano globą ir pasitikėjimą. Noriu, kad mano kreipimasis būtų jiems garantija... Neleisiu persekiojimų, nepamiršau planų, kuriuos kūrėme dar prieš kampaniją.“

Susijaudinau dėl tokios imperatoriaus kalbos, juk, grįžęs į Sankt Peterburgą, jis su manimi apie savo planus daugiau nekalbėjo. Neliko abejonių, kad nuspręsta kariauti ir nepriimti jokių pasiūlymų taikytis, tačiau, nors ir pasitikėjau imperatoriumi, nelabai norėjau patikėti, kad prancūzai taip greitai galėtų palikti Maskvą ir trauktis.

Sunku buvo įsivaizduoti, kad imperatoriaus kariuomenių vadams duoti įsakymai padės užkirsti Napoleonui kelią pasitraukti ir neleis lengvai pasiekti Prancūzijos. Nežinojau imperatoriaus karinių planų, nežinojau, kokias pajėgas jis gali pasiūsti susiremti su priešu, tik šiek tiek numaniau apie Kutuzovo didžiosios kariuomenės dydį... Kas tada galėjo numatyti neįtikėtiną įvykių eigą, kurią Apvaizda parengė Rusijai, kad ji atsikratytų priešų?.. Tad klausiausi imperatoriaus nesistengdamas išsiaiškinti jo planų ir nemąstydamas, nes viskas man atrodė gana miglota, galvojau tik apie tai, kaip greitai išpildyti Jo Didenybės įsakymą.

Nelabai žinodamas, kokį kreipimąsi imperatorius nori paskelbti, išdrįsau užduoti keletą klausimų ir paprasčiau kai ką paaiškinti. Imperatorius labai aiškiai atsakė, kad šiandien jo tikslas tegali būti vienintelis – nuraminti lenkus ir garantuoti, kad nebus niekam kerštauama tose provincijose, į kurias sugrįš jo kariuomenė. Pridūrė, kad kreipimosi tikslas ne tik pademonstruoti gerus ketinimus, bet ir nurodyti generolams, kaip jie privalės elgtis.

Išklausęs atsakymą, suskubau imperatoriui pasakyti, kad jei reikėtų tik paskelbti apie atleidimą tiems lenkų valdiniams, kurie pamiršo savo pareigą, tai pakaktų duoti instrukcijas karo vadams ir nurodyti, kaip jie turėtų elgtis su tais asmenimis. Bet jei imperatorius nori atgaivinti lenkų jausmus tose provincijose, kurios iki šiol užgrobtos priešų, ir nori įtikinti visus turįs gerų ketinimų (Varšuvos kunigaikštystėje taip pat), kreipimusi reikėtų sužadinti viltį, kad Lenkija bus atkurta, kai tik kariuomenės sėkmė leis tai padaryti.

„Žinoma, – atsakė imperatorius, – galvojau apie tai... Jūs žinote, kokius jausmus visada puoselėjau jūsų tautiečiams... Jie neatsakė man tuo pačiu, sprendžiu iš to, kaip aršiai kovėsi su mano kariais per šią kampaniją, bet aš apsiribosiu tik pabaręs tuos, kurie leidosi suklaidinami iliuzinių Napoleono pažadų, juk tų pažadų jis niekada nebūtų įgyvendinęs... Aš nepakeičiau savo sprendimo ir ištesėsiu žodį, kai tik ateis laikas... Jūs netikite, kad galiu galvoti apie organizacinį darbą, kai reikia atremti ir sunaikinti priešą, kuris, nepaisant padarytų klaidų ir netekčių, tebėra labai stiprus... Tačiau aš jus įpareigoju jau dabar parengti kreipimąsi į lenkus, apie kurį jums kalbėjau. Jo nepa-

skelbsime anksčiau, negu susiklostys palankios aplinkybės, todėl leidžiu jums pranešti, kad mano valia tokia – atkurti Lenkiją, ir tikiuosi, jog lenkai pasitikės manimi.“

Po kelių dienų nusiunčiau imperatoriui tokį laišką:

„Sankt Peterburgas, 1812 metų spalio 7 (19) diena.

„Sir, niekada neabejojau, kad užsispyrimas ir milžiniški Rusijos ištekliai niekais pavirs visas Napoleono pastangas, bet niekada negalėjau įsivaizduoti, kad ji sugebės įgyti tokį pranašumą, nors dėl to nederėtų džiūgauti prieš laiką. Bet kuris kitas Napoleono vietoje, persekiojamas rusų partizanų, negalintis ramiai trauktis dėl Čičigovo ir Vitgenšteino puldinėjimų, supamas Vincengerodės, Tolstojaus ir didžiosios kariuomenės, vaduotūsi mirtimi, o Napoleonas dar gali sugebėti šlovingai išsisukti, nemanau, kad palikdamas Maskvą, jis atsisako savo planų ir tampa ne toks baisus priešas.

Jis išnaudos visas galimybes ir parodys sumanumą, skindamasis kelią, nepaisydamas jokių kliūčių. Jei nepavyks įveikti rusų kariuomenės, jis dar padarys daug blogo, tęsdamas karą ir niokodamas tuos kraštus, per kuriuos teks žygiuoti.

Jei Napoleonui pavyktų prasiveržti pro didžiąją kariuomenę arba ją sėkmingai apeiti, jis nuskubėtų į pietines Rusijos provincijas ir Ukrainoje, Podolėje bei Voluinėje rastų puikiausių būstų žiemai. Jei toks planas nepasiseks, lauks, kol priartės Viktoras, ir trauks į Lietuvą, ketindamas susisiekti ar bent jau priartėti prie jo, taip pat Guviono-Sen-Siro, Makdonaldo ir kunigaikščio Švarcenbergo kariuomenių. Nors, be abejo, jis bus rusų kariuomenės apsuptas iš visų pusių, persekiojamas žygio metu, jam trūks maisto, kliudys purvas ir sniegas, jis dar galės surinkti du šimtus tūkstančių vyrų ir laikytis vakarinėse Rusijos provincijose, kur jo apginkluoti klaidžiojantys partizanai pridarys tiek pat žalos, kiek rusų partizanai jos šiandien daro prancūzų kariuomenei. Iš patirties žinome, kad tokį mažą karą labai sėkmingai visada kariavo lenkai Baro konfederacijos ir paskutiniojo 1794 metų sukilimo laikais.

Taigi, ar Napoleonas patrauks į pietines provincijas, ar grįš tuo keliu, kuriuo atėjo, kodėl jam traukiantis negalėtume sudaryti daugiau kliūčių – sukurstyti prieš jį tuos pačius lenkus, kuriuos jis pastatė į pavojų ir paaukojo, o gal sutrikdyti tiekimą kariuomenei, kol jis pasitrauks iš Lenkijos?.. Kodėl šiek tiek nenuraminus tos drąsios tautos, kuri visko tikėjosi iš Jūsų Imperatoriškosios Didenybės? Kodėl nepaskelbus jiems gerų jūsų ketinimų, Sir, ir nesustiprinus jų vilčių?

Nebėra reikalo būti atsargiems ir neliko baimės susikompromituoti. Šis karas, ne tik kruvinas, bet ir savaip unikalus, Rusijoje būtų sukėles perver-smą, jei Napoleonas būtų jame radęs daugiau šalininkų ir mažiau priešų, jei Rusijos vyriausybė būtų buvusi nuversta, o jo įtaka padidėjusi. Ateitis abejo-nių nebekelia. Jūsų Imperatoriškoji Didenybė turite išnaudoti progą ir nu-statyti Europos politinę sistemą, nubrėžti Rusijos sienas. Tos šalies ateityje niekas nedrįs pulti, jei Lenkija bus jos skydas ir bastionas.

Kreipimasis, kuriuo Jūsų Imperatoriškoji Didenybė pasiskelbtų Lenkijos karaliumi, padarytų, be abejo, didesnį įspūdį nei pažadai, bet jei jūs norite atidėti tą kreipimąsi, tai išspausdintas ir viešai paskelbtas laiškas maršalui Ku-tuzovui padarytų magiškos lazdelės efektą ir garsas apie jį pasklistų anapus Vyslos krantų.

Argi lenkai, tarnaujantys Jūsų Imperatoriškosios Didenybės kariuomenė-jė, įnirtingai nesikautų už valdovą, gražinusį jiems tėvynę? Argi tūkstančiai kitų nesuskubtų stoti po jūsų vėliavomis? Kaip ta naujiena svaigintų senąsias buvusias Lenkijos provincijas, į kurias neįsiveržė priešas! Kaip nekantriai Lie-tuvoje būtų laukiama sugrįžtant jūsų kariuomenės ir trokštama, kad ji pa-siektų Varšuvos kunigaikštystę! Visi nusigręžtų nuo to, kuris maitino juos tuščiomis viltimis, ir pultų po kojomis tikrojo geradario ir Lenkijos atgai-vintojo. Jei lenkų kariai ir nedezertyruotų iš Napoleono kariuomenės (jie negali prarasti garbės ir suteršti lenkų vardo) vis dėlto kautųsi menkliau, jų žavėjimasis Napoleonu sumenkėtų ir jie lauktų palankios progos pasitraukti iš tarnybos bei grįžti namo.

Gal Jūsų Imperatoriškajai Didenybei mano siūlomos priemonės pasiro-dys per ankstyvos. Taip gali pasirodyti, ypač perskaičius laiško, siųsto kuni-gaikščiui Kutuzovui, pradžia, nes ten aš rašau apie sumuštą sprunkantį prie-šą. Bet, Sir, aš rašiau remdamasis paskutinėmis naujienomis, kurias jūs gavote iš kariuomenės štabo, ir aprašiau tai, kas neišvengiamai turės įvykti.

Beje, jei laikas siųsti laišką kunigaikščiui Kutuzovui dar neatėjo, tai tikrai laikas supažindinti Jūsų Imperatoriškąją Didenybę su juodraščiu, kad galė-čiau pataisyti, jei Didenybė nuspręš, kad taisyti reikia. Be to, kol jį redaguo-siu, kol jis bus išverstas į lenkų kalbą ir išspausdintas, praeis nemažai laiko, o iki tol, esu tikras, Napoleonas atsidurs toli nuo Maskvos ir trauksis nuolat persekiojamas Jūsų Imperatoriškosios Didenybės kariuomenės.

Ypač rimta priežastis, paskatinusi mane nebelaukiant siųsti šį laišką Jūsų Imperatoriškajai Didenybei, yra ta, kad generolas Vitgenšteinas jau persikėlė

per Dauguvą, o generolas Čičagovas turėtų būti Minske. Tad reikia skubėti, kad šie generolai, vydamiesi priešą, neštų lenkams alyvos šakelę, nes kitaip nusivylusioje tautoje gali kilti pilietinis karas, arba ji imtų bėgti iš gimtųjų namų neperspėta ir nenuraminta paguodžiamo Jūsų Imperatoriškosios Didenybės kreipimosi.

Sir, Sankt Peterburgo visuomenė yra tokia pati, kaip visų didžiųjų sostinių: ją nuliūdina menkiausia neganda, o nuo menkiausios sėkmės ima suktis galva. Užėmus miestą, jai pasirodė, kad sugriuvo imperija, o po dabartinių smūgių priešui jai atrodo, jog jis visiškai sutriuškintas. Kreipiuosi ne į ją, ne jai reikia siūlyti planą, kurio reikšmės ji nesupras. Bet, kruopščiai ir nešališkai pasvėręs visus Lenkijos atkūrimo privalumus ir trūkumus, nebijau diskutuoti su bet kuriuo apsišvietusiu ministru ir su bet kuriuo protingu ir mąstančiu žmogumi... Nė vienas nepasakys „ne“, jei iškils klausimas, reikia ar nereikia atkurti tokią Lenkiją, kokią siūlau aš.

Dar keletas pastabų apie tai, kas susiję su šiandienos realijomis. Jos patvirtins tai, ką turėjau drąsos išdėstyti ankstesniuose raštuose:

1. Rusijos sąjungininkės apsidžiaugs energingu Jūsų Imperatoriškosios Didenybės žingsniu – ketinimu pasiskelbti Lenkijos karaliumi, nes jos tai įvertins kaip tvirtą ketinimą tęsti karą su bendru priešu ir, prisidėdamos prie Jūsų Didenybės ketinimų išsipildymo ir jo kariuomenės triumfo, padvigubins pastangas.

2. Anglija, be jokių abejonių, galėtų rasti asmeninių interesų, gauti daugiau naudos iš atgimusios Lenkijos ir nepakenkti Rusijai, nes konkurencija pagimdys naujas pramonės šakas.

3. Visa Europa, dejuojanti po nukariautojo skeptru ir bijanti iš prancūzų jungo patekti į nugalėjusios Rusijos jungą, apsidžiaugtų išvydusi užtvarą, iškilusią tarp šios imperijos ir likusios žemyno dalies. Tiesą sakant, ta užtvara nuramintų pasaulį dėl Rusijos ketinimų ir išsklaidytų bet kokias baimes dėl tolimesnių nukariavimų.

4. Tik vienintelės Austrijos dvaras galėtų būgštauti dėl nepaprastai išaugusios Rusijos galios tada, kai ji prisijungs visą Lenkiją, bet argi nereikia, argi nėra būtina suartėti su ta valstybe, kuri anksčiau ar vėliau susivoks esanti kritiškoje padėtyje. Tada gal ir atsirastų galimybė įkalbėti ją atiduoti Galiciją ir garantuoti kompensaciją, kurią bus galima išsireikalauti per derybas, kurios vyks po šio karo ir garantuos Europai visuotinę taiką.

5. Kiekvienas rusas, kuris yra geras patriotas ir suvokia tikruosius savo

šalies interesus, kuris mąsto be prietarų ir neturi išankstinio neigiamo nusi-
statymo, turėtų Lenkijos atkūrimą suvokti kaip puikią priemonę garbingai
baigti šį karą ir užkirsti kelią bet kokioms kovoms ateityje. Visi rusų dvari-
ninkai, kurie neseniai prarado didelius turtus anksčiau Lenkijai priklausiu-
siose provincijose, turėtų tuo būti suinteresuoti asmeniškai. Pagaliau net tie,
kurie nemąsto ir nerimauja, kuriuos kiršina pūsdami jiems miglą, kad Jūsų
Imperatoriškoji Didenybė nori taikos ir yra pasirengusi dėl jos atiduoti dalį
anksčiau Lenkijai priklausiusių provincijų, atsikvošės, kai pamatys, jog, užuot
nuolaidžiavęs dėl to, kad greičiau baigtųsi karas, jūs, Sir, imatės įgyvendinti
planą, kuris vainikuos jūsų šlovę, išplės imperijos ribas ir visiems laikams
garantuos jūsų valdinių saugumą bei ramybę.

6. Man nereikia, Sir, kartotis ir įrodinėti, kad Lenkijos atkūrimas išjudins
lenkus. Bet ar jūs tikite, Sir, kad toks drąsus žingsnis bus įvertintas kaip
lemiamas šios kampanijos mūšis, po kurio lenkai liausis tikėję Napoleonu,
nors jis visada didžiavosi jų ištikimybe prieš savo sąjungininkus. Ar nežlugs
Europoje mitas, kad Napoleonas neklysta, o jo kariuomenė – nenugalima?

Temos svarba, be abejo, pateisins tai, kad mano laiškas ilgas. Kokie jaus-
mai judina mano plunksną, Jūsų Imperatoriškoji Didenybė žino. Tie jaus-
mai niekada neišblės.

Jūsų ir t. t.“

Laiško, kurį Jo Didenybė imperatorius turėjo išsiųsti kunigaikščiui mar-
šalui Kutuzovui ir kuris jo įsakymu buvo parašytas bei pridėtas prie šio,
1812 metų spalio 7 dienos, laiško, projektas:

„Pone maršale kunigaikšti Kutuzovai,

Dieviškoji Apvaizda panoro palaiminti mūsų kariuomenę ir pažeminti
įžūlų priešą. Spaudžiamas iš visų pusių, priešas priverstas trauktis, o šaunus
rusų karys įrodė visam pasauliui, kad kariuomenė, besikaunanti už savo tikė-
jimą, tėvynę ir valdovą, yra nenugalima.

Tačiau negana išvyti Napoleoną iš valstybės, reikia sunaikinti jo nepasoti-
namas ambicijas ir priversti atsisakyti planų drumsti mūsų ramybę ateityje.

Reikia ištiesti pagalbos ranką valdovams, kurie jėga priversti paklusti jo
įsakymams. Reikia išlaisvinti jo pavergtas tautas. Reikia pažadinti silpnuo-
sius, susigundžiusius jo sėkme, ir sugriauti jo nenugalimumo mitą. Pagaliau
reikia sugrąžinti prekybai laisvę ir suteikti jai gyvybę, žemynui – nepriklau-

somybę ir taiką, žmonijai – galimybę atsikvėpti; reikia pasistengti garantuoti Rusijos imperijai, kad bus pastatytas nesugriaunamas bastionas, visiems laikams saugosiantis ją nuo bet kokio pasikėsینimo.

Tokie turi būti šio įsimintino karo rezultatai, šio karo, kurio būčiau norėjęs išvengti, kad nereikėtų lieti savo valdinių kraujo, tačiau užbaigti jį galima tik sudarius drašiai tautai deramą taiką, kuri viską paaukoko už savo garbę ir šalies vientisumą.

Pasitikėdamas jums, paskyriau jus kariuomenės, kuri turėjo nulemti Rusijos dalį ir Europos likimą, vadu. Taip pat mielai suteikiu šiandien galimybę prie nuskintų laurų pridėti karūną už civilinius nuopelnus.

Mūsų pergalinga kariuomenė netrukus įžengs į buvusias Lenkijos provincijas, prijungtas prie imperijos, kurias priešas užėmė karui prasidėjus.

Kai sugrįšite į jas, atkreipkite dėmesį į siaubingas nelaimės, kurių aukomis tapo tų kraštų gyventojai.

Tegul mūsų kario ranka smogia agresorių kohortoms, nešančioms kalaviją ir ugnį, ir tegul įvaro juos į neviltį ir vargą, bet tegul jūsų išmintis ir toliaregiškumas pabando ištrinti tų nelaimių prisiminimus, o vietoj jų tegul ateina saugumas, parama, viltis ir nusiramėjimas!

Tegul karys šių provincijų gyventojus vertina kaip nelaimingus brolius, o vadai seka jūsų pavyzdžiu ir paskuba nuoširdžiai nušluostyti žmonių ašaras bei apsaugoti juos nuo naujų nelaimių! Tegul jūsų globa paliečia visas gyventojų klases, teišveja smurtą ir persekiojimus! Tegul tas, kuris neatsispyrė ir dėl susiklosčiusių aplinkybių buvo priverstas stoti į civilinę arba karo tarnybą, nebus persekiojamas. Tegul tas, kurį suviliojo iliuziniai Napoleono pažadai, nepažins kitokios bausmės, tik sąžinės, pripildytos jūsų gerumo ir dosnumo, priekaištų!

Bet to negana. Jūs žinote, pone maršale, žino ir tie, kuriais pasitikiu, kad jau seniai sukūriau plano projektą, kaip atkurti Lenkiją ir sustiprinti imperiją, pastatyti tvirtą bastioną nuo bet kokių užsienio grėsmių ir išpildyti dvylikos milijonų gyventojų, trokštančių tėvynės atkūrimo ir susijungimo su Rusija nesutraukomais saitais, norus.

Mano norus varžė iškilmingos sutartys, kurių niekada nepažeidžiau nė per plauką. Naujos kliūtys iškilo po paskutiniojo karo, po kurio dalis Lenkijos atsidūrė tiesioginėje Napoleono įtakoje. Tada nebegalėjau pageidauti, kad atsirastų Lenkija, kurios interesai nesutaptų su Rusijos. Tačiau, atmetęs šią mintį, nenustojau dirbęs lenkų ir imperijos labui. Napoleonas niekada ne-

būtų gražinės Lenkijai turėto savarankiškumo ir pripažinimo *de jure*. Bet ar galėjo tai padaryti tas, kuris tikrai neketino atkurti Europoje buvusios tvarkos ir gražinti Italijai, Vokietijai, Šveicarijai ir Olandijai jų teises, laisvę ir savarankiškumą, kuriuos pats iš jų atėmė? Net jei būčiau anksčiau, nepaisydamas kliūčių, norėjęs atkurti Lenkiją ir sujungti ją su Rusija, argi būčiau galėjęs tai padaryti, nepradėjęs karo ir neišprovokavęs neišvengiamų nelaimių?... Argi aš ne visada siekiau taikos ir imperijos laimės, o ne nukariavimų grobio ir šlovės, pirkto mano valdinių kraujo kaina?

Situacija pasikeitė. Napoleonas, pasityčiojęs iš sutarčių šventumo, iš anksto neperspėjęs, atėjo į Rusijos gilumą su kalaviju ir ugnimi. Draugystė baigėsi. Priverstas kariauti karą, kuriuo bjaurėjau, kariausiu jį, ir vienas iš rezultatų bus mano plano, naudingo imperijai ir mielo mano širdžiai, įgyvendinimas. Lenkija bus.

Mūsų pergalinga kariuomenė nulems jos likimą, kuris bus neatskiriamas nuo Rusijos likimo.

Žygiuodamas į tą šalį, jūs atnešite prie Vyslos krantų mano pagarbos įrodymą ir mano palankumą lenkų tautai. Pasakykite lenkams, kad visada gerbiau jų būdą, meilę ir ištikimybę tėvynei ir valdovui. Pasakykite jiems, kad aš nutariau atkurti Lenkijos karalystę ir pasiskelbti karaliumi, kai tik mano kariuomenė išvys iš jos priešą. Pasakykite jiems, kad mano ir mano įpėdinių asmenyse jie ras savo protėvių tvarką, turės atskirą administraciją ir nacionalinius įstatymus, kurių pagrindas bus 1794 metų Gegužės 3-iosios konstitucija, visada jiems buvusi labai brangi. Pagaliau pasakykite jiems, kad garbingas noras pamatyti atgimusią tėvynę juos mano akyse padarė gerbtinus. Tikrai neketinu jų barti ar persekioti už praeitį, geriau pasitikėsiu tais, kurie, įkvėpti tyriausios pilietinės pareigos supratimo, įrodė esą ištikimi ir atsidavę tėvynei.

Sujungti po tautine vėliava dvylika milijonų žmonių, džiūgaujantių atgavus tėvynę, gražinti jiems politinį egzistavimą po šešiolikos praradimo metų, sujungti Lenkijos karalystę su Rusijos imperija nesutrukdomais brolybės ir tarpusavio gynybos ryšiais, suvienyti dvi narsias, besididžiuojančias bendra kilme tautas – tokie turi būti didingi jūsų pergalių šalyje, kurios egzistavimas būtinas imperijos šlovei ir naudai, rezultatai.

Atskira instrukcija jums nurodys principus, kaip tose provincijose teks kurti laikinąją valdžią ir t. t.“

PAGAL IMPERATORIAUS ALEKSANDRO ĮSAKYMĄ JAM PATEIKTO „KREIPIMOSI Į LENKŲ TAUTĄ“ PROJEKTAS

„Nepaprasti, vienas po kito ritęsi įvykiai Europoje per pastaruosius dvidešimt metų sukretė senąją politinę sistemą ir smogė paskutinį smūgį jūsų tėvynės Lenkijos laisvei. Du trečdaliai Lenkijos atiteko Rusijai.

Kai sėdau į sostą, turėjau vieną troškimą – išsaugoti taiką už imperijos ribų ir užtikrinti laimę tautoms, kuriomis Apvaizda įpareigojo mane rūpintis. Nepamiršau seniau Lenkijai priklausiusių provincijų. Priešingai, jomis ypatingai domėjausi, nes maniau esąs įpareigotas dirbti taip, kad šių provincijų gyventojai pamirštų netektis ir savo nelaimes, kurias teko iškęsti. Lenkai, mano troškimai pildėsi ne iš karto, tačiau viskas, ką nuveikiau prie mano imperijos prijungtoje Lenkijos dalyje, siekdamas išsaugoti jums jūsų įstatymus, kalbą ir privilegijas, tobulindamas ir stiprindamas jūsų liaudies švietimo įstaigas, leidžia man tikėti, kad įgijau teisę į jūsų ištikimybę ir dėkingumą.

Sugebėdamas įvertinti pilietiškumą, tautos būdą, kilnius jausmus, aš greitai suvokiau, kad tik vienas tikslas gali uždegti ir suvienyti jūsų tautą – Lenkijos atkūrimo viltis. Apie atkūrimą maščiau ir anksčiau, bet iškilmingos sutartys po pirmojo padalijimo, politiniai, pagaliau Valstybės interesai tam prieštaravo. Kai, pasibaigus paskutiniems karams, dalis Lenkijos atsidūrė tiesioginėje Napoleono valdžioje, nebegalėjau galvoti apie atkūrimą ir leisti, kad Lenkijos interesai prieštarautų Rusijos interesams.

Tačiau tuo metu, atidėjęs savo planą į šalį, ir toliau ne mažiau dirbau lenkų ir imperijos labui. Napoleonas niekada nebūtų grąžinęs Lenkijai savarankiškumo, niekada nebūtų pripažinęs jos *de jure*. Bet ar galėjo tai padaryti tas, kuris tikrai neketino atkurti Europoje buvusios tvarkos ir grąžinti Italijai, Vokietijai, Šveicarijai ir Olandijai jų teisių, laisvių ir savarankiškumo, tai, ką pats iš jų atėmė!

Dar šis tas, jei būčiau norėjęs įveikti visas kliūtis ir palaikyti jūsų troškimus bei sujungti atskirtas Lenkijos dalis ir suformuoti naują karalystę, argi būčiau galėjęs tai padaryti nepaskelbęs karo ir nesuvokdamas visų neišvengiamų baisumų ir negandų? Argi aš neatiduodavau pirmenybės taikai, imperijos ramybei ir laimei? Juk nenorėjau užkariavimų ar šlovės, pirktos mano valdinių kraujo kaina.

Šiandien situacija pasikeitė. Napoleonas vadovauja didžiulei įvairiatautei kariuomenei, paklūstančiai jo valiai. Jis atėjo į Rusijos imperijos gilumą

su kalaviju ir ugnimi. Atėjo sudrumsti šalies ramybės ir laimės. Jis norėjo šalį apiplėšti, pakirsti jos galybę, prekybą ir net atimti nepriklausomybę!

Pradėjęs nukariavimus, jis nebegalėjo sustoti ir drįso pradėti karą su mumis, jo nepaskelbęs! Rusams šis karas šventas, nes jie kaunasi su agresoriumi ir gina gimtąją žemę. Jis ypač svarbus visai Europai, nes yra lemiamas ir nuo jo baigties priklausys visų žemyno tautų laisvė arba vergovė!

Lenkai, sunku ir skausminga matyti jūsų vėliavas tarp Napoleono kohortų! Jūs pasišlykštėdami kovėtės Ispanijoje prieš neteisingai užpultos tautos nepriklausomybę. Jūs ir šiandien kaunatės už žmogų, kuris savo jėgą ir galią naudoja tik tam, kad sunaikintų visa, kas švenčiausia ir labiausiai gerbtina pasaulyje. Bet aš žinau, kodėl jūs taip elgiatės. Žinau ir tikrai nesmerkiu jūsų entuziazmo, pateisinu jį ir vertinu.

Kad ir kur jus nuvedavo likimas, viltis pamatyti atgimstant tėvynę jus įkvėpdavo ir nukreipdavo jūsų žingsnius.

Siekdami šio tikslo, jūs niekada negailėjote savo turtų, kraujo ir gyvybių. Toks pastovumas, užsispyrimas išsaugoti tautos dvasią jums pelnė visuotinę pagarbą ir visiems laikams mane susiejo su jumis.

Viskas baigta, Dievas palaimino mūsų ginklus, šauni rusų tauta įrodė savo drąsą. Priešo pastangos buvo nevaisingos. Lenkijos atkūrimas turi būti vienas iš didžiausių šio karo rezultatų. To reikalauja imperijos interesai, nuo to priklauso dvylikos milijonų žmonių laimė.

Lenkai, tauta, kuri, kaip ir jūs, kilusi iš drąsių slavų, tauta, kuri paskelbė žūtubūtinį karą už savo šalies integralumą, nepriklausomybę ir šlovę, pavedė man vadovauti kariuomenei, garsėjančiai narsa, energija ir didvyrišku pasiaukojimu. Jos vardu dangumi ir žeme prisiekiu, kad atkursiu Lenkijos karalystę, šiuo vardu vadinsis visos lenkų vaivadijos ir apskritys, prijungtos prie Rusijos per tris vienas po kito vykčius padalijimus – 1773, 1793 ir 1796 metais; Baltstogės, Tarnapolio pavietai ir Varšuvos kunigaikštystė taip pat vadinsis šiuo vardu. Aš susiesiu Rusiją bendrais interesais ir draugystės ryšiais su Didžiąja Britanija, Švedija, Ispanija, Portugalija ir Turkija, užtikrinsiu jūsų likimą ir garantuosiu, kad Rusijos niekada nepuls toks priešas, kaip šis, ir neteks dėti aukų. Aš atkursiu Lenkiją kaip patikimiausią imperijos skydą. Prašydamas Dievo pagalbos, užsidėsiu ant galvos Lenkijos karaliaus vainiką. Tai bus atskiros valstybės, per mane sujungtos su Rusijos imperija, simbolis. Priimsiu ją sau ir savo palikuonims. Gerbsiu 1793 metų Gegužės 3-iosios konstituciją kaip valdymo ir teisėtumo pagrindą,

kaip pagrindinį lenkų tautos įstatymą; noriu viešpatauti, valdyti, dirbti ir sutvirtinti jūsų laimę remdamasis būtent šios Konstitucijos principais.

Kol bus sudaryta taika ar bent jau priešas išvytas iš Lenkijos karalystės, tegul valdo laikinoji vyriausybė, išrinkta iš lenkų. Skelbiu visuotinę amnestiją tiems, kurie, prancūzams užėmus Lenkiją, buvo priversti kovoti prieš Rusiją. Visi, kurie veikė vadovaudamiesi tikro, nesavanaudiško patriotizmo principais, pasirodė esantys geri lenkai, atsidavę tėvynės reikalui, dėl naudos ar ambicijų neparsidavę Napoleonui, ne tik turės teisę į visuotinę amnestiją, bet ir galės teisėtai reikalauti mano palankumo ir globos. Dėl mano kariuomenės kaltės per karą Lenkijos gyventojų patirti nuostoliai ir žala bus vertinami kaip šventa Valstybės skola, už kurią bus visiškai atlyginta prieš tai nustatčius jos dydį.

Skelbiu, kad prieš savo valią buvau verčiamas imtis ginklo ir ginti valstybę. Ginklą padėsiu tik tada, kai iš šalies išvytas priešas sutiks su taika, kurios sąlygos atneš šlovę man ir kariuomenei bei garantuos Rusijai nepriklausomybę ir laisvę prekiauti, garantuos man ir jums, lenkai, Lenkijos karalystės su tautine ir konstitucine vyriausybe egzistavimą.“



VI SKYRIUS

Spalio 30-osios ryte tęsiau imperatoriui skirtą laišką, pradėtą spalio 19 dieną, ir mažčiau, kokį įspūdį jis gali padaryti, kaip tautiečiai įvertins Aleksandro kreipimąsi į lenkų tautą ir jo laišką kunigaikščiui maršalui Kutuzovui. Kaip tik tuo metu man atnešė pirmą rusų laikraščio „Tėvynės sūnus“ numerį. Labai nustebau paskutiniame laikraščio puslapyje aptikęs negražią kareivišką dainą, kupiną įžeidinėjimų, negražių žodžių apie lenkus, grasinimų juos nubausti ir jiems atkeršyti Varšuvoje.

Nebelaukdamas progos susitikti su imperatoriumi ir pasikalbėti su juo, tučtuojau griebiau plunksną ir paskubomis parašiau jam tokį laišką:

„Sankt Peterburgas, 1812 metų spalio 30 diena.

Sir, žinau, kad rusų neapykanta prancūzams gali virsti neapykanta svetimšalių daliniams, kovojantiems Napoleono pusėje. Lenkai, žygiavę į Maskvą, gali būti kaltinami labiau nei visi kiti. Tačiau, Sir, šiandien daugiau nei šimtas tūkstančių lenkų tebesikauna jūsų kariuomenės gretose už Rusiją, o keletas milijonų tebėra Jūsų Imperatoriškosios Didenybės valdiniai... Tad kodėl naujame laikraštyje, globojamame vyriausybės, galima įžeidinėti lenkus bei grasinti, kad rusai keršys visai lenkų tautai?

Eilės paskutiniuose laikraščio lapeliuose (drįstu jas pridėti prie šio laiško) yra labai nederamos ir manau, kad politiniu požiūriu tikrai nedera įžeidinėti lenkų tokiu metu, kai reikia užmiršti seną neapykantą tarp abiejų tautų, o ne ją kurstyti.

Jūsų ir t. t.“

Pernelyg gerai pažinojau imperatorių, tad tikrai žinojau, jog jis nepritaras

laikraščio redaktoriams ir aplaidumui tų, kurie turėtų kontroliuoti spausdinamų straipsnių turinį. Taip pat neabejojau, kad imperatorius neužpyks dėl mano atvirumo, nes jis niekada nepykdavo už teisybę ir neabejojo mano ketinimų švarumu bei motyvais, dėl kurių taip elgiausi.

Todėl išsiunčiau laišką nebijodamas, kad jis sukels nepasitenkinimą, o po dviejų dienų gavau įsakymą atvykti pas Jo Didenybę vakarienės.

Lapkričio 1-oji niekada neišdils iš mano atminties. Mane kvietė imperatorius. Buvau tikras, kad kalbėsis su manimi. Nekantravau, sunerimęs bei susijaudinęs laukiau to susitikimo, mažiau apie tai, kokį įspūdį Aleksandrui padarė mano planas.

Prie stalo sėdėjome tik dešimt žmonių. Dirbti su imperatoriumi neatėjo nė vienas ministras, tad turėjau vilties, kad imperatorius nebus užimtas ir galės pasikalbėti su manimi apie savo ketinimus. Po gana trumpos audiencijos, suteiktos Oldenburgo kunigaikščiui, imperatorius mane pasikvietė į kabinetą, kur praleidau daugiau nei dvi valandas.

Kadangi viskas, ką išgirdau iš imperatoriaus, buvo labai svarbu ir nepaprastai mane domino, kadangi tuo metu jau nebeabejojau dėl jo ketinimų atkurti Lenkiją, grįžęs namo užrašiau to pokalbio reziumė, nepraleisdamas nė vieno imperatoriaus žodžio.

„Gavau du jūsų laiškus, – pradėjo imperatorius, – viename jų skundžiatės dėl eilučių rusiškame laikraštyje, kuris pradėtas leisti „Tėvynės sūnaus“ pavadinimu. Jūs teisus. Be išlygų pritariu jums, kad niekada negalima kaltinti visos tautos, kad reikia vengti tautinės neapykantos... Mano nuomone, negerai, jog laikraštyje atsirado straipsnis, peikiantis lenkus, bet tai daugiau nepasikartos, nes daviau atitinkamus įsakymus.

Kitą laišką, kurį, mano prašymu, atsiuntėte su laiško kunigaikščiui Kutuzovui ir Kreipimosi į lenkus projektu, perskaičiau labai susidomėjęs ir atidžiai. Jūsų mintys labai teisingos... Manau taip pat, kaip ir jūs. Dabar pradėsime vyti priešą iš šalies. Napoleonas padarė klaidų, pasinaudosime jomis. Pirmiausia mums padėjo Apvaizda, be to, prie mūsų triumfo prisidėjo atšiaurus klimatas, mano kariuomenės drąsa, patriotizmas ir energingos tautos pastangos... Tačiau sutinku su jumis, kad ne Sankt Peterburgo viešoji nuomonė turi spręsti, kiek mes laimėjome ir kiek priešas pralaimėjo. Klysta tie, kurie mano, kad mums jau nebėra ko bijoti, nes Napoleonas pasitraukė iš Maskvos. Negalima paneigti to, kad jis dar turi milžiniškų išteklių, itin talentingų generolų, bebaimių karių, susiformavusių ir užsigrūdinusių daugy-

bėje šlovingų kampanijų. Mums padėjo Apvaizda... Šio karo rezultatai bus tokie, kokių tikėjomės. Bet mes irgi padarėme daug klaidų...”

Imperatorius išvardijo tas, kurios jam atrodė svarbiausios, jų aš tikrai nežinojau, nes Sankt Peterburge nebuvo žinomos karinių operacijų detalės ir tik iš neaiškių nuogirdų, sklidusių visuomenėje, darėme išvadas, kodėl rusų kariuomenė traukėsi, kodėl reikėjo palikti dykas kelias imperijos provincijas. Tai, ką išgirdau iš Aleksandro lūpų, man buvo ir nauja, ir įdomu. Jis puikiai išmanė karo dalykus ir paaiškino planus, kuriuos ketino įgyvendinti per šią kampaniją. Jo pastabos ir samprotavimai buvo labai teisingi, bet kartu jis buvo nepaprastai kuklus, koks retai būna valdovas, ir negalėjau nesistebėti ir nesusižavėti; taip ne kartą buvo nutikę ir per ankstesnius mūsų pokalbius.

Tai nenustebins tų, kurie dažnai būdavo su imperatoriumi ir girdėdavo, kaip jis diskutuoja apie pačius svarbiausius dalykus. Daugybę kartų klausiausi įvairių kraštų mokslininkų, valstybės vyrų, pasižymėjusių kariškių šnekų apie tai, kad jie niekada nebuvo sutikę tokio patrauklaus valdovo, kaip Aleksandras. Žavėjo ir kerėjo jo tvirti įsitikinimai, talentas įkvėpti pasitikėjimą, puikus daugelio dalykų išmanymas.

Nukrypęs nuo temos, ilgai kalbėjo apie dabartinę kampaniją, paskui tęsė:

„Jūs geriau nei kas kitas žinote mano gerus ketinimus lenkų atžvilgiu. Per šį karą jie daug iškentėjo. Norėčiau padėti jiems pamiršti taip ilgai kęstas nelaimės, kurios mane labai liūdino. Nepamiršau Lenkijos atkūrimo plano... Buvau jus įpareigojęs parengti kreipimąsi į lenkus... Bet ar nemanote, kad dabar dar ne laikas viešai jį skelbti, dar ne laikas siųsti laišką kunigaikščiui Kutuzovui, nes tas laiškas būtų beveik tas pats, kaip ir kreipimasis; mano įsakymu išspausdinus ir paskelbus jį laikraščiuose su vertimu į lenkų kalbą, niekas nesuabejotų jo autentiškumu ir mano tvirtu nusistatymu šiuo klausimu. Ar jūs nemanote, kad dar neatėjo laikas tokiam žingsniui ir skubindamiesi mes nepasieksime laukiamo rezultato?.. Jei aš pasiskelbčiau Lenkijos karaliumi tokiu metu, kai Napoleonas su kariuomene dar prie Kalugos, tai galėtų pasirodyti kaip nederamas gyrimasis. Lenkai pamanytų, kad aplinkybės verčia mane taip elgtis, nes aš jų bijau ir esu su jais atsargus dėl politinių sumetimų, o aš tikrai taip negalvoju. Kita vertus, jei, kaip aš tikiuosi, būtų man ištikimų lenkų, kurie labiau norėtų matyti savo karaliumi mane, o ne ką nors kitą, jie galėtų susikompromituoti, parodę savo jausmus, ir taptų nelaimingomis aukomis, nes tikrai neišvengtų Napoleono persekiojimų jam traukiantis iš Lenkijos... Tikrai netvirtinu, kad pasikeitė mano

ketinimai ir aš atsisakiau plano atkurti Lenkiją, bet klausiu jūsų, ar nemanote, kad mažiau teisingai?

Po to, kas įvyko, aš ir Napoleonas tikrai nebegalime suartėti ar susitaikyti... Šis karas dabar baigtis negali... Krisime arba jis, arba aš... Kai užspiesime Napoleoną ir jis nebegalės pakenkti lenkams, aš atkursiu Lenkiją... Aš tai padarysiu, nes tuo tikiu, taip man sako širdis ir to reikalauja imperijos interesai... Suprantu, kad, įgyvendinant šį planą, iškils daug sunkumų ir atsiras trukdymų, bet jei nenumirsiu, aš jį įgyvendinsiu.“

Galima įsivaizduoti, ką jaučiau klausydamasis paskutinių imperatoriaus žodžių. Manęs, pamaniau, nebus galima apkaltinti, kad leidausi užliūliuojamas tuščių iliuzijų ir lengvai patikėjau tuo, kuo norėjau patikėti. Argi galėjau dar abejoti Aleksandro ketinimais? Argi neturėjau akiai pasikliauti valdovo, kurio padorumas ir pastovumas niekada nekėlė abejonių, ketinimais? Kodėl jis turėjo kalbėti man tai, kuo netikėjo? Kodėl jam reikėjo patikėti savo mintis valdiniui ir atsargiai su juo elgtis?¹

Po šio pokalbio Sankt Peterburgą kiekvieną dieną pasiekdavo naujienos apie tai, kas vyko, kai prancūzai pasitraukė iš Maskvos, kokias negandas patyrė jų kariuomenė. Gyventojai, atrodo, pamiršo milžiniškus Rusijos nuostolius ir džiūgavo dėl būsimos pergalės.

1812 metų lapkričio 21 dieną sužinojau, kad iš miesto išvijo prancūzus grafą Borką, poną Ščytą ir keletą kitų Vitebsko tarnautojų – generolas Vitgenšteinas įsakė juos suimti ir išsiųsti į Sankt Peterburgą, po to nugalėti ir pasodinti į Petrozavodsko tvirtovę. Išdrįsau parašyti imperatoriui tokį laišką.

„Sir, jūsų imperatoriškoji Didenybė, be abejo, buvo informuotas apie tai, kas nutiko Vitebske, kai į šį miestą įžengė prancūzų kariuomenė. Šiandien vis dėlto manau turįs pranešti, ką sužinojau apie tuos įvykius.

Niekas nebuvo verčiamas prisiekti prancūzams, bet tiems, kurie liko Vitebske, teko imtis įvairių pareigų. Tie, kurie nepaliko savo namų, nes nesuspė-

¹ 1813 m. vasario 27 d. Sankt Peterburge pridėta pastaba: „Situacija Europoje visiškai pasikeitė. Priešo kariuomenė sutriuškinta. Pergalingosios kariuomenės vėliavos jau prie Oderio krantų. Aleksandras – Varšuvos kunigaikštystės šeimininkas, tačiau nekalba apie Lenkiją. Manau, įtikinamos priežastys, kurios buvo nurodinėjamos prieš aštuoniolika mėnesių, esą būtina atkurti Lenkiją, šiaudien nebeaktualios... Visa tai, ką matau ir girdžiu kalbant Sankt Peterburge, kursto mano nepasitikėjimą, kad Lenkiją įmanoma atkurti... Vis dėlto šiuo metu dar niekas negali atimti iš manęs tikėjimo, kad Aleksandro charakteris stiprus, kad jis energingai moka įgyvendinti priimtus sprendimus. Lenkijos atkūrimas yra toks pat būtinas Europos ramybei ir Rusijos interesams, kaip ir Aleksandro širdies nuraminimui. Tokia mano nuomonė ir labai kentėsiu, jei svajonė neišsipildys.“

jo ar negalėjo, bent jau vylėsi, kad padės išvengti nelaimių, kurios būtų grėsusios miestui, jei prancūzai būtų jį radę tuščią. Jie nutarė pasiųsti delegaciją, kad šioji pasitiktų Napoleoną, bet jai imperatoriaus vardu buvo atsakyta, kad pastarasis kaip delegatus priims tik tuos, kurie pritarė Varšuvos konfederacijos aktui.

Rusų kariuomenės sugrįžimas į Vitebską užbaigė miesto ir jo apylinkių gyventojų kančias. Jūsų gailėstingumas, Sir, privers pamiršti karo baisumus ir keturis mėnesius skurdo, kuriuos teko iškęsti šios gubernijos valdininkams, iš kurių nė vienas, be abejo, nenuėjo tarnauti, turėdamas kėslų kenkti Jūsų Didenybei. Beveik visi jie negalėjo pasitraukti iš miesto, nes rusų kariuomenė sugrįžo netikėtai.

Taip susiklosčius aplinkybėms visada atsiranda skundikų, kurių pranešimai gali apkartinti kai kurių buvusių valdininkų dalį, tad jūsų Imperatoriškosios Didenybės globa būtų jiems apsauga.

Puolu jums į kojas, Sir, ne gindamas kokį nors konkretų žmogų, bet prašydamas malonės ir amnestijos visiems tautiečiams, kurie galėjo susikompromituoti. Niekas negali prilygti Jūsų Imperatoriškosios Didenybės širdies gerumui, nes jūs visada išklausedavote maldavimus, raginančius palengvinti nelaimingųjų dalį. Argi būčiau drįsęs į jus kreiptis, jei tuo netikėčiau?

Pagarbiai jūsų ir t. t.“

Lapkričio 10 dieną man pranešė, kad tarnautojai iš Vitebsko, apie kuriuos kalbėjau, jau uždaryti į Petrozavodsko tvirtovę, tik grafas Manučis, Breslaujos subprefektas, išvengė tokio likimo dėl blogos sveikatos. Jam pavyko išsirūpinti leidimą likti sostinėje, prižiūrimam policijos. Jis buvo įkalintas jėzuitų vienuolyne.

Buvau įsitikinęs, kad su kaliniais bus elgiama kiek tik įmanoma geriau ir netrukus juos sugrąžins į jų gubernijas, bet kiek kalbų ir spėliojimų sukėlė tremtis į Petrozavodską!.. Visiems lenkams buvo pranašaujama liūdna ateitis!.. Kiek priekaištų išklausiau dėl to, jog patikėjau Aleksandro kilnumu! Gal netgi buvo tokių, kurie mane kaltino, jog esu nepakankamai uolus ir geranoriškas, todėl menkai tepadedu tautiečiams!.. Ar tie įtarinėjimai turi pagrindo, ar ne, palikau spręsti laikui ir įvykiams. Jie turėjo įrodyti ir Aleksandro širdies gerumą. Nežinojau jo ketinimų nei nuotaikos ir, tiesą sakant, kenčiau matydamas, kad pradedami persekioti kai kurie maniškiai, kuriuos norėjau apsaugoti, tačiau tikrai buvau ramus dėl ateities, nes pasikloviau imperatoriaus duotais pažadais: lenkams, imperijos valdiniam, bus suteikta visuotinė amnestija.

Pamatysime, kad mano lūkesčiai išsipildė.



VII SKYRIUS

Lapkričio 29-osios (gruodžio 10-osios) vakare didysis maršalka grafas Tolstojus imperatoriaus vardu mane perspėjo, kad poryt su ponu Vavžeckiu ir kunigaikščiu Liubeckiu prisistatysiu imperijos sekretoriui Jo Ekscelencijai ponui Šiškovui ir išklausyčiau manifestą, kuriuo imperatorius dovanoja ir pamiršta kaltes visų lenkų, rusų valdinių, galėjusių nusikalsti prancūzų kariuomenei užėmus šalį. Gruodžio 1 (13) dieną atvykome pas poną Šiškovą. Jis pasakė, kad imperatoriaus vardu privalo parengti amnestijos aktą, bet prieš tai jam įsakyta sužinoti mūsų nuomonę tuo klausimu.

Paprašiau pono Šiškovo nuoširdžiai padėkoti Jo Didenybei už pasitikėjimą, kuriuo mus pagerbė, bet pridūriau, kad nežinau, kokią amnestiją imperatorius ketina skelbti, tad neturime ko pasiūlyti ir tik prašome visuotinės malonės visiems tautiečiams.

Ponas Šiškovas pareiškė, kad jo Didenybė ketina parodyti gailėstingumą visiems, bet jis pats mano, jog negalima vienodai vertinti visų kaltinamųjų, galbūt visuotinėje amnestijoje reikėtų numatyti išimtis ir neįvardyti tų, kurie rašė atsišaukimus arba viešai pasisakė ir įžeidė imperatorių bei rusų valdžią, nes pastarieji daug kaltesni nei visi kiti. Pateikė pavyzdį – paminėjo keletą žmonių, kuriems nereikėtų taikyti amnestijos, tarp jų ir poną Joną Snia-deckį, Vilniaus universiteto rektorių, apie kurį jam buvo visko prikaltėta.

Padėkojau ponui Šiškovui už pastabą, jog ši idėja kilo ne Jo Didenybei, bet yra paties Šiškovo iniciatyva, ir pasakiau, kad mes labai nusimintume, jei tokiomis aplinkybėmis imperatorius nesulauktų išsipildant to, apie ką kalbėjomės, tai yra, atsirastų išlygos ir būtų atleidžiama tik iš dalies, nors gera imperatoriaus širdis niekada nedavė pagrindo abejoti jo kilniaširdiskumu.

Apžvelgiau, kaip elgėsi lietuviai iki karo pradžios. Priminiau jų nuolati-

nę ištikimybę, kuriai didelį smūgį sudavė rusų valdininkų užgauliojimais iš vienos pusės ir prancūzų emisarų pažadai bei gundymai iš kitos. Priminiau jų atsidavimą Aleksandrui. Paminėjau aukas, kurias jiems teko sudėti dar neprasidėjus kampanijai, ir tai, kad sudėjo jas savo noru, nes mielai sutiko tiekti kariuomenės reikmėms tai, ką galėjo, o sau pasiliko tik tiek, kiek buvo būtina jų šeimoms išgyventi. Dar papasakoju, ką jiems teko iškęsti, kai netikėtai pasitraukė rusų kariuomenė, kuri, nenorėdama palikti priešui jokių atsargų, naikindavo maisto sandėlius ir išsivarydavo arklius, galvijus bei išsiveždavo viską, ką buvo galima išvežti. Pasakiau, kad lietuviai, pildę viską, ko iš jų reikalavo pareiga ir ištikimybė valdovui, negalėjo nenusiminti, matydami, kaip juos turėjusi ginti kariuomenė traukiasi, ir nesuprato, jog tai sudėtingos karinės operacijos planas, nes motyvai jiems liko nežinomi. Kai pamatė, kad didžiulės priešo pajėgos sparčiai juda į priekį iki pat senųjų imperijos sienų ir joms, beje, nesipriešinama, jie manė, kad imperatorius Aleksandras juos apleido, taigi gali turėti šiek tiek vilties atkurti tėvynę, prisidėdami prie Napoleono. Tvirtai užtikrinau, kad joks lenkas, rusų valdinys, nekaltina Aleksandro. Priešingai, visi jį brangina ir trokšta tik vieno – kad jis pasiskelbtų Lenkijos karaliumi. Niekas nepaėmė į rankas ginklo, niekas nedrįso kalbėti prieš imperatorių, viskas, kas įvyko po to, kai Lietuvą užėmė prancūzų kariuomenė, neduoda pagrindo kaltinti jos gyventojų. Jie bjaurėjosi nauja tvarka, įvesta jų šalyje, tačiau matydami, kad žlugo jų viltys, negalėjo pasipriešinti jėgai, nes neteko paramos valdovo, į kurį dėjo visas viltis. Dar pridūriau, kad, taip susiklosčius aplinkybėms, sunku įrodyti, kas tikrai nusikalto Napoleono užkariauotose provincijose, tačiau manau, kad tas, kuris kalbėjo ar rašė prieš rusų valdžią, neturėtų būti kaltinamas labiau, nei tas, kuris verčiamas paėmė ginklą arba veikė skatinamas iliuzijų.

Paaiškinau ponui Šiškovui, kad neteisinu kokio nors konkretaus žmogaus, bet esu įsitikinęs, girdėjau teisingai kalbant ir garantuoju, kad ponas Sniadeckis tikrai apšmeižtas, nes tas vyras, labai pasižymėjęs mokslininkas, išmintingas bei atsargus, niekada negalėjo pasisakyti prieš imperatorių, nes labiau nei kas kitas vertino Aleksandro nuopelnus Vilniaus universitetui ir jo tėvišką rūpinimąsi tautos švietimu.

Baigdamas prašiau poną imperijos sekretorių perduoti Jo Didenybei tai, apie ką kalbėjau, ir pridurti, kad mes taip pasitikime juo, jog nemanome, kad verta taikyti pusines priemones tokiomis aplinkybėmis, kada imperato-

riaus gailėstingumą ir teisingumą Europos akyse dera parodyti visa jėga.

Kunigaikštis Liubeckis ir ponas Vavžeckis pritarė mano mintims. Taip ir baigėsi tas pasitarimas. Tikrai neabejojau, kad ponas Šiškovas tiksliai ir palankiai praneš imperatoriui apie mūsų pokalbį. Tikėjau tuo, nes jis išklauė mane labai dėmesingai ir atrodė, kad sutinka su mano motyvais. Šis gerbiamas ministras buvo apsišvietęs, jautrus ir visada, kai tik galėjo, stengėsi daryti gera.

Prieš atsisveikindamas perspėjau, kad drįsiu parašyti laišką imperatoriui ir plačiau paaiškinti tai, apie ką dabar kalbėjau.

Laišką, kurį tuoj perskaitysite, išsiunčiau tik kitą dieną. Jį įteikęs, gavau imperatoriaus įsakymą apsilankyti pas imperijos sekretorių gruodžio 4 (16) dieną vienuoliką valandą ryto. Nuvykęs su malonumu ir labai jaudindamasis iškliausiu skaitomą aktą, kuriame amnestija buvo skelbiama visiems be jokių išimčių.

Štai laiškas apie Sankt Peterburgo amnestiją, kuri išsiunčiau Jo Didenybei imperatoriui 1812 m. gruodžio 2 (14) dieną.

„Sir, pakludamas Jūsų Imperatoriškosios Didenybės įsakymui, kurį perdavė didysis maršalka grafas Tolstojus, vakar ryte su ponu Vavžeckiu ir kunigaikščiu Liubeckiu nuvykau pas Jo Ekscelenciją poną imperijos sekretorių.

Buvome nepaprastai dėkingi iš jo išgirde, kad Jūsų Imperatoriškoji Didenybė pareiškė norą paskelbti amnestiją Lietuvos ir Baltosios Rusios gyventojams, taip pat maloningai leido mums išdėstyti savo mintis apie tai, kaip mus dominantis aktas turėtų būti parašytas.

Tikrai neabejoju, kad Jo Ekscelencija ponas Šiškovas perdavė sostui mūsų dėkingumą ir begalinį pasitikėjimą Jūsų Imperatoriškosios Didenybės dėsniais, kilniadvasiškais ketinimais. Taip pat tvirtai tikiu, kad jis perdavė mūsų pastabas, kurias drįsime pasakyti apie tai, jog amnestija turi būti taikoma be išimčių, nes tik tokia bus verta tokios, kaip jūsų, Sir, širdies. Vis dėlto manau, kad privalau trumpai pakartoti mūsų mintis apie amnestiją.

Teisė skelbti amnestiją, be abejo, yra viena iš gražiausių valdovo privilegijų ir ši privilegija geriausiai tinka tokiai karūnuotai galvai, kaip Jūsų Imperatoriškosios Didenybės, nes jūs esate gerumo ir nešališkumo pavyzdys.

Sutelkęs jėgas ir galią išvyti priešą, jūs, Sir, išnaudosite pergale tik tam, kad ištiestumėte geradarių ranką nelaimingiesiems, o jūsų gera širdis būtų nepatenkinta, jei kelių aukų nubaudimas užtemdytų malonumą suteikti visotinę atleidimą.

Todėl manome, kad išimtyms amnestijos akte neatitiktų Jūsų Imperatoriškosios Didenybės gerų ketinimų ir sumenkintų įspūdį, kurį jis neišvengiamai padarys visai Europai.

Vykstant karui, beje, jam nebuvo lygių, o rezultatai buvo neaiškūs, lietuviai, matydami esą palikti galingam priešui, kuris ne tik gundė, bet ir grasino bei naudojo jėgą, palūžo. Vieni dėl vilčių, kiti iš baimės.

Kad ir kokiais motyvais kiekvienas jų vadovavosi, manau, nenusižengiant teisingumui, negalima rūšiuoti jiems primetamų kalčių ir vienus išteisinti, o kitus pasmerkti.

Jei Jūsų Imperatoriškosios Didenybės valia amnestija skelbiama tiems, kurie sutiko užimti civilinę tarnybą ar stoti į kariuomenę atėjus prancūzams, tai ar galima jos nesuteikti tiems, kurie kaltinami kalbėję ar pasirašę atsisaukimus prieš rusų valdžią arba Jūsų Imperatoriškosios Didenybės šventą asmenį?

Visose šalyse yra egzaltuotų fanatiškų galvų ir būtent tokiai kategorijai galima priskirti tuos, kurių burna arba plunksna susitėpė, drįsdama nepagarbiai atsiliepti apie geriausius valdovus. Bet ar Jūsų Imperatoriškoji Didenybė norėtų nubausti tuos, kurie asmeniškai jį įžeidė, ir atleisti tiems, kurie pakėlė ginklą prieš Rusiją?.. Esu įsitikinęs, kad jūs tokių ketinimų neturite ir niekas neprivers manęs suabejoti, kad, nepaisant prieš lietuvius nukreiptų kalbų, kurios pasieks Jūsų Imperatoriškąją Didenybę, amnestijos aktas, neižeidžiantis jų tautinio būdo, neišpučiantis jų klaidų ir nedarantis jokių išimčių, bus jūsų pasirašytas ir kels pagarbą, susižavėjimą ir dėkingumą. Taip pat jis parodys autoriaus, mokančio nugalėti ir atleisti, karališką būdą.

Toks aktas tikrai bus suprastas ir įvertintas tų, kurie galėjo trumpam suklysti. Jis užtrauks gėdą nedaugeliui iš tų, kurie jūsų, Sir, neįvertino! Jis sužadins pastarųjų sąžinės priekaištus ir paskatins nuoširdžiai atgailauti.

Tas aktas atvers jums kelią į Varšuvos kunigaikštystę, kur gyventojai mielai sutiks kilnų nugalėtoją. Kai pergalingoji kariuomenė sutriuškins Napoleono ginkluotąsias pajėgas ir užims dideles teritorijas, amnestijos aktas taps dar svarbesnis, nes pavergs gyventojų širdis ir jie dėkingi prisišlies prie Jūsų Imperatoriškosios Didenybės.

Gražiausia diena mano gyvenime bus, kai pamatysiu Jūsų Imperatoriškosios Didenybės parašą ant to kilnaus manifesto, kuris gali būti tik jūsų, Sir, kūrinys! Džiaugsiuosi kartu su tautiečiais ir pajusiu tyrą džiaugsmą kartu su geradariu valdovu, nes niekas geriau už mane nepažįsta jo sielos.

Šio akto paskelbimas bus Jūsų Imperatoriškosios Didenybės didelių pla-

nų, nulemsiančių lenkų likimus, šauklys. Laistydamas dėkingumo ašaromis malones ir geradarybes dalijančią ranką, tvirtai pareikšiu, kad dvylika milijonų žmonių, skolingų Jūsų Imperatoriškajai Didenybei už tėvynės atgimimą, savo atsidavimu privers pamiršti kaltes, kurias kai kurie padarė.

Jūsų ir t. t.“

Tai buvo paskutinis laiškas, kurį parašiau imperatoriui iki jo išvykimo į kariuomenę. Jis atsisveikino su Sankt Peterburgu 1812 m. gruodžio 7 (19) dieną. Vilnių pasiekė 10 (22) dieną. Ten 12 (24) dieną paskelbė amnestijos aktą, kuris buvo perskaitytas gruodžio 17 (29) dieną Senato posėdyje Sankt Peterburge.

Kelionės išvakarėse imperatorius pasikvietė mane į savo kabinetą ir tarė: „Tikiuosi, kad jūs patenkintas amnestijos aktu... Išvykstu iš Sankt Peterburgo, bet netrukus pasimatysime... Dievas palaimino mūsų kariuomenę... vykstu į ją. Galite suprasti, kad dabar negaliu galvoti apie ką nors kitą, tik apie tai, kaip išnaudoti mūsų sėkmę. Kai mūsų kariuomenė užims Varšuvos kunigaikštystę ir mums nebereikės bijoti Napoleono sugrįžimo, ištesėsiu pažadą ir galvosiu tik apie tai, kaip atkurti Lenkiją. Jūs žinote, kokie mano ketinimai... Tikiuosi jus greitai pasikviesti... Pasitikėkite ir kantriai laukite.“

Tie žodžiai turėjo mane nuraminti, juo labiau, kad buvo ištarti ką tik pasirašius amnestijos aktą, kuris liudijo gerus imperatoriaus ketinimus dėl mano tautiečių.

Tačiau Aleksandras išvyko iš Sankt Peterburgo nepalikęs jokių nurodymų ponams Tomui Vavžeckiui, kunigaikščiui Ksaverui Liubeckiui, grafui Liudvikui Pliateriui, Vilniaus gubernijos maršalkai Kazimierui Sulistrovskui, ir Minsko gubernijos maršalkai Rokickiui Minsko gubernijos maršalkai. Jie sudarė imperatoriaus paskirtą komitetą, turėjusį užtikrinti tiekimą kariuomenei. Jiems buvo įsakyta lydėti imperatorių, šiam atvykstant iš Vilniaus į Sankt Peterburgą.

Kiekvienas norėjo kuo greičiau grįžti į savo namus ir dvarus, karo visiškai nuniokotus, tačiau į jų prašymus, kad komitetas būtų paleistas, nes priešas pasitraukė iš Lietuvos, o juos atleistų nuo pareigos likti Sankt Peterburge, iš vyriausybės negavo jokie atsakymo. Kiekvieną dieną buvo laukiama Jo Didenybės nurodymų šiuo klausimu. Pagaliau po kiek laiko policijos ministras Balaševas imperatoriaus vardu jiems pareiškė, kad gautas leidimas išvykti iš Sankt Peterburgo ir grįžti į Lietuvą.



DEŠIMTOS KNYGOS PRIEDAI

NR. I

PASTABOS APIE LIETUVĄ IR LIETUVIUS

*Atsakymai į klausimą „Kodėl lietuviai, lyginant su Varšuvos Kunigaikštystės gyventojais, labiau nepasitikėjo Napoleonu, buvo su juo atsargesni ir nesku-
bėjo prisidėti prie jo?“¹*

Prieš atsakydamas į šį klausimą, kurį parašiau teksto paantraštėje (beje, šį klausimą man nuolat užduodavo ir prancūzai), noriu atskleisti tiesą išmanantiems apie Lietuvą ne daugiau nei apie antipodus, o apie lietuvius kalbantiems kaip apie labai nuo lenkų besiskiriančią tautą. Šiek tiek papasakosiu apie šią šalį ir jos gyventojus.

Be abejo, nėra skirtumo tarp lietuvių ir lenkų, ypač tarp bajorų, kurie vieninteliai sudaro tautos branduolį, tačiau nereikia manyti, kad Šiaurės šalių gyventojai tik šioms šalims susijungus išgirdo apie lietuvius ir šie įgijo neginčijamą drąsių, iniciatyvių ir mylinčių savo šalį žmonių reputaciją.

Norėdamas plačiau pristatyti Lietuvą, jos teritoriją ir gyventojus per praėjusius šimtmečius, pacituosiu keletą Maltbreno ištraukų (tai autorius, kuriuo labai pasitikėjo svetimšaliai dėl jo gilių istorijos ir geografijos žinių bei išsamių

¹ Šis tekstas buvo atiduotas prancūzų diplomatui Vilniuje 1812 metų rugpjūčio mėnesio pabaigoje. Pastarasis skaitydamas raukėsi, bet visiems jį perskaičiusiems prancūzams jis padarė didelį įspūdį. Jis priverė nutilti visus, kurie tvirtino, kad lietuviai yra degeneravę lenkai, ir kaltino juos praradus tėvynės meilę, esant palankius Rusijai, ištikimus imperatoriui Aleksandrui ir nenorinčius, kad Napoleonas atgaivintų Lenkiją.

mokslinių tyrinėjimų, kuriuos jis atliko labai sumaniai ir kruopščiai).

Senoji lietuvių istorija beveik nežinoma. Lietuvių ir rusų versijos nesutampa, nors greičiausiai ir viena, ir kita analizuoja gerokai vėlesnius laikus, negu atsirado šios tautos.

Lietuvos istorikas Kojelavičius teigia, kad apie 900-uosius metus Baltijos jūros pakrantėse įsikūrė italų kolonija, italai į tuos kraštus atnešė savo civilizaciją, kaip tik tuo metu lietuvių kalboje atsirado gana daug lotyniškų žodžių. Tie garsūs bėgliai buvo Palemonas Libonas, Julijanas Dorsprungas¹, Prosperas ir Cezaris Kolonos, Hektoras ir Ursinas Rozos. Iš šių italų šeimų kilo kelios valdovų dinastijos, valdžiusios Lietuvą ir Žemaitiją. Vienas jų, Zvibundas², 1089 metais nusiaubė Rusiją. Po šimto metų kitas bendravardis kunigaikštis sumušė lenkus. 1240 metais mirė Lietuvos, Mozūrų, Podlesės ir Černigovo bei kitų rusų provincijų, Žemaitijos ir Kuršo kunigaikštis Rimgaudas.

Rusų kronikose rašoma, kad lietuviai nuo senų laikų gyveno Kurše, Žemaitijoje ir gana siaurame žemės ruože šios provincijos rytuose. Visa kita teritorija, kuri vėliau tapo didžiąja kunigaikštyste, priklausė Rusijai. Seniausias rusų istorikas Nestoras Lietuvą įvardija kaip tos imperijos provinciją, o Poloką arba Polocką vadina rusų miestu, kurį didysis kunigaikštis Olegas 907 metais išlaisvino nuo prievolės mokėti duoklę graikų imperatoriams. Paskutiniaisiais dešimtojo amžiaus dešimtmečiais Polockas buvo kunigaikščio Rogroldo³, kurio dukterį Rognedą ketino vesti Rusijos didysis kunigaikštis Vladimiras Didysis, rezidencija. Kadangi kunigaikštystė nesutiko, Vladimiras paskelbė karą jos tėvui, užėmė jo sostinę, nužudė jį bei abu jo sūnus ir tapo Rognedos vyru. Jie turėjo sūnų vardu Izaslavas⁴, paskui Vladimiras išsiskyrė su ja, bet prieš tai atstatė Polocką, į kurį išsiuntė Rognedą su vyresniuoju sūnumi Izaslavu, dovanojo jam miestą ir žemes aplink jį kaip savarankišką kunigaikštystę su sostine Polocku. Į jos sudėtį įėjo visa Lietuva iki Nemuno upės arba Memelio⁵ ir didžioji dalis Livonijos.

Izaslavas ir jo palikuonys valdė iki giminės išnykimo tryliktame amžiuje, kai atsirado Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, kurios pirmuoju valdovu 1235 metais tapo Ringoltas¹. *Rusijos genealoginiai analai* kildina Ringoltą iš

¹ Turėtų būti Dausprungas, Hektoras Roza ir Julijanas Ursina (vert. past.).

² Tokio vardo rasti nepavyko, galbūt turėtas galvoje vardas Živinbudas (vert. past.).

³ Greičiausiai turėtų būti Rogvolodas (vert. past.).

⁴ Taip parašyta originale, bet turėtų būti Vsevolodas (vert. past.).

⁵ Klaipėdos (vert. past.).

senųjų Polocko kunigaikščių... Lietuvos didieji kunigaikščiai vėliau tapo Polocko ir visų to krašto rusų miestų valdovais. Manome, kad ir viena, ir kita teorija istoriniu požiūriu yra pagrįstos, tačiau dauguma lietuvių nėra kilę iš kokių nors svetimšalių; kartu su latviais, kuršiais ir prūsais jie sudaro savarankiškas tautas, besiskiriančias ir nuo slavų, ir nuo gotų, deja, viena po kitos nukariaujama abiejų šių tautų. Atrodo, kad Lietuvą pasiekdavo graikai ir Vėlyvosios Romos imperijos² laikų romėnai. Kad ir kaip būtų, abi versijos sutampa nuo to meto, kai didysis kunigaikštis Rimgaudas paskleidė žinią apie lietuvių galybę ir šlovę po tolimus kraštus.

Baigiantis tryliktam amžiui, iš Žemaitijos kilęs Vytenis po įvairiausių intrigų tapo didžiuoju kunigaikščiu ir perleido valdymą savo sūnui bei įpėdiniui Gediminui, kuris įkūrė Vilnių ir perkėlė ten savo rezidenciją. Jis prie Kijevo nugalėjo didįjį Rusijos kunigaikštį Stanislovą ir, užėmęs sostinę, anot Nestoro, tapo Rusijos didžiuoju kunigaikščiu. Jo anūkas Jogaila pasiūlė savo ranką Jadvygai, vienintelei Lenkijos ir Vengrijos karaliaus dukrai, kuri jau buvo karūnuota, ir tuo pat metu įsipareigojo apsikrikštyti kartu su tauta, sujungti Lietuvą su Lenkija ir atkovoti nuo karūnos atplėštus kraštus... Jogaila atvyko į Krokuvą 1386 metais, buvo pakrikštytas Vladislovu ir, vedęs Jadvygą, karūnuotas. Kitais metais valdovas grįžo į Lietuvą, uždraudė pagonybę, apkrikštijo tūkstančius valdinių, įkūrė Vilniaus vyskupiją ir nustatė bažnytinę tvarką. 1392 metais savo pusbrolių Aleksandrą, arba kitaip Vytautą, paskyrė didžiuoju kunigaikščiu, bet nereikalavo, kad ši provincija būtų prijungta prie Lenkijos, todėl ji išsaugojo savarankiškumą. 1401 metais sąjunga buvo patvirtinta vietiniame Vilniaus seime. 1408 metais didysis kunigaikštis perleido Žemaitiją Teutonų ordinui. Kitas vietinis seimas, sušauktas mažame Horodlės mieste, paskelbė, kad lietuviai lygūs su lenkais dėl mokesčių ir prieš įstatymus. Daug lietuvių šeimų per vedybas susigiminiavo su lenkais, pagaliau susijungė abiejų tautų kariuomenės. Ten buvo dar sutarta, kad Lietuvos didysis kunigaikštis bus skiriamas Lenkijos karaliaus, o šiam mirus ir nepalikus vaikų ar galinčio perimti sostą asmens, naują karalių lenkai rinks tik lietuviams pritarus. 1413 metais sudaryta sąjunga buvo atnaujinta 1499 metais ir tada buvo paaiškinta, kad lietuviai nerinks didžiojo kunigaikščio be lenkų pritarimo, o lenkai karaliaus – be lietuvių sutikimo.

¹ Taip parašyta originale, bet turėtų būti Rimgaudas (vert. past.).

² Romos imperijos laikotarpis nuo Aleksandro Severo mirties 235 m. iki Vakarų Romos imperijos žlugimo 476 m. (vert. past.).

1561 metais Kalavijuočių ordinas ir jiems likusi Livonijos dalis pasidavė Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio globai, naujasis Kuršo kunigaikštis tapo jo vasalu. 1569 metais lenkai ir lietuviai Liublīne sušaukė seimą ir Didžioji Kunigaikštystė buvo sujungta su Lenkijos karalyste. Abi tautos turėjo tapti vienu kūnu, paklusti vienam valdovui, renkamam abiejų tautų ir turinčiam dvigubą titulą: Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio. Taip pat susitarta, kad seimas visada bus šaukiamas Varšuvoje, abi tautos turės vieną senatą, vienus pasiuntinių arba deputatų rūmus, tuos pačius pinigus. Kartu bus sprendžiama dėl sąjungų, pagalbinių kariuomenės sudarymo ir daugelio kitų dalykų. 1673, 1677 ir 1685 metų įstatymuose nustatyta, kad kas trečias seimas bus šaukiamas Lietuvoje, Gardine, tik tai negalės būti konvokacinis, karalių renkantis arba jį karūnuojantis seimas. 1697 metais lenkų ir lietuvių įstatymai įgavo vienodą galią.

Prie šios Lietuvos istorijos apžvalgos (iki to laiko, kai ši provincija susijungė su Lenkija) pridursiu keletą įdomių detalių apie šį kraštą. Kalbėsiu apie tai, kas jau nebekelia abejonių, nes žinių sėmiausi iš patikimiausių šaltinių¹.

Apie 1300 metus totoriai, pajutę savo galią, pradėjo puldinėti Lietuvos sienas. Gediminas patraukė prieš juos, užėmė Voluinę, Podolę ir Kijevo kunigaikštystę, išvijoj totorius iš tų kraštų ir nustatė Lietuvos sieną Dysnos upe.

Gedimino bijoję totoriai nebedrįso pulti, bet po jo mirties panoro atgauti prarastas provincijas ir ėmė siaubti Podolę. Gedimino įpėdinis Algirdas atėjo į pagalbą savo sūnėnams Karijotaičiams, valdžiusiems Podolę, nugalėjo totorių kunigaikščius ir išvijoj juos anapus Dono.

Vytautas, Algirdo sūnėnas ir įpėdinis, pradėjęs naujus užkariavimus, buvo užpultas labai gausių totorių pajėgų, bet juos sumušė ir dalį jų išvijoj anapus Dono. Tuos, kurie pakliuvo jam į rankas, atgabeno į kelias Lietuvos vietas, tačiau ne pavertė vergais, o davė jiems žemės ir leido laisvai išpažinti savo religiją.

Nors totorių puldinėjimai pasidarė retesni, Vytautas nutarė užsitikrinti savo valdų saugumą ir apsaugoti nuo išorės puolimų, todėl sudarė sutartį su kapčakų caru Tochtamyšu iš anapus Volgos, kuris užleido Vytautui visas valdovo teises į Maskvos kunigaikštystę. Tą sutartį patvirtino Perekopo caras Mengli-Girėjus, Tochtamyšo anūkas, kuris smulkiai išvardijo visas žemes, miestus ir pilis, užleistas Vytautui. Pagaliau Chadži-Girėjus patvirtino visas

¹ Žr. Dluogošas, Miechovitas, Strijkovskis, Herberšteinas, Mykolas Lietuvis, „Rusų kronikos“, Naruševičiaus „Lenkijos istorija“ ir „Tauridės istorija“, „Carų iš anapus Volgos laišakai“, „Karūnos archyvai“, išgabenti į Sankt Peterburgą, „Limites regni Polonię“, Dogelis ir kt.

sutartis su Vytautu. Yra išlikę autentiškų įrodymų – tai originalūs dokumentai, kuriuose kalbama apie valdovo Tochtamyšo dovanojimus, kuriuos pavirtino Mengli-Girėjus, taip pat apie sutarčių atnaujinimą tarp Chadži-Girėjaus ir Kazimiero Jogailaičio. Dokumentas sudarytas Kryme 1430 metais ir antspauduotas chanų aukso antspaudu.

Oficialūs dokumentai buvo saugomi karūnos archyvuose ir kartu su kitais archyvais bei Varšuvos nacionaline biblioteka išgabenti į Sankt Peterburgą.

Tokiu būdu Vytautas užvaldė ne tik savo prosenelio ir dėdės iš totorių jungo išlaisvintas rusų žemes, bet ir tas, kurios priklausė smulkiems valdovams anapus Dniepro.

Jis tapo tikru šių žemių valdovu. Vytautas skirdavo ir tvirtindavo totorių chanus, įpareigodavo juos atvykti su kariuomene per eilinį šaukimą. Pavedė Chadži-Girėjui valdyti negausias totorių ordas, gyvenusias tarp Dniepro ir Dono, bei klajoklių gentis, gyvenusias Juodosios jūros pakrantėse ir dažnai puldinėjusias lenkų žemes. Taip pat pavedė valdyti tautas, kurios ganė savo bandas tarp Dniepro ir Dono žiočių, bet jos turėjo būti paklusnios Lietuvai, o Vytautas ir jo įpėdiniai turėjo būti jų šeimininkai ir valdovai. Chadži-Girėjus liko ištikimas Lenkijos vasalas net ir po Vytauto mirties. Be karaliaus leidimo nepradėdavo jokio karo, vadino jį savo šeimininku bei valdovu ir nuolat buvo pasirengęs atvykti į pagalbą su savo kariais.

Taigi visos žemės tarp Dniepro ir Dniestro žiočių priklausė Lietuvai kaip rusų kunigaikščių paveldas, nukariautos teritorijos arba kaip sutarčių objektas, neišskiriant žemių, kurios šiandien yra Očakovo apskritis iki Kočiubėjaus miesto, kurio griuvėsiai dar ir šiandien išlikę šalia Belgorodo, kurį turkai vadina Akermanu.

Dnieprą nuo savo ištakų netoli Smolensko tekėjo Lietuvos teritorija iki Juodosios jūros. Lietuvos kunigaikščiai, vėliau ir Lenkijos karaliai abiejuose upės krantuose pastatė įtvirtintus miestus ir laikė juose stiprias įgulas, kad galėtų apsisaugoti nuo turkų antpuolių. Žygimanto Augusto pilių inspektuoti pasiųstas Mykolas Lietuvis mini Kremenčiugą, Upską, Herbedejov Rogą, Misuriną, Kočką, Tavaną, Barhuną, Tyahiniją ir kitus.

Lietuvos kunigaikščiai Tavane pastatė akmeninę muitinę, kurioje rinko mokesčius ir baudas, vadinamas *osmiēcwo*, skiriamas nusizengusiems totoriams. Muitinė buvo vadinama Vytauto pirtimi.

Atsargumo priemonės, saugančios nuo turkų antpuolių, paviliojo į šiuos kraštus daug gyventojų, kurie apsigyveno kaimuose ir įdirbo labai derlingą

žemę. Aplink Teligolos ežerą¹ ir puikiose lygumose ant Ingulio upių krantų įsikūrė daug gyvenviečių. Daugelis kilmingų šeimų turėjo daug žemės Očakovo apylinkėse, kitos, ne tokios turtingos, valdė kaimus, turėjo namus, bandas ir žirgynus, taip pat kaimus su derlingiausiomis žemėmis.

Du Vytauto statyti tiltai netoli Boho žiočių ir Kačiubėjaus uostas, įsikūręs Dniepro žiotyse, lengvino prekybą.

Nuo Vytauto iki Kazimiero Jogailaičio laikų Dniestro upe iki Kačiubėjaus ir Belgorodo nuolat plaukiojo kviečių ir rugių prikrauti laivai².

Susijungus Lietuvai su Lenkija, lietuviai rūpestingai saugojo savo senovinius įstatymus ir privilegijas (tai jiems garantavo sutarties sąlygos), visada buvo pasirengę bet kokioms aukoms dėl tėvynės gerovės.

Paskutiniaisiais Lenkijos gyvavimo metais jie tai įrodė labai įtakingamai, nes suprato, jog dėl bendro tikslo – būtinybės įtvirtinti naują valdymo formą, kurią ketino įdiegti 1788 metų Seimas – Lietuvai ir Karūnai³ teks dar glaudžiau bendradarbiauti, iš trijų provincijų padaryti vieną galingą valstybę ir visiškai panaikinti iki šiol egzistavusius skirtumus tarp lenkų ir lietuvių, todėl jie savanoriškai atsisakė privilegijų, kurių anksčiau atkakliai laikėsi, nedelsdami sutiko neturėti atskiros kariuomenės ir išdo, susitarė, kad šiuos reikalus tvarkytų bendra abiem provincijoms administracija.

Kol posėdžiavo Konstitucinis Seimas, Lietuvai atstovaujantys jo nariai ypatingai demonstravo savo patriotizmą ir begalinį atsidavimą valstybės gerovei. Nei skaičiumi, nei sugebėjimais jie nenusileido Karūnos atstovams; Niemcevičiaus, Vaizenhofo, Matuševičiaus, Soltano, Kazimiero Sapiegos, Vavžeckio ir daugelio kitų, įrašytų nacionaliniuose archyvuose, vardai paliko neišdildomą įspūdį dėl valdymo išmanymo, iškalbos ir patriotizmo.

Seime Lietuvai atstovavę delegatai namuose veikė taip sumaniai, kad bet kokia auka tėvynei atrodė esanti maloni ir šventa.

Pirmieji 1794 metų revoliucijos žingsniai uždegė lietuvių patriotinius jausmus. Vilniaus sukilimas nusileido Varšuvos sukilimui tik savo mastu, nes tik trys šimtai lietuvių karių puolė Vilniuje stovėjusią trijų tūkstančių karių igulą.

Nors po paskutiniojo padalijimo didžioji Lietuvos dalis atsidūrė Rusijos

¹ Ežero pavadinimas lietuviškai reiškia *toli galas*.

² Sarnickis rašo, kad Žygimanto Augusto laikais javų pakrauti laivai gabeno juos iki Kipro salos. 1621 metais tarp Žygimanto ir Osmano sudarytos sutarties IV straipsnyje pabrėžiama, kad totoriams draudžiama keliauti per Očakovo apskritį. *Tartari nullas excursiones in ditiones polonicas facere proesumant, qui imo a tranzitu Oczakowiensi per sultanum arceri debent.*

³ Tuo vardu vadintos Didžioji ir Mažoji Lenkijos.

globoje, o nedidelėje dalyje, kuri neatiteko rusams, buvo pilna jų kariuomenės, toli nuo Kosciuškos buvusių lietuvių žygiai 1794 metais su niekuo nepalyginami. Vavžeckis įsiveržė į Kuršą ir užėmė Liepoją, Giedraitis ir Niesiolkowskis sumušė rusus prie Salantų, Mykolas Oginskis pasiekė Dauguvos krantus prie Daugpilio, Steponas Grabovskis nužygiavo į buvusios Minsko vaivadijos gilumą.

Visi šie žygiai atlikti turint labai menkas pajėgas, palyginus su gausia rusų kariuomene, kurios tik vienas korpusas, apgulęs Vilnių, turėjo keturiolika tūkstančių vyrų. Bet ko nepadaro drąsa, entuziazmas ir tėvynės meilė!

Sierakauskas, Kopecas, Stanislovas, Jurgis ir Steponas Grabovskiai, Prozoras, Horainas, Giedraitis, Belopetrovičius, vaivada Niesiolkowskis uoliai tarnavo tėvynei, nesvarbu, ar jie buvo civiliai, ar kariškiai. Jų ištikimybė nesusvyravo, uolumas buvo su niekuo nepalyginamas. Tie vardai brangūs visiems tikriems lenkams, o jų tėvynė Lietuva tikrai gali jais didžiuotis¹.

Tačiau lietuviai niekada per visą 1794 metų revoliuciją negavo pagalbos ginklais, amunicija, patrankomis, nes Kosciūška nuolat kovėsi su rusais arba prūsais ir negalėjo pasiųsti jiems pastiprinimų. Dėl to lietuviai buvo priversti nusileisti gausesniai priešui ir prie Lenkijos sienos sutraukti kariuomenės likučius bei atskirai kovojusias dalis.

Ši lietuvių kariuomenė tapo didžiosios kariuomenės dalimi ir didžiavosi, kad jai vadovauja pats Kosciūška, nes ir jis buvo lietuvis. Ji narsiai kovėsi įvairiose vietose su prūsais ir rusais, dalijosi pergalėmis su drąsia lenkų kariuomene iki pat nesėkmingos revoliucijos pabaigos. Kai daug aukščiausio rango karininkų, pakliuvusių į priešų rankas, buvo uždaryti Sankt Peterburgo kalėjimuose, o keletas tūkstančių lietuvių karių išsiųsta į Sibirą, visi, kurie sugebėjo pasprukti iš Lenkijos, ieškojo prieglobsčio svetimose šalyse, daugelis stoji tarnauti Prancūzijai arba užsirašė į lenkų legionus Italijoje.

Iš tokios trumpos mano apžvalgos aišku, kad daug garsių žmonių, pasižymėjusių paskutiniaisiais Lenkijos gyvavimo metais, buvo lietuviai. Meilė laisvei, nepriklausomybės troškimas, neapykanta tėvynės pavergėjams visada buvo labai ryškus lietuvių bruožas. Panagrinėkime motyvus, kodėl lietuviai akla nepasitikėjo žmogumi, kuris, vedinas penkių šimtų tūkstančių vyrų kariuomene, 1812 metais peržengė jų provincijos ribas.

Kai 1806 metais Napoleonas paskelbė karą Rusijai ir Prūsijai, lietuviai iš

¹ Garsiausios Lenkijos šeimos daugiausia yra kilusios iš Lietuvos. Čartoriskiai, Radvilos, Oginskiai, Sapiegos, Tiškevičiai, Pacai, Sanguškos yra lietuviai.

tiesų šią žinią sutiko abejingai. Jie godžiai skaitė ne vieną Napoleono kreipimąsi į lenkus, Dombrovskio ir Vybickio atsisaukimus, platintus Varšuvoje, bei laiškus, kuriuose buvo galima aptikti viltingų žinių, jog Lenkija bus atkurta.

Iš tiesų, visi stebėjosi, kad Kosciuška atsispyrė įnirtingiems Napoleono įkalbinėjimams, nepanoro nei jam tarnauti, nei pasirašyti lenkams skirtų atsisaukimų ir netikėjo, esą Napoleonas noris atkurti galingą nepriklausomą Lenkiją, tokią, kokia ji buvo kadaise, nes tai visiškai neatitiko jo sumanymų. Dauguma manė, kad jei imperatorius Aleksandras ruošiasi susitaikyti arba priimti taikos pasiūlymus, Napoleonas paaukos lenkus dėl svarbesnių interesų. Tačiau tikra yra tai, kad daug lietuvių perėjo sieną ir prisijungė prie lenkų legionų. Jei Napoleonas būtų kėlęsis per Nemuną ir žadėjęs atkurti Lenkiją, gali būti, jog būtent tuomet daugelis galinčių paimti ginklą būtų skubiai prisijungę prie jo.

Keletą savaitių visi tik laukė ir dvejojo, bet pagaliau atėjo žinia, kad po Frydlando kautynių abu imperatoriai suartėjo, kad derėjosi, kad demonstravo vienas kitam labai šiltus jausmus ir širdingumą. Napoleonas buvo patenkintas, kad jį imperatoriumi pripažino valdovas, kurio draugystę vertino, jis atmetė bet ką, kas galėjo pakenkti geriems abiejų dvarų santykiams, atidavė Aleksandruvi Varšuvą ir sutiko, jog Lenkijai priklausiusios žemės, kurias buvo atėmęs iš Prūsijos karaliaus, būtų prijungtos prie Rusijos.

Netrukus paaiškėjo, kad šis pasiūlymas nebuvo priimtas ir Napoleonas įkūrė Varšuvos kunigaikštystę bei prijungė ją prie Saksonijos. Taip pat sužinota, kad atplėšė dalį žemių, suformavo Baltstogės apygardą su keliais šimtais tūkstančių gyventojų ir atidavė Aleksandruvi, kad šis ją inkorporuotų į Rusijos sudėtį. Tuo Napoleono norėta parodyti, kad jis neketina iš Aleksandro atimti Lietuvos ir mielai užleidžia tai, ko šis prašo, net būtų atidavęs Varšuvos kunigaikštystę, jei Aleksandras būtų nusileidęs ir padėjęs perdalyti žemyną.

Šios naujienos Lietuvą nuliūdino, ypač Vilnių. Tie, kurie pernelyg pasukbėjo išvykti ir prisidėti prie lenkų kariuomenės, susikompromitavo, jų šeimoms grėsė tardymai ir persekiojimai. Visi, kurie tik ir laukė, kada bus keliamasi per Nemuną ir jie galės prisijungti prie tautiečių, nusivylė. Lietuviai ir visi lenkai, Aleksandro valdiniai kitose Rusijos imperijos gubernijose, Tilžės sutartį vertino kaip visų savo vilčių kapą. Nuo tada trumpalaikis tikėjimas Napoleono ketinimais atkurti Lenkiją dingo.

Kiti to meto įvykiai dar labiau atvėsinė lietuvių susižavėjimą Napoleonu ir jie dar labiau ėmė juo nepasitikėti.

Prasidėjus 1809 metų kampanijai jie pamatė, kad Varšuvos kunigaikštystė palikta verstis savo jėgomis. Negausūs lenkų daliniai, vadovaujami kunigaikščio Juozapo Poniatovskio, turėjo ją ginti nuo priešo, o didžioji lenkų kariuomenės dalis kovėsi Ispanijoje. Napoleonas paliko likimo valiai šalį, kuri tiek daug jam paaukojo, paliko juo labai pasitikėjusią ir jam atsidavusią tautą! Varšuvą paliko neapsaugotą, ją puolė austrai – keturiasdešimt tūkstančių vyrų, ir jei ne drąsūs lenkai, kurie, vadovaujami kunigaikščio Poniatovskio, įsiveržė į Galiciją, jei ne Napoleono sėkmė prie Dunojaus krantų, vos susikūrusi Varšuvos kunigaikštystė būtų nustojusi gyvuoti.

Maždaug po metų, sudarius Šenbruno taiką, vidaus reikalų ministras Montalivė Paryžiuje viešai pareiškė, kad Napoleonas niekada neketino atkurti Lenkijos. Tą patį Napoleonas garantavo Aleksandriui savo laiškuose, tą patį dar gerokai anksčiau teigė ir užsienio reikalų ministras Šampanje oficialiuose raštuose, siųstuose Rusijos imperijos kancleriui grafui Romancevui.

Nesunku atspėti, kad visos žinios, perduodamos iš lūpų į lūpas, galutinai išsklaidė kadaise entuziastingiausių Napoleono gerbėjų lietuvių iliuzijas.

Be to, imperatorius Aleksandras padarė viską, kad lietuviai jį pamiltų. 1810 metais jam buvo perduoti Vilniaus ir Gardino gubernijų gyventojų prašymai ir imperatorius išpildė beveik visus jų pageidavimus. Krašto bajorai buvo dėkingi už jo rūpinimąsi jaunimo švietimu, dosnumą Vilniaus universitetui ir įkurtas tautines mokyklas.

Lietuvoje visi tikrai žinojo, kad imperatorius kuria planą steigti aštuonias gubernijas buvusiose Lenkijos provincijose, atitekusiose Rusijai. Jose gyveno maždaug septyni milijonai gyventojų. Ketinta joms suteikti vienodą valdymo formą ir parašyti atskirą konstituciją. Žinota, kad Rusijos jėga milžiniška, laukta, jog anksčiau ar vėliau Varšuvos kunigaikštystė bus prijungta prie jos gubernijų ir bus suformuotas administracinis vienetas – Lenkijos karalystė, toks ir buvo vienintelis visų troškimas.

Taip klostėsi įvykiai ir formavosi lietuvių nuomonė 1812 metais, artėjant Napoleono kariuomenei. Niekas nemanė, juo labiau nepageidavo, kad ji peržengtų sieną, nes bijojo, jog Lietuva taps karo veiksmų teatru. Visi matė, jog didžiulė rusų kariuomenė artėja prie Nemuno, bet buvo tikri, kad ji nepradės kovos veiksmų. Imperatoriaus Aleksandro atvykimas į Vilnių, jo maloningas elgesys su gyventojais ir meilumas galutinai pavergė visų širdis. Rodydamos nepaprastą pagarbą ir ištikimybę, keletas gubernijų, būtent, Gardino, Vilniaus ir Minsko, įsipareigojo tiekti kariuomenei tai, ko galėjo pri-

reikti: maisto ir kitų būtinų dalykų, nesvarbu, koks kiekis būtų nustatytas, nes kiekvienas gyventojas ketino pasilikti tik tiek, kiek būtina šeimai išgyventi, ir sutiko atiduoti tai, kas liko. Imperatoriaus tik paprašė sudaryti lietuvių komitetą, įpareigotą viską paskirstyti. Ši savanoriška auka per trumpą laiką įgalino pripildyti didžiulius sandėlius, nors prastas praėjusių metų derlius, visuotinis skurdas ir pinigų trūkumas kėlė didelių sunkumų ir kliūčių. Lietuviai, kuriuos kaip valdinius buvo galima įpareigoti aprūpinti kariuomenę viskuo, ko tik reikia, savanoriškai sutiko aukoti tokiu metu, kai beveik visa rusų kariuomenė užplūdo kraštą, nes buvo tikri, kad Aleksandras iš tikrųjų jais domisi, kuria planą, kaip organizuoti Lietuvos valdymą ir, pasibaigus kampanijai, atkurti Lenkiją. Jie turėjo patikimų žinių apie Aleksandro ketinimus ir pasitikėjo kilniais imperatoriaus jausmais. Napoleonas, priešingai, nieko nežadėjo, o jo elgesys sugriovė bet kokias iliuzijas.

Visi baisiausiai sutriko ir nusiminė, kai imperatorius Aleksandras netikėtai išvyko iš Vilniaus, o rusų kariuomenė pasitraukė prie Drisos. Kai kurie išvyko paskui imperatorių, nes norėjo išvengti neramumų, kurie kyla žygiuojant prieš kariuomenę. Daugelis privalėjo išvykti dėl užimamų pareigų, tai ypač buvo aktualu naujai paskirto maisto dalijimo komiteto nariams, tad vos pavyko surinkti keletą atstovų, kurie galėtų pasitikti Napoleoną. Tai prancūzų imperatoriui sugadino nuotaiką. Prisidėjo ir tai, kad rusų kariuomenė pasitraukė be mūšio. Įrodymas – šiuurkštūs klausimai, kuriuos Napoleonas uždavė delegacijai prieš įžengdamas į Vilnių¹.

Napoleonui įžengus į Vilnių, lietuviai nematė pagrindo džiūgauti ir ko nors tikėtis. Ką tik buvo gautas įsakymas, paskelbtas kėlimosi per Nemuną išvakarėse. Jame buvo kalbama, kad kariuomenė įžengia į priešų šalį, tad Lietuvai nieko gero nereikėjo tikėtis. Netrukus sužinota, kad, persikėlus per Nemuną, buvo padegta daug kaimų, apiplėštos kelios dvarininkų sodybos, pagrobta maisto ir pašarų, dar žali javai nukirsti ir sušerti arkliams, pievos ir laukai nuniokoti, smurtauta prieš moteris, apiplėšti valstiečiai. Todėl natūralu, kad tie, kurie gyveno netoli sienos, pabėgo ir kaimai liko tušti.

Lenkų kariai, tarp kurių buvo daug lietuvių, tikėjosi greitų pergalių ir neišvengiamo Lenkijos atkūrimo, tad tokį siautėjimą vertino kaip įprastą

¹ Delegacijai vadovavo Vilniaus apskrities maršalka Antanas Lachnickis. Jis kalbėjo tik lenkiškai, tad kunigaikštis Aleksandras Sapiega buvo vertėjas. Napoleonas susierzinęs paklausė, kurią valandą Aleksandras išvyko iš Vilniaus, ar su juo išvyko senatorius Oginskis, pagaliau, ar Vilniuje yra išdavikų.

karo metais. Tačiau taikūs dvarininkai, ūkininkai ir žemdirbiai nemąstė apie ateitį, jie matė tik griuvėsius bei niokojimą ir suvokė, kad kraštui ir gyventojams daroma žala. Tiesa, iš pradžių jie nepyko nei ant Napoleono, kuris iki šiol visoje Europoje garsėjo kaip neklystantis, nei ant jo kariuomenės vadų, kuriuos Lietuvoje, kaip, beje, ir kitur, vertino už žygdarbius ir karinį talentą, bet prancūzų savivalė nesiliovė, tad nerimas ir nusivylimas augo neįtikėtinai greitai, taip pat, kaip judėjo ir svetimšalių kariuomenė.

Pagaliau neaiškus, vilčių neteikiantis Napoleono atsakymas Varšuvos pasiuntiniams dėl Lenkijos atkūrimo visiškai sumaišė lenkų kortas ir galutinai nuvyklė tuos lietuvius, kurie kurį laiką dar tikėjo, kad rusų kariuomenė bus sutriuškinta, senosios lenkų provincijos atkovotos iš priešų, ir bus atkurta Lenkijos karalystė. Iš visų šių detalių darosi aišku, kodėl lietuviai nepateisino Napoleono lūkesčių.

Napoleonas nesulaukė tokio karšto pritarimo, kokio troško, bet dėl to kaltas tik jis pats. Jei prieš keldamasis per Nemuną būtų paskelbęs, kad atkuria Lenkijos karalystę ir tampa jos karaliumi, jei persikėlęs per upę būtų garantavęs Rusijai atitekusių senųjų Lenkijos provincijų gyventojams lietuviams, kad prijungs juos prie Varšuvos kunigaikštystės ir bus vieninga Lenkijos karalystė, be jokių abejonių, išvydę penkių šimtų tūkstančių vyrų kariuomenę, lietuviai būtų suabejoję dėl savo jausmų Aleksandriui, ir niekas nebūtų numaldęs jų patriotinio kvaitulio. Jie būtų patraukę kautis, vadovaujami žmogaus, žadančio grąžinti tėvynę, o ne apsiribojančio pažadais.

Beje, ko Napoleonas galėjo pageidauti iš lietuvių? Jie padarė viską, ką galėjo. Daugelyje vietų, kur dalinių vadai savarankiškai paskelbdavo apie Lenkijos atkūrimą (pavyzdžiui, Minske), prancūzai būdavo pasitinkami visuotiniu džiūgavimu. Visuose dvarininkų, net ir pačių neturtingiausių, namuose karininkus priimdavo vaišingai ir paslaugiai. Nedvejodami duodavo maisto kareiviams, arklių gurguolėms. Iš visų pusių plūdo savanoriai, pasirengę papildyti lenkų kariuomenę. Daugiau negu trys šimtai Vilniaus universiteto studentų, nė akimirkos nedvejoję, stėjo tarnauti lenkams. Paskelbta apie dešimties pulkų kūrimą; iš jų penki pėstininkų pulkai buvo patikėti pulkininkams Adomui Bišpingui, Aleksandriui Chodkevičiui, Konstantinui Tyzenhauzui, Karoliui Pšezdzeckiui ir Stanislovui Čapskiui. Paskirti penkių kavalerijos pulkų pulkininkai: brigados vadas Juozapas Vavžekis, Mykolas Tiškevičius, Rajeckis, Obuchovičius ir Giedraitis.

Kai kurie iš jų, turtingesnieji, paaukojo savo pinigus, kad tie pulkai būtų greičiau suformuoti.

Kai kurių garsiausių ir seniausių šeimų atstovai varžėsi dėl garbės tarnauti tėvynei. Todėl Dominykas Radvila, Aleksandras Sapiega, Konstantinas Čartoriskis, Gabrielis Oginskis, Liudvikas Pacas ir daugelis kitų patraukė paskui Napoleoną; ne dėl naudos ar ambicijų, bet tikėdami, kad šios kampanijos rezultatas bus Lenkijos atkūrimas, o Napoleonas tai padarys greičiau negu Aleksandras.

Taigi pakanka įrodymų, kad lietuviai niekada niekuo nenusileido kitų lenkų provincijų gyventojams, ir nekyla jokių abejonių, jog tas, kuris nebūtų liūliavęs tuščiomis viltimis, o pasiskelbęs Lenkijos karaliumi ir tėvynės atgavintoju, būtų neginčijamai pelnęs lietuvių dėkingumą, galėjęs neabejoti jų pasitikėjimu ir net būtų buvęs garbinamas.

NR. II

(DEŠIMTOS KNYGOS IV SKYRIUS)

Ištrauka iš generolo grafo de Segiuro „Napoleono ir didžiosios kariuomenės istorijos“ (t. 1, p. 150–157), šeštas leidimas:

„Lenkai patikėjo, kad kreipėsi į visagalį pasaulio teisėją, į tą, kurio kiekvienas žodis yra įstatymas, kurio negali sulaikyti jokios politinės gudrybės; jie nesuprato, ką reiškia tas atsargus Napoleono atsakymas. Jie suabejojo dėl Napoleono ketinimų. Vieni pasidarė ne tokie uolūs, kiti gerokai atšalo, visi gūžčiojo pečiais. Net imperatoriaus aplinkoje buvo svarstoma, kokie tokio netikėto, Napoleonui nebūdingo atsargumo motyvai. Koks šio karo tikslas? Gal Napoleonas bijo Austrijos? Gal jam neramu dėl rusų kariuomenės atsi-
traukimo? O gal jis suabejojo savo sėkme ir nenori prieš visą Europą prisiimti įsipareigojimų, dėl kurių įgyvendinimo abejoja? Pagaliau gal jį paveikė Lietuvos šaltumas, o gal nepasitiki patriotizmo, kurį bus sunku valdyti, protrūkiu? Gal dar nenusprendė, kas laukia Lietuvos?

Kad ir kokie būtų buvę motyvai, jis norėjo, kad lietuviai pasikeistų. Kadangi tuo pat metu suko galvą apie lietuvių valdymo formą ir kurstė jų patriotizmą, tai abi pusės atsidūrė aklavietėje, kiekvienas žingsnis atrodė klaida, prieštaravimas, dalinė priemonė. Imta nesusikalbėti tarpusavyje ir nepasi-

tikėti vieni kitais. Kadangi lenkai paaukėjo labai daug, jie norėjo konkrečių įsipareigojimų. Bet, nepaskelbus, kad jų valstybė sujungiama į vieną karalystę, jie baiminosi dėl to, jog nebus priimtas tinkamas sprendimas, todėl, liovęsi tikėti Napoleonu, ėmė nepasitikėti patys savimi.

Tada Napoleonas paskyrė iš septynių lietuvių sudarytą vyriausybę. Tai buvo blogas sprendimas keletu požiūrių, jis pakurstė bajorų, kuriems sunku įtikti, pavydą.

Keturios lietuviškos provincijos – Vilniaus, Minsko, Gardino ir Baltstogės – turėjo vyriausybės komisijas ir po subprefektą. Kiekvienas valsčius privalėjo turėti savivaldos institucijas, bet iš tikrųjų Lietuvą valdė imperijos komisaras ir keturi prancūzų auditoriai, vadinami intendantais.

Taigi dėl šių, galbūt neišvengiamų, priežasčių ir ypač dėl kariuomenės, sąjungininkų krašte turėjusios rinktis plėšikavimą ar mirtį iš bado, santykiai visiškai atšalo. Imperatorius susivokė, jog tikėjosi keturių milijonų lietuvių paramos, o sulaukė tik kelių tūkstančių. Jis tikėjosi daugiau nei šimto tūkstančių šauktinių, o gavo tik garbės gvardiją, tris riterius. Daug gyventojų turinti Voluinė neatsiliepė ir Napoleonui teko dar kartą raginti ją prisidėti prie pergalės. Imperatorių galima vadinti laimingu žmogumi, nes Lietuvos abejingumas nesukėlė jam nerimo, galima vadinti nelaimingu, nes dėl išdidumo ar dėl to, kad buvo įpratęs įsakinėti, nekreipė į tai dėmesio.

Mes, pasitikėję juo ir savimi, iš pradžių nelabai domėjomės lietuvių nuotakomis, bet kai mūsų jėgos sumenko, apsidairėme aplink ir ėmėme mąstyti. Trys lietuvių generolai išgarsių giminių, turtingi ir ištikimi, žygiavo su imperatoriumi. Vieną dieną prancūzų generolai prikišo jiems tėvynainių abejingumą. Pateikė pavyzdį – Varšuvos gyventojų uolumą 1806 metais. Kilo karštos diskusijos (jų būta ir daugiau). Kalbėtasi Napoleono darbo vietoje. Ir viena, ir kita pusė jautėsi teisi; kadangi besiginčijantys savo nuomonių nepakeitė, privailau pakartoti išsakytą nuomonę, kodėl lietuviai buvo abejingi Napoleonui.

Generolai atsakė, kad tikėjosi, jog prancūzai jiems atnešė laisvę, kurią kiekvienas žmogus vertina pagal save. Lietuviai santūresni negu lenkai, taigi ir ne tokie komunikabilūs. Beje, jausmai galėjo būti tokie patys, skyrėsi tik jų išraiška.

Negalima lyginti ir situacijos. Prancūzai išlaisvino Lenkiją, įveikę prūsus, o šiandien jie ruošiasi išlaisvinti Lietuvą iš rusų jungo, neįveikę Rusijos. Taigi vieni džiūgaujantys sulaukė pergalingos ir garantuotos, kiti – neužtikrintos ir pražūtingos laisvės. Vienaip reaguoji, jei ką nors gauni už dyką, kitaip – jei

tenka mokėti. Varšuvoje prieš šešerius metus pakako tik pasiruošti šventėms, o šiandien Vilniuje, pamačius rusų galybę, žinant kodėl jos kariuomenė pasitraukė, reikia ruošti neišvengiamoms kautynėms.

O kokios pajėgos? Kodėl lietuviai negavo laisvės 1807 metais? Tada Lietuva buvo turtinga ir tankiai apgyvendinta. Paskui kontinentinė blokada nebeleido jai išgabenti prekių ir ji nuskurdo. Vėliau rusai apdairiai surinko krašte rekrūtus, dar vėliau rusų kariuomenė išsivare daugybę bajorų, valstiečių, pasiėmė vežimus ir galvijus.

Be to, lietuviai generolai dar paminėjo badą, kilusį dėl gamtos stichijos 1811 metais, kai ėmė gesti pernelyg nešvarūs šių kraštų grūdai. Kodėl Napoleonas neprašė pagalbos iš pietinių provincijų? Ten buvo žmonių, arklių, netrūko maisto. Reikėjo tik išvyti Tormancevą ir jo kariuomenę. Gal Švarcenbergas ir žygiavo ten, bet ar protinga buvo patikėti Galicijos užgrobėjams austrams vaduoti Voluinę? Argi nešama laisvė nebuvo panaši į vergovę? Kodėl ten nepasiuntė prancūzų ir lenkų? Tačiau tada reikėjo liautis, reikėjo kovoti neskubant, duoti laiko kariuomenei aprūpinti, o Napoleonas, be abejo, skubėjo, nes buvo toli nuo Prancūzijos, karių išlaikymas kiekvieną dieną kainavo labai daug, taigi jis pasikliovė savo kariuomene ir, vydamasis pergalę, viską paaukojo vilčiai vienu smūgiu baigti karą.

Šioje vietoje generolus pertraukė: nors priežastys ir rimtos, bet jų nepakanka pasiaiškinti. Lietuviai nutylėjo svarbiausią priežastį, kodėl tautiečiai liko pasyvūs. Priežastis tokia – didikų savanaudiškas požiūris į gudrią rusų politiką, nes rusai glostė jų savimeilę, gerbė papročius ir garantavo bajorų valdžią valstiečiams, kuriuos prancūzai neseniai buvo išlaisvinę.

Priekaištas buvo pagrįstas, tačiau lietuvių generolai supyko, nors priekaištas ir nebuvo skirtas asmeniškai jiems. Vienas iš jų ėmė šaukti: „Jūs kalbate apie mūsų nepriklausomybę, bet ji turbūt labai pavojinga, nes jūs, turėdami keturių šimtų tūkstančių vyrų kariuomenę, pripažindami nepriklausomybę, bijote susikompromituoti. Jūs jos nepripažinote nei savo kalbose, nei tai įrodėte veiksmais. Mūsų provincijas kartu su nauja administracija valdo jūsų auditoriai, visiškai naujokai. Jie įsakmiai reikalauja, ko užsimaņę, ir neaiškina mums, kodėl mes turime aukoti tai, kas aukojama tik tėvynei. Jie visada kalba apie imperatorių, bet niekada apie respubliką. Jūs neaiškinate mūsų žygio tikslo ir stebitės, kad juo abejojama. Tuos tautiečius, kurių mes nemylime, jūs skiriate mūsų vadais. Nors ir maldavome, Vilnius liko atskirtas nuo Varšuvos. Mes išblaškyti, o jūs siūlote pasitikėti savo jėgomis, nors pa-

sitikėjimą gali suteikti tik vienybė. Jūs gavote karių, kurių prašėte, trisdešimt tūkstančių šiandien pasirengę kariauti, bet jūs nedavėte jiems ginklų, drabužių ir pinigų.“

Gal tuos kaltinimus ir buvo galima atremti, bet generolas dėstė toliau: „Taip, mes neprekiuojame laisve, bet dabar ir iš tikrųjų supratome, jog prancūzai nėra tokie jau nesavanaudžiai. Visur sklinda gandai apie jūsų karių keliama sumaištį ir ne vienoje vietoje, nes kariuomenė žygiuoja penkiasdešimties lėjų ruožu. Net Vilniuje, nepaisant iškabintų jūsų imperatoriaus įsakymų, priesėdžiai buvo apiplėšti, todėl lietuviai nepasitiki laisve, kurią atnešė smurtas.

Ko jūs tikėtės iš mūsų atsidavimo? Patenkintų veidų, džiaugsmo šūksnių, dėkingumo demonstravimo? Kiekvieną dieną girdime, kad apiplėšiami kaimai, tuštinami kluonai, o tie trupiniai, kuriuos paliko rusai, praryjami išbadėjusių kolonų. Kariuomenei greitai žygiuojant, iš jos flangų pasprunka įvairiausių tautybių marodieriai, nuo jų tenka gintis.

Ko dar pageidaujate? Kad tautiečiai pasitiktų jus kelyje ir atgabentų savo javus, atvartų bandas, kad patys su ginklais žygiuotų kartu su jumis? Ką jie begali jums duoti? Jūsų plėšikai pasiėmė viską. Pažvelkite į imperatoriaus štabo duris. Matote tą vyrą? Jis beveik nuogas. Jis dreba. Jis maldauja ištiesęs ranką! Tas nelaimingasis, kuris žadina jūsų gailėstį, tai vienas iš bajorų, kurių pagalbos jūs laukiate. Vakar jis bėgo paskui jus pilnas įkarščio, kartu su savo dukra, vasalais ir turtu. Jis norėjo pasisiūlyti jūsų imperatoriui, bet susitiko plėšikus viurtembergiečius ir liko be nieko, jis nebe tėvas, vargu ar jis vyras! Ir t. t.“

NR. III

Rusų pagalbinės kariuomenės operacijų planas, kurio kopijos, praėjus keliems mėnesiams po Napoleono pasitraukimo, keliavo iš rankų į rankas. Planą galima rasti pulkininko Buturlino knygoje (t. 2, p. 241 ir kt.).

DISPOZICIJA¹ PIETŲ KARIUOMENĖMS

Moldovos kariuomenei. Iš Ostrogo admirolas žygiuos Pinsko kryptimi, jį privalo pasiekti rugsėjo 20 dieną.

Maršą pridengs savo ir trečiosios Vakarų kariuomenės pajėgomis. Admi-

¹ Raštiškas vado įsakymas sausumos kariuomenei dėl mūšio arba maršo tvarkos (vert. past.).

rolas pabandys keliais maršais nuo Pinsko į Nesvyžių ir Minską pralenkti generolus Reinjė ir Švarcenbergą, užkirsti jiems kelią abiem kryptimis ir tokiu būdu atkirsti nuo Minsko gubernijos, nuo Berezinos ir didžiosios prancūzų kariuomenės. Nuo šio žygio labai priklauso visos operacijos sėkmė.

Admirolas turi pasiekti Nesvyžių ne vėliau kaip rugsėjo 26 dieną, o jei pajėgs, ir anksčiau. Rugsėjo 30 dieną jis užmegs ryšį su trečiaja Vakarų kariuomene, kurią, jei bus reikalas, sustiprins karių būriu, kad ji taptų pajėgi greitai nublokšti ir persekioti Švarcenbergą ir Renjė, paskui nustumti juos į Varšuvos kunigaikštystę arba Galiciją.

Vėliausiai spalio 4 dieną, arba, jei galės, ir anksčiau, admirolas sutelks savo pagrindines jėgas Minske, čia prie jo tą pačią dieną prisijungs iš Mozyriaus atvykęs būrys.

Iš Minsko admirolas kuo skubiau užims prieigas prie Berezinos ir Borisovo miesto, kur įkurs sustiprintą stovyklą. Jis gali kurtis miškuose ir daubose prie Borisovo, prie kelio į Bobrą, pakeliui statys įtvirtinimus visur, kur tik įmanoma, kad besitraukianti didžioji priešų kariuomenė, persekiojama kunigaikščio Kutuzovo, kas žingsnis susidurtų su stipriu pasipriešinimu.

Kita dalis jo kariuomenės spalio 10 dieną susijungs ties Dokšicais su grafu Vitgenšteinu, o tada atsivers garantuotas susisiekimas ir su Sankt Peterburgu, ir su Kijevu. Taigi admirolas atsidurs trijų susijungusių kariuomenių centre ir, turėdamas rezerve Vilniuje ketvirtą (grafo Štengelio), lauks, kas nutiks didžiajai Kutuzovo kariuomenei, nes tai sunku numatyti. Kai viskas paaiškės, abi kariuomenės susijungs arba centre, arba viename iš sparnų, priklausomai nuo to, ar priešas patrauks kairėn Ulos link, ar į centrą per Bobrą, Borisovą ir Bereziną, ar į dešinę Bobruisko link. Trumpai, reikės greitai ir sumaniai aplenkti priešą ir stoti prieš jį bent jau lygiomis pajėgomis.

Rusų daliniai turės išsidėstyti taip, kad didžiosios priešų kariuomenės, labai giliai prasiskverbusios į Rusijos gilumą, nepasiektų jokia pagalba iš užsienio. Ji bus labai nusilpusi dėl patirtų nuostolių, pralaimėjimų ir varginančių maršų, tad neišeis iš Rusijos, kol nebus visiškai sutriuškinta.

Pagaliau, jei nuo Maskvos atstumtas priešas pabandytų pasukti į Kijevą arba Sankt Peterburgą, rusų kariuomenės, užėmusios geras pozicijas, nesunkiai nublokštų Napoleoną į vieną ar kitą pusę, Dnepro arba Volkovo link ir sulaukytų iš priekio, o iš užnugario prancūzus įnirtingai spaustų didžioji kunigaikščio Kutuzovo kariuomenė.

Iki to laiko admiras liko prie Borisovo, nuolat palaikys greitą tiesioginį ryšį su visais kitais korpusais ir lauks žinių iš didžiosios kariuomenės.

Trečiajai Vakarų kariuomenei. Nuo rugsėjo 20 iki 25 dienos kariuomenė turi būti Pružanuose ir pasistengti nuo Nesvyžiaus ir Pinsko kiek galima toliau nublokšti priešą.

Rugsėjo 26 dieną ji, sutelkusi visas jėgas, pradės puolimą ir pasistengs įveikti priešą. Jei jis stipriai priešinsis, reikės užėiti iš kairės, rugsėjo 30 dieną susijungti su pastiprinimu iš Nesvyžiaus ir sutelktomis pajėgomis pulti priešą.

Trečioji Vakarų kariuomenė pasistengs atitraukti priešą dėmesį nuo admiraolo, kad pastarasis galėtų palikti Pinską ir, prieš nepastebėtas, pasiekti Nesvyžių.

Tada kariuomenė ryžtingai puls Švarcenbergo ir Renjė korpusus, pasistengs juos nugalėti ir nustumti toliau, kad grafo Vitgenšteino ir admiraolo kariuomenėms būtų lengviau ramiai susijungti tarp Minsko ir Dokšicų. Ji paliks stebėjimo postus prie Ščaros, nuo jos žiočių prie Nemuno, nuo Slonimo iki Pinsko; paskui užims pozicijas prie Nesvyžiaus ir iš ten galės kontroliuoti iš vienos pusės kraštą iki Ščaros, iš kitos – kraštą iki Bobruisko ir Berezinos prie Borisovo. Be to, palaikys tiesioginį ir greitą ryšį su korpusais prie Vilniaus ir Minsko. Šiose pozicijose ji lauks, kas nutiks didžiojoje kuni-
gaikščio Kutuzovo kariuomenėje.

DISPOZICIJA ŠIAURĖS KARIUOMENĖMS

Grafo Vitgenšteino kariuomenei. Korpusą papildys vienuolika tūkstančių vyrų – Sankt Peterburgo šauktinių, kurie atvyks į Sebežą rugsėjo 25 dieną. Be to, rugsėjo 20–24 dienomis iš Sankt Peterburgo į Velikije Lukus atvyks devyni tūkstančiai senų pėstininkų ir artileristų bei aštuoni tūkstančiai Novgorodo šauktinių.

Grafas Vitgenšteinas iš anksto numatys, kaip aprūpinti kariuomenę žygyje, ir pasirūpins šaudmenų atsargomis artilerijai. Velikije Lukuose bus galima pasinaudoti maisto atsargų sandėliu, kuris buvo įrengtas tuo metu, kai buvo planuota, jog didžioji kariuomenė sustos Vitebske.

Rugsėjo 25 dieną, sutelkus visas naujai atvykusias dalis ir pritraukus būrius, kurie pasidarė nebenaudingi po grafo Štengelio puolimo, grafas Vitgenšteinas veiks taip, kad Velikije Lukų korpusas žygiuotų Polocko keliu per Nevelį, o Sankt Peterburgo šauktiniai iš Sebežo prisistatys į generalinį

štabą. Jiems atvykus, grafas Vitgenšteinas paims iš pagrindinio korpuso penktąją pėstininkų diviziją, geriausius įgulos batalionus ir didžiąją dalį kavalerijos bei pakankamą kiekį pabūklų ir su šia kariuomene, kartu su generaliniu štabu, žygiuos susijungti su Velikije Lukų korpusu Polocko keliu ir susijungs patogiausioje vietoje. Šiai kariuomenės daliai numatytas labai svarbus puolimas. Kitai kariuomenei vadovaus generolas leitenantas Jakvilas.

Spalio 1 dieną Velikije Lukų korpusas, jau turintis trisdešimt penkis tūkstančius vyrų, bus permestas prie dešiniojo Dauguvos kranto. Numatoma, kad bus neįmanoma užimti Polocko tiesioginiu puolimu, todėl, puolant įtvirtinimus, neverta be reikalo aukoti žmonių – geriau persikelti per Dauguvą, kad būtų lengviau ne tik pulti Polocką iš užnugario, bet ir atkirsti Udino korpusą nuo didžiosios kariuomenės. Tuo pat metu kunigaikštis Jakvilas priartėtų prie Polocko dešiniuoju Dauguvos krantu.

Keltis per Dauguvą bus galima tarp tos vietos, kur į ją įteka Obolė, ir Polocko. Iš dešiniojo Dauguvos kranto pusės Obolė, iš kairiojo Ulos upė leis rusų kariuomenei žygiuoti nuo Vitebsko ir didžiosios priešų kariuomenės pusės. Reikės pasistengti įtikinti priešą, kad manevrai dešiniajame krante reiškia, jog bus bandoma paimti Polocką šturmu.

Kai bus įveiktas priešas ir iš užnugario užimtas Polockas, grafas Vitgenšteinas susijungs su kunigaikščio Jakvilo korpusu ir skubiai pasistengs sutriuškinti nuo didžiosios kariuomenės atkirstą Udino korpusą. Paskui prisijungs prie grafo Štengelio kariuomenės, kuri, įveikusi Makdonaldą, galės priartėti prie Vidžių ir Švenčionių. Tada grafas Štengelis pakeis grafo Vitgenšteino karius ir persekios priešų likučius. Jei nepavyks jo galutinai sutriuškinti, tai nustums anapus Neries ir Nemuno, užims Vilniaus miestą ir iš ten kontroliuos Nemuną, kad nepersikeltų prūsai, taip apsaugos Rygą ir bus trijų kariuomenių, susijungusių Minsko gubernijoje, prie Berezinos, rezervas.

Tada, atkirtęs Udino korpusą ir dengiamas grafo Štengelio kariuomenės, Vitgenšteinas nedelsdamas patrauks į Dokšicus, kuriuos galėtų pasiekti spalio 10 dieną. Ten užtikrins susisiekimą su Minsku, susijungęs su admiralu Čičagovu prie Berezinos, grafas užims Lepelį ir Ulos slėnį nuo Berezinos iki vietovės, kur ji įteka į Dauguvą.

Užėmęs pozicijas, jis turės gerai saugoti visus kelius, nes negalima numatyti, kur, persikėlęs per Dnieprą, pasuks besitraukiantis priešas. Grafas Vitgenšteinas nuolat palaikys ryšį su kitomis kariuomenėmis. Paskui, kai gerai įtvirtins savo pozicijas ir gaus tikslių žinių apie priešų padėtį Vitebske, galės

pats pabandyti užimti miestą ir neleisti besitraukiančiam priešui gauti pagalbą. Grafas Vitgenšteinas lauks, kuo baigsis didžiosios kariuomenės veiksmas.

Grafo Štengelio kariuomenei. Kai iš Suomijos atvykusi kariuomenė pasieks Rygą, generolas leitenantas Levis pajudės su Rygos įgula (dvidešimt tūkstančių vyrų) kairiuoju Dauguvos krantu. Pirmiausia pasieks Eckau¹, pasakui žygiuos prieš srovę iki Frydrichštato² ir bandys sunaikinti visus, kurie artinsis Suomijos korpusui dar nepasiekus Rygos, nes taip patrauks maršalo Makdonaldo dėmesį ir pastarasis paliks ramybėje grafo Vitgenšteino korpusą. Jei priešas sutelks prieš Levį pranašesnes pajėgas (to numatyti neįmanoma), Suomijos korpuso atvykimas į Rygą gerokai sustiprins pastarojo kariuomenę.

Suomijos korpusas išsikels Revelyje³ ir paskubės per Piarnu į Rygą, kur gaus nurodymus iš anapus Dauguvos. Jei priešas susitelks prieš generolą Levį, pastarajam gali būti sunku vienam veikti Vilniaus gubernijoje, Suomijos korpusas, palikęs Rygą, žygiuos per Iecavą ir stengsis naikinti priešų transportą. Jis arba susijungs su Levio korpusu, jei priešų pajėgos bus daug gausesnės, arba žygiuos per Bauskę Biržų link. Šiuo atveju generolas leitenantas Levis bus netoli Suomijos korpuso ir pasuks nuo Frydrichštato į Neretą⁴.

Abu korpusai bus greta vienas kito ir, apsirūpinę tuo, kas būtina, sukaupe transporto priemonių ir pasirengę pervežti maistą bei amuniciją, rugsėjo 20 dieną pradės puolimą, puls ryžtingai, taip, kad atitrauktų Makdonaldo dėmesį ir kariuomenę nuo grafo Vitgenšteino.

Jei dešiniajame flange liks šiek tiek priešų kariuomenės ir ji pajudės, o tai įmanoma, nes pirmieji generolo Levio žingsniai privers priešą atitraukti kariuomenę iš Mintaujos⁵ ir pabandyti susijungti su Kroicburge bei Jakobštate⁶ stovinčiomis dalimis, tai savaime aišku, kad reikės pasinaudoti šiuo judėjimu ir neleisti kariuomenėms susijungti, reikės jas sumušti atskirai. Jei maršalo Viktoro korpusas, sutelktas Tilžėje, neprivers imtis kitokių žygių, reikės žygiuoti į kairę, Vilniaus gubernijos Vidžių ir Švenčionių link, čia derėtų būti spalio 4 dieną. Jei teks susidurti su grafo Vitgenšteino sutriuškin-

¹ Šiandien Iecava Latvijoje (vert. past.).

² Šiandien Jaunjelgava Latvijoje (vert. past.).

³ Šiandien Talinas (vert. past.).

⁴ Nereta Latvijoje (vert. past.).

⁵ Jelgava (vert. past.).

⁶ Krustpilis ir Jekabpilis Latvijoje (vert. past.).

ta Udino kariuomene, tai grafas Štengelis pakeis grafa Vitgenšteiną, persekios prieš likučius ir, išvijęs juos už Nemuno, sustos Vilniuje ir iš ten seks Nemuno upę, kad neįsibrautų prūsai. Taip jis saugos Rygą. Ši kariuomenė bus rezervas kitoms trimis kariuomenėms, susitelkusioms prie Berezinos Minsko gubernijoje.

TREČIO TOMO PABAIGA



ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

A

AKSAKAS 70, 79, 84

AKTONAS 72

ALEKSANDRAS (Vytautas) 333

ALEKSANDRAS I (imperatorius) 14, 15, 36, 131, 163, 165, 169, 170, 171, 172, 177, 178, 179, 181, 182, 184, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 203, 204, 209, 210, 211, 212, 213, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 236, 237, 238, 239, 240, 244, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 262, 263, 266, 267, 268, 269, 274, 275, 280, 281, 282, 283, 286, 287, 288, 291, 292, 293, 298, 299, 311, 312, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 330, 331, 338, 339, 340, 341, 342

ALEKSANDROVIČIUS, Stanislovas 306

ALGIRDAS 334

ALI-EFENDIS 116

ALKJĖ 263

ALTESTIS 108

ANDREOSI 160

ANŽELIKA (grafo Dz... duktė) 136

ARMFELDAS 202, 246, 280, 282, 283, 287

B

BACHMETEVAS 296

BAGOVUTAS 273

BAGRATIONAS 177, 203, 273, 285, 289, 290, 296, 302, 303
BAKČIOKI 183
BALAŠEVAS 330
BARASAS 155
BARKLAJUS DE TOLIS 203, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 302
BARSAS 60, 61, 63, 64, 65, 66, 76, 78, 100, 101, 102, 103, 110, 145,
146, 149, 150, 151
BARTELEMI 60, 61, 62, 96, 155
BEKENDROFAS 284
BEKLEŠEVAS 14, 170
BELJARAS 160
BELOPETROVIČIUS 337
BENINGSENAS 165, 177, 287
BERTJĖ 152, 160, 177
BESJERAS 177, 270
BINJONAS 304
BIŠPINGIS, Adomas 341
BLIUMAS 88
BNINSKIS, Aleksandras 306
BOHARNĖ, Eugenijus 160, 173, 263, 288
BONAPARTAS, Juozapas 174
BONAPARTAS, Liudvikas 160, 174
BONAPARTAS, Napoleonas 12, 13, 14, 15, 36, 84, 100, 109, 113, 114,
115, 121, 122, 143, 146, 147, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159,
160, 163, 164, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182,
183, 184, 187, 188, 190, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 201, 203, 204,
205, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 222, 223, 224,
225, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 239, 247, 248, 250,
253, 256, 257, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 272, 274, 280, 281,
282, 283, 284, 287, 291, 292, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 308,
309, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 324,
325, 327, 329, 330, 331, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346
BONAPARTAS, Žozefas 155
BONO 147, 148
BOPUALIS 100
BORKAS 324

BORKOVSKIS 305
BRIUJĖ 160
BRIUNAS 163
BRONIECAS, Adamas 66
BRUNOVAS 305
BUASI D'ANGLA 82
BUCHOLCAS 103
BURGUENAS 201, 216, 217
BURKO 72, 73
BUTURLINAS 295, 296

C

CHADŽI-GIRĖJUS 334, 335
CHOCIMO PAŠA 117
CHODKEVIČIUS, Aleksandras 341
CHODKEVIČIŪTĖ 72
CHOMINSKIS 53, 54
CHRAPOVICKIS, Adomas 305
CHREPTAVIČIUS, Adomas 304

Č

ČACKIS, Tadas 259
ČAPSKIS, Stanislovas 341
ČARNECKIS 306
ČARTORISKIS, Adomas 150, 165, 190, 300, 337
ČARTORISKIS, Konstantinas 342
ČECIESKIS 217
ČERILO 73
ČERNYŠEVAS 193, 266, 269
ČIČAGOVAS 204, 297, 310, 312, 314
ČYZAS, Pranciškus 305

D

D'YRIARTE, Domingo 61, 62
DOMBROVSKIS, Ksaveras (K.) 10, 21, 22, 30, 31, 38, 40, 44, 49, 51, 52,
61, 66, 99, 110, 116, 117, 122, 130, 131, 138, 149, 151, 152, 165, 175,

176, 178, 231, 271, 338
DANILAVIČIUS 305
DANTANAS 76, 126
Daškevičius 306
DAUSPRUNGAS (DORSPRUNGAS), Julijanas 332
Davu 203, 270, 285, 302, 303, 308
DE LA ARPAS 219, 223
DE LA TIURBI 12, 108, 109
DE LIANKURAS 159
DE PRADAS 300
DE RĖDĖ 160
DE VODONKŪRAS, Gijomas 295
DEKORŠAS, Mari 12, 63, 83, 85, 87, 100, 107, 108, 110
DEMBOVSKIS, Jonas 65, 100
DENISKO 108, 110, 129, 131, 134, 151
DENISOVAS 40, 44
DESE 270, 296
DESPRE 271
DEZĖ 160
DIUFO 155
DIUKO, Rožė 164
DIUMA 160
DIUMURJĖ 159
DIURANAS 158
DIUROKAS (maršalas) 15, 160, 177, 194, 195, 196, 232
DIURUTO 271
DMITRIJUS 107, 108
DMOCHOVSKIS, Pranciškus 57, 58, 65, 78
DOBŽYNSKIS 285
DOMEIKA 87
DOŠY 14, 183
DZ... (grafas) 136, 137, 140, 141
Dzialynskis 193
DZIEDONIŠKIS 306
DZIEDUŠINSKIS 81
DZIMIRSKIS 102

E

Efendis, Askiras 111
EKMIULIS 308
ELIZA (Bakčioki žmona) 183
ELIZA (princesė) 14
ENDELE 271
ENGSTRIOMAS, Laurensas 292
ESENAS 177, 273, 293
EUGENIJUS 181

F

FERDINANDAS 183, 184, 185, 293
FERSENAS 10, 22, 34, 39, 40, 44
FIŠERIS 34
FRANCISKAS de Zea-Bermudesas 293
FRANKOVSKIS 49
FRANSEKSONAS 305
FRIANAS 270
FRYDRICHAS VILHELMAS (II) 9, 13, 20, 23, 26, 28, 153
FROLANDAS 305

G

GALICYNAS 296
GEDIMINAS 333, 334
GELGUDAS 44, 49
GIECEVIČIUS, Vincentas 258
GIEDRAITIS 10, 44, 49, 50, 66, 78, 81, 142, 305, 337, 341
GIUDENAS 270
GIUNTERIS 305
GLOVACKIS 134, 135
GODEBSKIS 185
GODENAS, Emilis 103, 108, 110, 126
GOLOVKINAS 72
GORČAKOVAS 296
GRABINSKIS 186
GRABOVSKIS, Jurgis 337

GRABOVSKIS, Steponas 41, 337
GRANŽANAS 271
GRONDSKIS 306
GRUŠI 272, 296
GUVION-SEN-SIRAS 271, 312
GŽYMALA 139

H
HAKI-PAŠA 112, 117
HAUGVICAS 161, 162
HOGENDORPAS 308, 309
HOHENLOJĖ (kunigaikštis) 31
HOIMAS 103
HOLŠTEIN-BEKAS 40
HARDENBERGAS 60
HOMERAS 75
HORAINAS 337

I, Y
ILINSKIS 134, 135, 136
YPSILANTIS 111, 112, 115
IZASLAVAS (Vsevoldas) 332

J
JABLONOVSKIS 12, 88, 92, 109, 110, 116, 173, 306
JADVYGA 333
JAKVILAS 348
JASINSKIS 41, 48, 66
JEKATERINA II 13, 45, 82, 97, 132, 138, 142, 226
JELSKIS, Pranciškus 304
JERMALOVAS 296
JERONIMAS (karalius) 184, 263
JEZIERSKIS 66
JOGAILA 333
JOGAILAITIS, Kazimieras 335, 336
JORKAS 271, 295

JUARAS 296
JUZUFAS-PAŠA 112

K

KAFARELIS 160
KAJARAS 142
KALIMAKIS 112
KAMBASERAS 164
KAMENSKOJUS 247
KAMINSKIS 185, 271
KAMINSKIS 34
KANIKOVAS 216
KARA SEN SIRAS 118, 122, 123, 126, 130, 131
KARAMAN-OGLU 75
KARBONAS 274
KARLETIS 181, 182
KARVOVSKIS 30
KASLRĖJUS 266
KIRKORAS 12, 80, 101
KLEBARAS 160
KLERFE (generolas) 59
KNIAZIEVIČIUS 34, 165, 271
KOBENCLIS 152
KOCHANOVSKIS 42, 101, 150
KOČIUBĖJUS 117, 171
KOLENKŪRAS 118, 177, 227, 239, 296
KOLISKO 57, 66, 72, 74, 87
KOLONOS, Cezaris 332
KOLONTAJUS 21, 44, 93, 216, 217
KOMPANAS 270, 296
KOMPERAS 296
KONSTANTINAS 177, 226, 273
KOPECAS 337
KOSAKOVSKIAI 93,
KOSCIUŠKA, Tadas 10, 13, 14, 19, 20, 24, 27, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38,
39, 40, 46, 47, 80, 83, 84, 85, 93, 95, 96, 108, 132, 149, 175, 176, 178,

209, 210, 212, 213, 214, 230, 231, 337, 338
KOSIELSKIS 305
KOSINSKIS 185
KOŠELE 306, 308
KOŠUVSKIS 102
KOZLOVSKIS 259
KOZMIANAS 306
KRASINSKIS, Izidorius 46
KRETOVAS 296
KRUTA, Petras 80, 83, 85, 86, 95
KRUZEMARKAS 264
KURAKINAS, Aleksandras 185, 192, 193, 201, 216, 267, 268, 269
KUTAICEVAS 296
KUTUZOVAS, Michailas Ilarionovičius (tikr. Goleniščėvas-Kutuzovas) 202,
203, 204, 247, 248, 273, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 310, 311, 315,
322, 346

L

LABANOVAS 177
LACHNICKIS 305, 340
LALMANAS 11, 57, 61, 62, 64, 66, 70, 74, 117
LAME, Aleksandras 159
LANAS 160
LANSKOJUS 287
LARABERAS 296
LAROŠAS, Kazimiras 65
LATURAS-Moburas 272, 296
LAUSE 296
LAZNICKIS 47, 51, 52, 53, 57, 66
LEBRENAS 164
LEFEBRAS 177, 270
LEKLERKAS 172
LEOPOLDAS 183
LEPELIS 296
LEŠČINSKIS, Stanislovas 165, 230
LEVIS 349

LIBERADZKIS, Klementas 65, 87
LIBONAS, Polemonas 332
LYCHAČIOVAS 296
LIUBECKIS, Ksaveras 202, 203, 258, 259, 260, 261, 262, 275, 326, 328,
330
LIUBOMIRSKIS, Kazimieras 202, 227, 246, 259
LYVENAS (fon) 171, 177
LORISTONAS 202, 204, 239, 247, 268, 269, 298, 299, 310
LUAZONO 271
LUBENSKIS, Feliksas 141

M

MADALINSKIS 9, 24, 27, 30, 38, 40, 44, 99
MAKAS 173
MAKDONALDAS 59, 271, 312, 348, 349
MAKSAS 305
MALACHOVSKIS 150, 161
MALČEVSKIS 305
MANCERIS 305
MANŠTEINAS 22, 23
MANUČIS 325
MARESKALKI 181
MARIJA-LUIZA (imperatorienė) 15, 188, 193
MARIONAS 69, 296
MARKOVAS 248
MARŠALKA 189, 279
MARTENAS 137
MARUŠEVSKIS, Tomas 65
MASENA 163
MATUŠEVIČIUS 336
MEHMEDAS, Hanas 111
MEISNERIS 47
MEJENAS (lenkų generolas) 32, 41
MEJERIS 66
MEKLENBURGAS 296
MENGLI-GIRĖJUS 334, 335

MENU 160, 183
MERLIS 271
MICEVIČIUS 305
MICHAILAS (imperatoriaus broils) 226
MICHALOVSKIS 52, 53
MYKOLAS LIETUVIS 335
MIOTAS 74
MIURATAS 160, 177
MNIJEVSKIS 13, 24, 25, 65, 78, 145, 150, 152
MOKRONOVSKIS (generolas) 20, 32, 33, 38, 45
MOLOCHOVIECAS 26
MONBRENAS 272, 296
MONTALIVE 194, 232, 339
MORANAS 270, 271, 296
MORAS 164
MORIKONIS 305
MORTJĖ 270
MORUCIS (kunigaikštis) 12, 85, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 111, 115
MOSENBACHAS 271
MOSTOVSKIS 45, 53

N

NAGURSKIS, Kajetonas 57, 66
NANSUTY 272, 288, 296
NARBONAS 203, 269, 274, 281
NAŠILI-EFENDIS 116
NESIOLOVSKIS 44, 49
NESTORAS 332
NĖJUS 270, 302
NIEMCEVIČIUS, Julijonas (Ursinas) 34, 53, 305, 336
NIEMOJEVSKIS 24, 65
NIESIOLKOVSKIS 337
NIKOLAJUS (imperatoriaus broils) 226, 293, 306, 308
NOIMANAS 305
NOVOSILCEVAS 171, 287

O

OBERAS, diu Baje 13, 79, 80, 81, 88, 108, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 126, 130, 131, 134, 136, 138, 142, 151, 155, 162
OBUCHOVIČIUS, Ksaveras 305, 341
OCHSAS 271
OGINSKIS, Gabrielis 342
OGINSKIS, Mykolas Kleopas 64, 66, 68, 69, 70, 72, 73, 91, 105, 114, 124, 125, 126, 137, 138, 139, 147, 153, 216, 217, 245, 275, 337, 340
OLEGAS 332
OP ZUMAS, Bergenas 59
ORANIETIS, Vilhelmas 59, 160
ORLOVSKIS 20, 27
ORTOLANAS 126
OŽERAS 271

P

PACAS, Liudvikas 342
PANCEŽYNSKIS 305
PARENDJĖ 102
PAULUTIS 274
PAVELAS I 13, 14, 35, 45, 131, 132, 133, 138, 141, 151, 162, 163
PETRIKOVSKIS, Juozapas 305
PIJUS VII 173
PILSUDSKIS 305
PIŠEGRIU 58, 59, 155
PLATOVAS 285
PLIATERIS, Ferdinandas 304
PLIATERIS, Kazimieras 260
PLIATERIS, Liudvikas 259, 280, 330
PLOZONAS 296
PODOSKIS 145
PONIATOVSKIS, Juozapas 15, 22, 30, 39, 45, 165, 180, 184, 185, 271, 339
PONIATOVSKIS, Stanislovas Augustas 21, 35, 40, 45
PONINSKIS 22
POTOCKIS, Aleksandras 306
POTOCKIS, Feliksas 81, 201, 217

POTOCKIS, Ignotas 12, 21, 26, 41, 45, 53, 80, 83, 85, 93, 96, 100, 108,
133, 150, 161
POTOCKIS, Petras 57, 81
POTOCKIS, Vladimiras 185
PRANCIŠKUS II 174
PRIESTAS 296
PROSPERAS 332
PROZORAS, Karolis 57, 65, 78, 101, 102, 110, 145, 146, 150, 304, 337
PRUSIMSKIS 24, 66
PŽEZDZECKIS 305
PŠEZDZECKIS, Karolis 341
PUZICAS 115, 117

R

RAČINSKIS 136, 141, 217, 306
RADVILAS 337, 342
RADVILIENĖ 72, 337
RAJECKIS 150, 341
RAJOLA 73
RAPAS 295, 296
REIZERIS 305
RENJĖ 160, 346, 347
REPNINAS 54, 109
REVBELIS 163
RIMGAUDAS 332, 333
RIMKIEVIČIUS 88, 92, 109, 125, 126, 165
RIMSKIS-KORSAKOVAS 172, 189, 287
RINGOLTAS 332
RIOMERIS 305
RIŠELJĖ 273
RIVAROLIS 159
RJEDELIS, Žanas 75, 126
ROBERŽO 158
ROBESPIJERAS 60
ROGNEDA 332
ROGROLDAS (Rogvolodas) 332

ROKICKIS 330
ROMANCEVAS 109, 189, 194, 266, 269, 293, 339
ROSTOPČINAS 14, 162
ROZA, Hektoras 332
ROZA, Ursinas 332
ROZENKAMPFAS 202, 246
ROZNIECKIS 185, 217
RTYČEVAS 273
RUFENAS (Ibrahimas) 106, 107, 110, 111, 112, 115
RŽEVUSKIS, Adomas 259

S

SAPIEGA, Aleksandras 304, 337, 340, 342
SAPIEGA, Kazimieras 336, 337
SEGIURAS 295, 342, 343, 344, 345
SEIDLICAS 295
SELIMAS III 84
SIERAKAUSKAS, Juozapas 304, 337
SIERAKAUSKAS, Z. 10, 32, 33, 34, 46
SIJESAS 155, 163, 164
SLEDZINSKIS 305
SNIADOCKIS 306, 326
SOBOLEVSKIS, Valentinas 306
SOKOLNICKIS 165, 185
SOLNJĖ 306, 308
SOLTANAS 304, 336
SOTENAS 153
SOLTYKAS, Stanislovas 57, 58, 62, 161, 306
SPERANSKIS 15, 190, 191
STADNICKIS, Ignotas 306
STANISLOVAS 333, 337
STATKOVSKIS 305
STEMATIS, Konstantinas 81, 100, 102, 103, 109, 110
STROINOVSKIS 275
SUCA 112
SUCHTELENAS 293

SULIKOVSKIS 275
SULISTROVSKIS 190, 330
SULKOVSKIS 12, 13, 84, 85, 100, 101, 113, 121, 157, 160
SANFTAS 216
SUVOROVAS 10, 32, 33, 34, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 53, 87, 95, 109

Š

ŠADURSKIS 259
ŠAMANTAS 152
ŠAMPANJE 181, 194, 339
ŠANIAVSKIS 145
ŠARLIS, de la Krua 13, 142, 143, 144, 145, 146, 147
ŠASENONAS 306, 308
ŠČYTAS 324
ŠEKULIS 28, 30, 31
ŠIMKIEVIČIUS 305
ŠIŠKOVAS 204, 205, 326, 327, 328
ŠTENGELIS 273, 310, 346, 347, 348, 349
ŠULEMBURGAS 161
ŠUMLANSKIS 88
ŠVARCENBERGAS 264, 272, 297, 310, 312, 344, 346, 347
ŠVERINAS 9, 20, 21

T

TALEIRANAS (Šarlis Morisas, žymus Prancūzijos diplomatas) 14, 155, 156, 158, 212, 213
TALJENAS 155
TARAS 271
TARNOVSKIS, Vladislovas 306
TIŠKEVIČIUS, Mykolas 341
TYZENHAUZAS 304, 341
TOCHTAMYŠAS 334, 335
TOLSTOJUS 189, 223, 228, 244, 262, 279, 289, 312, 326, 328
TORETA 74
TORMANCEVAS 344
TORMANOSOVAS 297

TORNTONAS, Edvardas 292, 293
TRAUENFELDAS 22
TAŠYCKIS, Gabrielius 65, 78, 145, 150
TUČKOVAS 296
TURKIS 83
TURKULIS 133, 135
TURSKIS, Albertas 68, 79, 81, 89

U

UDINAS 271, 302, 348, 349
ULATOVSKIS 102
UVAROVAS 177, 289

V

VAISENHOFAS 185, 336
VALANSAS 159
VALEVSKA 194, 195, 196
VALICHOVSKIS 142, 145, 150
VAŠINGTONAS 35
VAVŽECKIS, Juozapas 341
VAVŽECKIS, Tomas 10, 26, 38, 44, 49, 52, 53, 258, 259, 275, 305, 326,
328, 330, 336, 337
VENGLENSKIS 66
VENTIURO 93
VERNINAKAS 11, 12, 63, 64, 75, 76, 78, 79, 80, 82, 87, 88, 89, 91, 95,
96, 99, 100, 101, 102, 103, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 115, 116,
117, 118, 119, 123, 124, 153
VETERŠTEDAS, Gustavas 292
VYBICKIS 24, 65, 101, 110, 145, 149, 150, 152, 175, 178, 231, 301,
306, 338
VIELHORSKIS, Juozapas 66, 101
VIKTORAS 271
VIKTORAS 312, 349
VYSOGIERDAS, Tadas 57, 66
VYŠKOVSKIS 57
VYTAUTAS (Aleksandras) 333, 334, 335, 336

VITĖ 202, 246
VYTENIS 333
VITGENŠTEINAS 204, 273, 292, 293, 297, 302, 310, 312, 314, 324, 346,
347, 348, 349
VITKEVIČIUS 305
VITVORTAS 173
VIZIRIS 83, 94, 106, 111
VLADIMIRAS DIDYSIS 332
VLADISLOVAS (Jogaila) 333
VODZINSKIS, Motiejus 306
VOIČINSKIS 101, 150
VOINIČIUS 305
VOLKONSKIS 171
VOLODKOVIČIUS, Juozapas 305
VORONCOVAS 296

Z

ZABA 305
ZABIELA 305
ZABLOCKIS 66
ZAILICAS 34
ZAJONČEKAS 20, 22, 23, 36, 39, 41, 152, 160, 161, 165, 271
ZAKŠEVSKIS, Ignotas 42, 43, 45, 305, 306
ZDANOVSKIS 79
ZEOVIČIUS 286
ZYMIRSKIS 140, 152
ZUBOVAS, Platonas 280
ZUBOVAS, Valerijonas 79, 108
ZVIBUNDAS 332

Ž

ŽYGIMANTAS AUGUSTAS 335
ŽIUNO 271
ŽODKEVIČIUS 102, 110, 129
ŽUBERAS 163



VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

- A
Abo 293
Abrantesas 271
Abukiro mūšis 14, 160, 163
Adidžės krantas 152, 164
Adrianopolis 82, 100, 108, 117,
126
Adrijos jūra 72, 73, 145, 154
Airija 292
Akermanas 335
Al campo dei morti 106, 110
Albanija 174
Aleksandrija 160
Alytus 32
Alpės 152, 154
Amerika 36
Amjenas 170
Amsterdamas 59
Anglija 14, 36, 59, 60, 72, 94,
100, 157, 159, 160, 165, 170,
171, 173, 194, 197, 204, 212,
248, 267, 283, 292, 293, 314
Ansonas 72
Apeninai 15, 186
Archipelagas 74, 80, 82, 95, 99,
109, 115
Arno krantas 220
Ašmena 284, 305
Aueršteto kautynės 175
Austerlico mūšis 173, 174, 231,
283
Austrija 27, 45, 52, 53, 57, 69,
88,
93, 99, 101, 122, 124, 143, 144,
145, 152, 161, 173, 174, 180, 183,
184, 185, 197, 203, 210, 212, 221,
224, 231, 232, 237, 240, 251, 264,
265, 269, 272, 301, 302, 314,
342
Azija 98, 108, 111
- B
Bagdadas 111
Balkanai 129
Baltijos jūra 263, 332
Baltoji Rusia 14, 109, 171, 172,
281, 285, 286, 310, 328
Baltstogė 46, 165, 179, 242, 303,
304, 306, 308, 319, 338, 343
Barhunas 335

Basana 121, 264, 265, 266, 268, 309
 Batavijos respublika 164
 Bauskė 349
 Bavarija 177, 184, 188
 Bazelio sutartis 11, 60, 61, 62, 174
 Belgija 159
 Belgorodas 335, 336
 Beliuonas 271
 Benderai 87
 Berezinas 346, 347, 348
 Berlynas 12, 13, 14, 23, 31, 61, 79, 80, 82, 87, 94, 99, 103, 116, 119, 138, 141, 142, 158, 161, 162, 163, 175, 177, 231, 247, 264
 Bešankovičiai 288
 Biržai 349
 Biskaja 59
 Bygdoščius 180
 Blakenhainas 263
 Blonių apyl. 19, 30
 Bobras 346
 Bobruiskas 346, 347
 Boho žiotys 336
 Bolonija 152, 186
 Borisovas 286, 346, 347
 Borodino 204, 294, 296, 297
 Bosnija 115
 Botosanų Raja 68
 Brasta 32, 45, 46, 305
 Brėmenas 59, 263
 Brento krantas 220
 Breslauja 305
 Bresto kautynės 10
 Brešas 152
 Bretanė 119
 Brienas 109
 Briuselis 14, 142, 149, 150, 151, 152, 153
 Brombergas 30, 31
 Budzilovas 288
 Bugas 45
 Bukareštas 13, 84, 85, 108, 110, 116, 117, 120, 122, 125, 126, 129, 130, 131, 138, 151, 248
 Bukovina 13, 68, 69, 133
 Bulgarija 13, 129, 135
 Bulonė 165, 173
 Bzura 30
 C
 Carevo-Zaimičė 294
 Chelmas 45
 Chocimo Raja 68, 84, 87
 Campo dei morti 121
 Cizalpinės respublika 152, 164, 173
 Ć
 Ćenstakava 22, 30
 Ćerniakovas 21
 Ćernigovas 332
 D
 Danija 11, 67, 69, 70, 72, 79, 263
 Dafinas 154
 Dalmatija 143, 145, 174
 Daugpilis 302, 337
 Dauguva 115, 197, 204, 285, 287, 288, 290, 291, 292, 297, 302, 314, 337, 348, 349
 De pon 59

Didžioji Britanija 173, 265, 292,
293, 319
Didžioji Lenkija 9, 10, 24, 27, 28,
30, 40, 45, 49, 103, 301, 336
Dysna 334
Dniepras 68, 69, 82, 87, 114, 197,
291, 335, 336, 346, 348
Dniestro upė 335, 336
Dokščicai 347, 348
Donas 298, 334, 335
Donavertas 184
Drezdenas 13, 57, 61, 109, 141,
159, 179, 201, 203, 215, 216,
217, 268, 269, 272, 273, 274
Drisa 281, 282, 285, 287, 288,
302, 340
Drohičinas 46
Dunojus 95, 97, 98, 129, 247, 248,
273, 339

E

Eckau 349
Efesas 75
Egiptas 14, 100, 157, 159, 160,
163, 165
Egmiūlio mūšis 184
Eizenachas 215
Ekmiulis 270
Elbės sala 74, 173, 272
Elbingas 272
Elchingenas 271
Erfurtas 15, 175, 179, 184, 215,
263
Erlangenas 87
Erturija 231
Esenas 293

Eslingo mūšis 184
Europa 23, 27, 34, 57, 60, 61, 63,
66, 67, 70, 78, 82, 90, 92, 95,
96, 97, 98, 99, 101, 113, 114, 115,
119, 133, 139, 157, 160, 163, 169,
170, 171, 172, 176, 187, 188, 196,
202, 210, 212, 213, 215, 217, 218,
221, 229, 230, 232, 241, 248, 250,
521, 524, 255, 257, 261, 264, 265,
267, 275, 283, 298, 313, 314, 315,
316, 317, 318, 319, 324, 328,
329, 341, 342

F

Ferare 152
Florencija 15, 74, 154, 164, 169,
182, 183, 184, 185, 186
Filipopolis 108
Fokšanai 131
Fontenblo 15, 36, 175, 187, 263
Frežiusas 163
Fryburgas 152
Fydlandas 177, 283, 338
Frankfurtas 263
Frydrichštat 349

G

Galicija 12, 13, 15, 44, 52, 53, 57,
69, 81, 88, 89, 91, 92, 100, 102,
103, 108, 109, 110, 122, 123, 125,
126, 131, 133, 134, 137, 138, 139,
140, 142, 143, 144, 145, 150, 151,
185, 197, 231, 265, 272, 282, 314,
339, 344, 346
Gardinas 165, 227, 235, 252, 258,
259, 260, 273, 303, 304, 305, 306,

308, 334, 339, 340, 343
 Gardinas 26, 32, 33, 45, 46, 242
 Gdanskas 25, 94, 177, 267, 268, 272
 Gdymino kautynės 177
 Genuja 154, 164
 Gnieznas 30
 Gradiskas 69
 Granikas 75
 Gruzija 68, 274

H
 Haga 142
 Hamburgas 13, 14, 87, 142, 149, 158, 159, 160, 162, 163, 263, 308
 Hanoveris 263
 Hanza 158, 263
 Haroldė 333
 Heilsbergo kautynės 177
 Helvecijos respublika 164
 Herbedejov-Rogas 335

I
 Iecavas 349
 Ilyrija 185, 265, 270
 Ingulio upės 336
 Ino upė 184
 Ispanija 11, 59, 61, 62, 100, 163, 165, 184, 188, 212, 231, 233, 293, 301, 319, 339
 Istrija 185
 Italija 13, 14, 15, 53, 89, 97, 113, 114, 121, 143, 145, 146, 149, 150, 152, 154, 155, 156, 163, 164, 165, 173, 174, 181, 182, 183, 184, 185, 210, 220, 231, 233, 247, 264, 270, 271, 301, 317, 318, 319, 337

J
 Jablonovas 134, 135, 137, 138, 139, 140
 Jakobštatas 349
 Jarnopolio apskirtis 185
 Jaroslavas 53
 Jasai 103, 126, 131, 132, 134
 Jaunjelgava 349
 Jeceva 349
 Jekabpilis 349
 Jelgava 349
 Jenos kautynės 175
 Juodoji jūra 98, 335

K
 Kadiksas 293
 Kališas 24, 25, 180
 Kaluga 298
 Kameniecas 68, 87, 89
 Kampformijaus sutartis 14, 152, 153, 156, 157, 164
 Karaliaučius 272
 Kastiljonė 271
 Katalonija 59
 Kaukazas 273
 Kaunas 32, 305
 Kelnas 59
 Kijevas 226, 242, 259, 333, 346
 Kipras 111, 336
 Klaipėda 332
 Klevas 59
 Kobilka 47
 Kočiubėjus 335, 336
 Kočkas 335

Konstantinopolis 11, 12, 13, 63,
 64, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74,
 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85,
 88, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 97, 98,
 99, 100, 101, 102, 106, 107, 108,
 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116,
 117, 118, 119, 121, 122, 123, 124,
 125, 129, 130, 131, 132, 133, 134,
 137, 138, 141, 142, 143, 151, 153,
 155, 161, 162, 171, 195, 217, 220,
 221, 230
 Kopenhaga 69, 70, 119
 Krasnojės kautynės 291
 Kremenciugas 335
 Krymas 68, 97, 118, 119, 273, 335
 Kroatija 265
 Kroicburgas 349
 Krokua 12, 13, 24, 29, 30, 45, 91,
 103, 109, 137, 138, 141, 165, 185,
 333
 Krupežicų kautynės 10
 Krupšicai 32, 46
 Krustpilis 349
 Kujavijos Brestas 25
 Kuršas 45, 273, 282, 332, 334,
 336

 L
 Labyšinas 30
 Lanšanas 187
 Latvija 349
 Lembergas 13, 53, 131, 140, 141,
 272
 Legnanas 121
 Leipcigas 175
 Lenčycia 30

 Lenkija 9, 11, 12, 13, 15, 19, 20,
 22, 23, 24, 26, 27, 29, 31, 32, 33,
 35, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 44, 45,
 46, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 57, 58,
 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70,
 71, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
 83, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93,
 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102,
 103, 104, 105, 106, 108, 109, 110,
 113, 115, 118, 119, 121, 122, 123,
 124, 125, 129, 130, 131, 132, 133,
 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143,
 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151,
 155, 158, 159, 160, 161, 165, 170,
 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180,
 182, 190, 192, 193, 194, 195, 196,
 197, 198, 202, 203, 204, 205, 210,
 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217,
 218, 219, 220, 221, 222, 225, 226,
 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234,
 235, 237, 238, 240, 244, 249, 250,
 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257,
 258, 260, 261, 262, 265, 266, 267,
 275, 279, 283, 295, 300, 301, 302,
 306, 308, 309, 311, 312, 313, 314,
 315, 316, 317, 318, 319, 320, 322,
 323, 324, 327, 331, 333, 334, 335,
 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342,
 343
 Leobeno sutartis 13, 146
 Lepelis 348
 Levanto krantas 154
 Liepoja 108, 337
 Lietuva 10, 15, 26, 29, 32, 33, 38,
 46, 54, 81, 103, 130, 137, 162,
 174, 178, 179, 185, 189, 190, 191,

192, 202, 203, 205, 225, 226, 227,
 231, 235, 236, 237, 238, 239, 240,
 241, 242, 243, 244, 245, 246, 248,
 249, 250, 253, 254, 255, 258, 259,
 260, 261, 274, 275, 279, 280, 281,
 282, 283, 285, 286, 300, 301, 302,
 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310,
 312, 313, 327, 328, 330, 331, 332,
 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339,
 340, 341, 342, 343, 344
 Liežas 59
 Ligūrija 164
 Lijonas 154, 186
 Liubekas 263
 Liublinas 22, 45, 52, 53, 185, 334
 Liuksemburgas 156
 Liunebergo kunigaikštystē 263
 Liunevilio sutartis 14, 164
 Livas 47
 Livonija 273, 293
 Livornas 11, 74, 154
 Lombardija 152, 164
 Lomža 180
 Londonas 117, 173, 227
 Loreta 72
 Luka 184
 Luknas 31

 M
 Maciejovici 10, 34, 35, 37, 47, 95
 Madridas 61, 164, 165, 184
 Maincas 215, 272
 Majencas 59, 152
 Makas 173
 Maladečina 284
 Malina 300

 Malta 11, 74, 80, 160
 Manaksija 75
 Manfredonija 72
 Mantuja 121
 Marengas 164
 Mariemontas 19
 Marienburgas 272
 Marienverderis 272
 Marmuro jūra 11, 75
 Masas 213
 Mastrochtas 58
 Mazelis 213
 Mažoji Azija 75
 Mažoji Lenkija 45, 336
 Meca 215
 Memelis 332
 Mesnars 76
 Miasota 284
 Milanas 14, 146, 147, 148, 149,
 150, 151, 152, 173, 186, 230
 Minskas 14, 171, 172, 203, 242,
 258, 273, 275, 281, 285, 286, 302,
 303, 304, 305, 306, 308, 310, 314,
 337, 340, 341, 343, 345, 346, 347,
 348
 Mintauja 349
 Miras 285
 Mirondola 152
 Misurinas 335
 Miunchenas 173
 Modena 152, 186
 Mogiliavas 172, 242, 259, 273,
 301
 Mohaliča 11, 75
 Mokotovas 32, 33
 Moldova 12, 13, 67, 68, 69, 70,

81, 94, 98, 100, 102, 103, 108, 109,
110, 112, 116, 117, 120, 122, 125,
130, 131, 132, 133, 134, 135, 142,
145, 151, 177, 266, 273, 297, 345
Monžas 152
Mozyrius 346
Mozūrai 45, 178, 332

N

Narevas 27, 30, 40
Neapolis 11, 72, 73, 74, 163, 164,
174, 188
Nemunas 32, 177, 179, 203, 204,
274, 279, 280, 282, 283, 284, 285,
288, 332, 338, 339, 340, 341,
347, 348
Nimega 58
Nica 59
Navi 69
Normandija 119, 159
Novis 163
Neris 284, 348
Novgorodas 347
Nevelis 347
Nesvyžius 345, 346, 347
Neretas 349

O

Obolė 348
Očakovas 335, 336
Oderis 272, 324
Olandija 11, 58, 59, 60, 74, 94,
100, 146, 160, 161, 163, 164, 174,
188, 224, 233, 247, 263, 266, 269,
317, 318
Oldenburgas 225, 263, 266, 267,

268, 322
Olomoucas 44
Opočnas 44
Orebras 292, 293
Oršas 286, 287
Ostrogas 345
Ostrolenka 40, 217
Ostrovno kautynės 302
Ošakovas 68
Otomanų Porta 11, 12, 63, 65, 66,
67, 68, 69, 75, 76, 78, 79, 82, 85,
86, 87, 94, 95, 97, 98, 99, 103,
104, 105, 108, 119, 165, 247, 248,
264, 265

P

Pale Ruajali 187
Palenkė 45
Pariečė 290
Paryžius 11, 12, 13, 14, 15, 36, 48,
53, 57, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 69,
70, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82,
83, 87, 89, 90, 91, 92, 95, 100,
101, 102, 109, 110, 115, 116, 118,
122, 123, 124, 125, 126, 129, 132,
133, 134, 138, 139, 140, 142, 143,
145, 146, 147, 149, 152, 153, 154,
157, 158, 159, 161, 162, 163, 164,
171, 173, 175, 176, 179, 181, 183,
185, 186, 187, 188, 190, 191, 192,
193, 194, 195, 197, 201, 212, 215,
216, 217, 218, 221, 222, 224, 226,
227, 230, 231, 232, 239, 247, 264,
265, 266, 267, 268, 269, 272, 274,
282, 284, 339
Partenopėjos respublika 163

Pera 76, 107, 118
 Persija 113
 Peterburgas 15, 23, 35, 45, 53, 86,
 90, 108, 133, 179, 274, 192, 298
 Petrozvodskas 324, 325
 Pfalcas 59
 Piarnu 349
 Piasečnas 44
 Piastų dinastija 211
 Pikardija 159
 Pilica 44
 Piskas 345, 347
 Piotrkovas 22, 24, 28, 30
 Pirėnai 152, 264, 265, 266.
 Pjemontas 173
 Podlesė 332
 Podolė 68, 87, 100, 226, 242, 259,
 273, 275, 301, 312, 334
 Polockas 180, 272, 287, 301, 332,
 333, 347, 348
 Pomeranija 264, 268
 Porma 154, 164, 173, 186
 Porta 12, 13, 70, 80, 84, 86, 93,
 97, 99, 111, 115, 119, 163, 248,
 295
 Portugalija 165, 319
 Poznanė 24, 25, 30, 176, 177, 180,
 193, 231, 306
 Praga 10, 32, 38, 39, 40, 41, 42,
 43, 44, 47, 48, 49, 50
 Prancūzija 11, 12, 13, 14, 28, 36,
 51, 52, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 74, 75,
 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85,
 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97,
 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104,
 106, 107, 108, 109, 111, 113, 114,
 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122,
 123, 124, 126, 130, 132, 133, 134,
 137, 138, 140, 141, 142, 143, 144,
 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158,
 159, 160, 163, 164, 165, 170, 171,
 172, 173, 174, 175, 176, 177, 180,
 183, 184, 185, 193, 194, 201, 202,
 203, 212, 216, 217, 218, 220, 221,
 222, 224, 227, 230, 231, 232, 234,
 237, 239, 247, 257, 263, 264, 265,
 266, 267, 268, 269, 270, 274, 279,
 282, 283, 291, 292, 293, 295, 298,
 301, 306, 308, 310, 311, 337, 343,
 344
 Presburgas 174
 Princų salos 75
 Provansas 154
 Prūsija 9, 11, 14, 19, 20, 22, 23,
 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 40, 45,
 46, 51, 52, 59, 60, 61, 70, 79, 87,
 93, 94, 96, 99, 101, 103, 122, 124,
 138, 140, 144, 152, 158, 160, 161,
 162, 163, 165, 174, 175, 176, 177,
 178, 179, 184, 193, 203, 212, 213,
 217, 221, 224, 231, 251, 255, 264,
 267, 268, 269, 270, 272, 338
 Pružanai 347
 Pskovas 293
 Pulavai 273
 Pultusko kautynės 177

R

Radomas 52, 185
 Radošicai 10, 44, 52

Raseiniai 305
 Rašinas 22
 Raštedas 152, 163
 Ravenas 72
 Ravišas 25
 Redis 152
 Redžis 271
 Regensburgas 174
 Reinas 31, 40, 58, 59, 152, 164,
 173, 174, 184, 231, 263, 266,
 269, 283
 Revelis 349
 Riūgeno sala 264
 Ryga 293, 348, 349
 Roma 11, 72, 73, 74, 154, 155,
 171, 232, 333
 Romanija 152, 152, 163
 Romelija 13, 112, 17, 129, 135
 Roterdamas 59
 Rumšiškės 279, 281
 Rusija 10, 14, 15, 22, 23, 27, 32,
 35, 36, 42, 43, 44, 45, 46, 52, 53,
 54, 57, 60, 61, 68, 69, 70, 72, 78,
 79, 80, 82, 87, 89, 93, 94, 95, 96,
 97, 98, 99, 101, 103, 106, 107,
 108, 109, 110, 111, 115, 116, 117,
 119, 121, 122, 123, 124, 131, 133,
 138, 142, 144, 149, 151, 158, 159,
 161, 162, 163, 165, 169, 170, 171,
 174, 175, 177, 178, 179, 180, 182,
 185, 187, 190, 192, 193, 194, 195,
 197, 198, 201, 202, 203, 204, 205,
 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217,
 218, 220, 221, 224, 225, 226, 227,
 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235,
 236, 237, 240, 241, 247, 248, 249,
 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257,
 258, 259, 262, 264, 265, 266, 267,
 268, 269, 270, 273, 274, 279, 282,
 283, 284, 286, 291, 292, 293, 294,
 295, 296, 297, 298, 299, 300, 309,
 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316,
 317, 318, 319, 320, 321, 324, 329,
 332, 333, 336, 338, 339, 341, 343,
 346
 Rutsčiukas 129

S
 Saksonija 177, 179, 188, 195,
 204, 212, 213, 300, 338
 Salantai 337
 Samodžija 186
 San Domingas 109, 165, 172,
 231, 233.
 Sandomiras 45, 50
 Sankt Peterburgas 12, 14, 15, 72,
 109, 111, 146, 149, 151, 162, 163,
 165, 169, 170, 172, 173, 188, 189,
 190, 192, 192, 194, 201, 202, 203,
 204, 205, 215, 216, 219, 220, 223,
 224, 227, 229, 236, 240, 241, 242,
 247, 252, 258, 262, 266, 267, 268,
 273, 274, 275, 279, 281, 282, 286,
 289, 290, 291, 292, 293, 294, 296,
 297, 298, 299, 302, 311, 312, 314,
 320, 322, 323, 324, 328, 330, 335,
 337, 346, 347
 Sardinija 12, 74, 108
 Savoja 59
 Scio sala 111, 115
 Sebežas 347
 Serigo sala 74.

Sibiras 45, 49, 53, 90, 108, 133
 Sicilija 74, 174, 266
 Siedlcai 185
 Sieradzė 24, 25
 Silezija 27, 141, 272
 Sirija 160, 163
 Slonimas 347
 Slovėnija 265
 Smirna 11, 74, 75
 Smolenskas 204, 291, 292, 298,
 302, 303, 307, 335
 Smurgainiai 284, 337
 Sochačėvas 30
 Sokolovas 46
 Specijos sala 74
 Spiras 59
 Staraviesas 49
 Stokholmas 63, 69, 70, 80, 82,
 109, 116, 119, 227.
 Suomija 236, 241, 273, 293, 349
 Suražas 290
 Svyriai 285

Š
 Šamberi 186
 Šampionas 163
 Ščara 347
 Šenbruno taika 15, 185, 339
 Šiauliai 305
 Šiaurės Afrika 163
 Šocim 68
 Šveicarija 36, 156, 163, 164, 173,
 233, 317, 318
 Švenčionys 348, 349
 Švedija 11, 57, 63, 67, 69, 70, 78,
 79, 86, 89, 94, 97, 98, 100, 101,
 116, 124, 197, 204, 212, 221,
 248, 261, 263, 264, 268, 292,
 293, 319

T
 Talinas 349
 Tarantas 271
 Tarčynas 49, 50, 51
 Targovica 81, 93, 94
 Tarnapolis 242, 319
 Tarnogūra 53
 Tarnovičius 141
 Tarutinas 298
 Tavana 335
 Teligolos ežeras 336
 Telšiai 305
 Temešvaras 69
 Temzė 165
 Tesalonikai 72
 Tilžė 14, 177, 178, 179, 181, 193,
 194, 225, 231, 232, 266, 267,
 283, 38, 349
 Tirolis 184, 272
 Tiuilri 15, 187, 188
 Tyahinija 335
 Toledas 73
 Tomšicai 10, 51
 Torūnė 27, 87, 94, 177, 269, 272
 Toskana 15, 74, 164, 183, 184,
 233
 Trakai 281, 305
 Transilvanija 143, 144, 145, 212
 Trevas 59
 Triestas 57, 73
 Troja 75
 Tulonas 160

Turinas 163, 186
 Turkija 10, 32, 57, 63, 65, 67,
 69, 78, 80, 81, 83, 89, 90, 91,
 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101,
 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109,
 110, 111, 115, 118, 120, 122, 142,
 143, 197, 204, 221, 224, 247, 248,
 264, 294, 319

U
 Utrechtas 59
 Ukraina 87, 301, 312
 Ulmas 173, 174
 Usviatai 290
 Ukmergė 305
 Užnerys 305
 Upytė 305
 Ula 346, 348
 Upskas 335

V
 Vagramo mūšis 184
 Vahala 59
 Valakija 68, 70, 81, 93, 94, 98, 100,
 102, 103, 108, 109, 110, 111, 116,
 120, 122, 125, 130, 133, 142, 145,
 151, 247
 Valio kantonas 233, 263
 Valtelina 152
 Varšuva 9, 10, 14, 15, 19, 20, 21,
 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31,
 32, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42,
 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52,
 53, 61, 69, 70, 73, 83, 94, 95, 99,
 101, 103, 104, 106, 110, 136, 147,
 160, 176, 177, 178, 179, 180, 184,
 185, 193, 194, 195, 196, 197, 198,
 201, 204, 210, 213, 217, 221, 225,
 226, 229, 231, 232, 233, 234, 235,
 236, 237, 238, 247, 249, 250, 525,
 253, 254, 255, 256, 263, 266, 267,
 272, 274, 275, 279, 283, 284, 300,
 301, 302, 306, 308, 311, 313, 319,
 324, 325, 329, 330, 331, 334, 335,
 336, 338, 339, 341, 343, 344, 346
 Vašingtonas 35
 Velikije Lukai 293, 347, 348
 Venecija 10, 11, 15, 53, 54, 57, 58,
 61, 62, 63, 64, 66, 70, 71, 72, 73,
 74, 75, 76, 80, 87, 90, 100, 109, 115,
 116, 17, 134, 152, 154, 159, 161,
 174, 181, 182, 183, 188, 221, 230
 Vengrija 143, 145, 211, 240, 333
 Vengrovas 47
 Vestfalija 188, 263
 Vičenca 239
 Viduržemio jūra 74, 84, 152, 154,
 160, 163
 Vidžiai 348, 349
 Viena 10, 53, 60, 61, 86, 89, 97,
 103, 116, 119, 123, 137, 138, 143,
 144, 146, 148, 151, 173, 181, 184,
 185, 186, 212, 231, 247
 Vilanovas 21
 Vileika 284
 Vilkaviškis 283
 Vilnius 14, 15, 26, 32, 46, 95, 170,
 174, 175, 178, 179, 181, 189, 192,
 201, 203, 204, 205, 218, 242, 243,
 244, 245, 252, 258, 259, 262, 268,
 269, 273, 274, 275, 279, 280, 281,
 282, 283, 284, 285, 286, 290, 294,

300, 301, 302, 303, 304, 305, 306,
308, 309, 326, 327, 330, 331, 333,
336, 337, 338, 339, 340, 343, 344,
345, 346, 347, 348, 349

Vingio parkas 239

Višnevas 285

Viterba 72

Vitebskas 109, 172, 203, 205, 242,
258, 259, 273, 286, 287, 288, 289,
290, 291, 301, 302, 303, 324, 325,
347, 348

Viurcbergas 269

Viurtembergas 177, 188, 270

Vysla 31, 32, 38, 40, 41, 177,
213, 269, 272, 274, 313, 317

Vokietija 28, 97, 155, 165, 174,
184, 213, 216, 220, 224, 232, 233,
247, 279, 308, 317, 318

Volia 19, 20, 26

Volkovas 346

Volga 231, 239, 334

Voločinas 285

Voluinė 45, 103, 178, 179, 226,
227, 242, 259, 273, 275, 301, 310,
312, 334, 343, 344

Vroclavekas 25

Vormsas 59

Vroclavas 103, 141, 217

Vurmseris 121

Z

Zakretas 203, 279, 281

Zakročymas 22

Zalestė 220

Zaliesės kaimas 284

Zbarzo apskritis 185

Ziembinas 59

Ž

Žemaitija 32, 45, 301, 332, 333

Žiemgala 45

Žiuljė 59